
Odense Byes Sognehistorie efter Reformationen.

217

Biskop, Dr. C. L. Engelstoft.

En Byes Sognehistorie er ikke lidet forskjellig fra dens Præstehistorie; thi om den end i vidtløftigt Forstand kan siges at indbefatte denne, er det dog væsentligen et andet Synspunct, hvorfra den gaaer ud. Sognehistorien fæster Blikket paa den kirkelige Institution i dens Heelhed og i dens Forandringer gjennem Tidens Løb; den omfatter saavel Sognekirken og alle Embeder og Betjeneringer ved den som de Mænds Historie, der have virket i disse; men disse Mænds Personlighed og Levnet vedkommer strengt taget ikke Sognehistorien videre, end forsaavidt som de have virket der og havt Indflydelse paa Embedets Historie. Derfor er det nærværende Færseg til en Sognehistorie for Odense Bye ingenlunde en Gjentagelse af hvad Bloch og Næraa have samlet i den sjenste Geistligheds Historie 1ste Deel; thi disse Færstere have deels kun havt Præsteembedernes Historie for Die, deels endog væsentlig behandlet denne fra det biographiske Standpunct, hverimod i nærværende Færseg den hele kirkelige Institution, som betegnes ved et Sogn, bliver Gjenstanden for Betragtningen, og det Biographiske om enkelte Kirketjenere kun vil blive berørt under Henvisning til disse Færsgjængerens omfattende Samling eller fuldstændiggjort med de Oplysninger, som jeg har været istand til at kunne tilføie. — En Sognehistories Plan forudsætter en Oversigt over Færholdene i den catholske Tid, fra hvilken Elementerne til den protestantiske Ordning hidrøre; vi forudslette derfor en kort Fremstilling af Tilstanden i Catholicismens Tider og af Overgangen i Reformationstiden, og behandle derefter de trende Sognes Historie, som bleve organiserede efter Reformationen, i den Orden, hvortil den historiske Sammenhæng nærmest henviser: St. Knud's, St. Hans's og Frue Sogn.

Indledning.

§ 1. Den catholske Cultus i Odense.

Paa den Tid, da Christendommens Prædiken naaede de danske Der, i det 10de Aarhundrede, var Odense kun en lidet betydelig Bye; den laae den Gang for største Delen paa Aaens sydlige Bred omkring eller Øst for den Helligdom, der rimeligviis befandt sig paa det senere saakaldte Nonnebjergs Heider, hvor en befæstet Borg til Byens Forsvar afløste det hedenske Tempel.¹⁾ De nye Forhold, som Christendommen forte med sig, foranledigede eller vare samtidige med en langsom Bevægelse, hvorved Byen drog sig mod Øst og Nordøst hen i den Egn, hvor Møglebro (d: den store Bro, nu Frederiksbroen) samlede den gamle og den nye Bye, som reiste sig paa de nærmeste Heider paa Aaens nordlige Bred. Det var der, at den første christelige Kirke blev opført, indviet ligesom ofte de forstaaenlagte Kirker andensteds til Guds Moder, til Jomfru Maria. Frue Kirkes nuværende Bygning bærer ogsaa Præg af dens høie Alder, skjønt Steenbygningen først hidrører fra det 12te Aarhundreeds sidste Deel (1184—87). Byen udgjorde den Gang kun det ene Sogn; Biskoppen, hvis Embede daterer sig fra 970—88, residerede ved den enten i den store Klærkegaard, der senere kaldes Provstegaarden, eller i den særskilte Bispebolig, der senere forekommer paa Kirkegaardens sydlige Side og blev tilsidst skænket til Kirkens Skole. Heraf forklæres det grundløse Sagn, at Frue Kirke engang skulde have været indviet til St. Paulus, da det rimeligviis alene er en Fortolkning af Benævnelsen Palkirke, som er den

¹⁾ Dette og det Meste af det Følgende i dette Afsnit er øst af Bedel-Simonsen's riigholdige Bidrag til Odense Byes Historie, som er udgivet i Odense 1841—44, da Samlingen desværre sluttede med 3de Bind's 1ste Hefte, ved Aaret 1600.

nordiske Overførelse af Cathedral- eller Residentskirke.²⁾ Hvilke Reliquier der have forherliget den ældste Kirke, vide vi ikke; men de fabelagtige Sagn om den engelske Helgen St. Albans gjentagne Overførelse til Fyen lade formode, at Kirken ingen andre saadanne Helligdomme har besiddet, førend denne Helgens Been tilligemed St. Osvaldi virkelig engang i det 11te Aarhundrede kom til Odense. I det ellevte Aarhundrede tog Christendommens Indførelse nemlig ogsaa i Fyen ligesom i det øvrige Danmark en ny og kraftigere Gang ved den engelske Indflydelse, for hvilken da Danmark aabnedes. Det kan være uvidt, om den nævnte Reliquie kom til Odense med den første engelske Biskop Reiner, som tilligemed en Deel engelske Munkke blev sendt af Knud den Store (1019—1030), eller med senere i Aaret 1032 ankomne Munkke eller først ved Knud den Helliges Foranstaltning 1070 eller 1075. Det Sidste er det rimeligste, medens Rygtet og Dvstet om disse engelske Helgene kan være kommet til Odense ved de tidligere Leiligheder. Men i ethvert Tilfælde er det vist, at Kirken i Odense ved Knud den Store fik en stor Deel engelske Benedictinermunkke til sin Tjeneste, og da der ingen anden Kirke var, hvori St. Albans og Osvaldi Reliquier kunde henlægges, maae disse Helligdomme, da de kom, have været anbetroede Frue Kirke. Saavel derved som ved Kirketjenestens fuldstændigere Organisation ved de nævnte Munkke hævede Odense Cathedralkirke sig til den Anseelse, der tilkom den som Stiftets Midtpunct og Hoved. Munkene kaldte sig efter den Kirke, ved hvilken de skulde tjene, Marianer, og udgjorde Kirkens geistlige Personale som andetsteds Domherrerne,³⁾ og om end ikke alle Marianerne altid vare egentlige Præster, tilegnede deres Sam-

²⁾ Smid. 1ste Bd. 1ste H. S. 48. Dette urigtige Navn forekommer endnu hos Arent Berntsen.

³⁾ Daagaard om de danske Klostre. S. 35—36.

fund sig aldrig Character af et Benedictinerkloster, men beholdt stedse mere Characteren af en præstelig Embedsorden under en Provst i den store Provstiegaard, der formodentlig blev doteret af Regjeringen og derfor stedse stod under Kongernes Patronat og Forlehning.⁴⁾ Benedictinerne's Navn menes kun at have vedligeholdt sig i Navnene Pjentedam, Pjentebro, Pjentemølle, som de formodentlig anlagde.⁵⁾ Men som en Stiftskirkes Geistlighed og en Biskops Raad kunde Marianerne have Udset til et Domkapitels Rettigheder, naar Bispestolens Besættelse kunde, som det skete et Aarhundrede senere, undrages Kongerne; og som Byens eneste Præstesamfund kunde de have Krav paa at besætte og forsyne alle Sognekirker, som senere kunde blive oprettede. Men vi skulle see, at Biskoppen skilte sig fra dem, og at det ei heller bestandig lykkedes dem at beholde hele Byen til deres Sogn.

Den nye Bye nord for Aaen trak sig imod Vest, i nær Tilslutning til Aaen, og lidt imod Nord og Øst omkring Frue Kirke; allerede 1073 siger Adam af Bremen, at Ddense var en stor Bye og den største Handelsstad paa Den. Den havde imidlertid hverken noget egentlig Kloster eller mere end een Kirke. Imod den almindelige Orden fik den en ny Sognekirke først. Kunnd den Hellige foretog sig allerede før sin Thronbestigelse 1078 at opføre en ny Kirke for de engelske Helgenes Reliquier, almindelig kaldet St. Albani Kirke. Den blev bygget vestlig fra Frue Kirke paa den sydlige eller vestlige Side af det nuværende Torv, som var dens Kirkegaard; men det er vanskeligt at sige, om den laae nordligere end St. Knuds Kirke eller nærmere ved Aaen.⁶⁾ Den nye

⁴⁾ Det kaldes allerede en kongelig Forlehning 1262 (Ved. Sim. 1ste Vd. 2det H. S. 204), og vi skulle i det følgende see, hvortil det vedblev at være det bestandigen.

⁵⁾ Vedel Simonsen a. Skr. 1ste H. S. 51.

⁶⁾ Vedel Simonsen (a. Et. S. 62) og Mummé (St. Knuds Kirke i

Kirke var af Træ ligesom Frue Kirke dengang; men den samme Kong lagde ogsaa 1081 ved Siden af den Grunden til en Steenkirke, som skulde afløse Trækirken som en værdigere Bolig for disse Helligdomme. Denne Bygning kan derfor efter sin Idee ikke betragtes som en ny, tredje Kirke. Men den blev alligevel ved uforudseete Begivenheders Mellemkomst den tredje Kirke, da den istedetfor de engelske Helgenes Reliquier modtog Kong Knuds egne Levninger og blev indviet til ham, som vi nedenfor skulle see.

Byens anden Kirke, St. Albani Kirke, blev indviet Jomfru Maria; den var en Filialkirke af Byens Sognekirke og betjentes af det eneste Præstesamfund ved denne, der ogsaa vistnok allerede i længere eller kortere Tid havde bedet til St. Albanus i den gamle Kirke. Men den nye Kirke blev tillige indviet St. Alban og kaldtes almindeligst efter ham, medens den forblev i saa nær Forbindelse med den gamle, at de samme Geistlige betjente begge og kaldte sig nu snart Albaner, snart Marianer. Men ligesom den havde sine særegne Indkomster, som Kongen tillagde den eller foregede af Kronens Byfskat,⁷⁾ saaledes havde den ogsaa sit særegne Sogn før 1141,⁸⁾ og formodentlig var Sognefaldet tillagt En af Marianernes Samfund, som Provsten dertil bestemte.⁹⁾ Den fik flere og flere Præster, eftersom Altare og Vicarier oprettedes i den,¹⁰⁾ og

Ødense 1844. S. 2) antage det sidste; men det forekommer mig rimeligt, at Kirken laae lige øst for det nordøstlige Hjørne af den nuværende St. Knuds Kirkegaard, det eneste, der kan forenes med Dievidnet Wlnoths Beretning, at St. Knuds Kirke blev ført til „den sydlige Kirke“, da det blev flyttet fra Albani Kirke til St. Knuds Kirke.

7) Af et Forlig sees, at den inden 1141 havde Kornindtægt og 4 Mk. af Byens Midsummersgjæld. Ved. Sim. anf. St. S. 99.

8) Smst. S. 99 nævnes St. Albani Sognemænd.

9) 1403 nævnes Nicol. Clausen Præst ved St. Albani. Smst. 2det H. S. 91.

10) Der nævnes vor Frue Alter, (Ved. Sim. 1, 2, 39 og 119), Graami og Hellig Trefoldigheds Alter (164, 186), St. Gjertruds Alter (2, 1,

dens Træbygning afløstes i 12te Aarh. af en Steenbygning, som vel manglede de oprindelige Helligdomme, hvilke Dyrerne ødelagde ved Kong Knuds Drab 1086, men derimod havde en sikkrere Grundvold for sin Bestaaen i det første Sogn i Byen, for hvilket den var Sognekirke indtil Reformationen, og som endog indbefattede Landsbyen Hunnerup.¹¹⁾

Det varede meget længe, inden Byens tredje Sogn dannede sig; Byens Grændser mod Nord vare længe meget indskrænkede; dens Hovedgader vare Nedergaden og Allgaden, hvilken sidste strakte sig i en bugtet Linie fra St. Jørgens Port til det Sted, hvor nu Holzedore forener sig med Vestergade og Byens vestlige Port Holsterthor befandt sig; den løb saaledes gennem de to Stykker af Gaden, som i betydelig Afstand fra hinanden endnu bevare Navnet. Hvad der var Syd for denne Linie, var bebygget: Frue Kirkestræde hedte Giby Stræde, og Albani Stræde adskilte St. Knuds Kirke fra Albani Kirke. De store nord for denne Linie beliggende Strækninger, paa hvilke Graabrødre og Sortebrødre Klostre bleve anlagte, laae saa godt som ubebyggede eller dog udenfor Byen indtil det 13de Aarhundrede, og hvad der laae nordfor Byens Bæk og hvoraf netop det tredje Sogn dannede sig, var Morads og Strand, indtil Baldemar den 2den foretog Dæmningerne ved Stige. Det er Klostre, som væsentlig have bidraget til Byens Udvidelse og et af dem ogsaa til dette Sogns Tilblivelse.

119), Anthonii Vicarie (93), St. Carine Alter (143), og til disse feier en Optegnelse af Christen Povelsen (i Bispearch.) Hellig Tre Kongers Alter, hvis Geds Anna Marsvin tog til sig (maaskee det, sem 1347 hun kaldtes vor Frue Alter, Ved. Sim. 1, 2, 39), og et ubenævnt, sem Mst. Joh. Walfendorph havde havt. Til de to første hørte de første Gilder i Byen, det elende Gilde og Kjøbmandsgildet.

¹¹⁾ Saaledes var det 1532 (Ved. Sim. a. St. 2det Bd. 1ste H. S. 188), og det er rimeligt, at det har været saaledes fra Tiderne før St. Knuds Kirkes Anlæggelse.

Vi faste derfor et Blik paa Klostrenes Historie, og fores
gjennem denne til de øvrige Kirkers Oprindelse.

Den tredie Kirke, som tillige skulde blive Byens første
Steenkirke, var vist nok bestemt til Sognekirke, nemlig for Al-
bani Sogn; men den blev det ikke. Medens Bygningsarbej-
det stod paa, vare ikke alene de Reliquier blevne odelagte, for
hvilke den var bestemt; men den dræbte Konges Minde havde
tiltrods for Manges modsatte Dom snart i den Grad om-
givet sig med Glandsen af hellig Ærefrygt, at det syntes at
ligge nærmest at forherlige hans Kirke med hans egne Levnin-
ger; det var en Livssag for det sig udviklende Hierarchie, som
havde Folkestemningen imod sig, at opstille den faldne Konge
som Martyr, og det gjorde ham til hele Landets fornemste
Skytshelgen. Inden endnu Kirken selv var færdig, førtes
hans Been, tilligemed hans faldne Broders, Benedicts, over i
en Capelbygning paa Kirkens søndre Side 1095; de talrige
Mirakler, der nu allerede forherligede Kirken, have vistnok
ogsaa bidraget til Forøgelsen af dens Hjælpeskilder, om hvis
Oprindelse man er uvidende. Ogsaa Kong Erik Tiegod
antog sig nu Kirkens Bygning og erhvervede Tilladelse til
Broderens formelige Skinkæggelse paa dens Alter, som skete
1100. Den blev indviet baade til St. Albans og til
St. Knud og desuden endnu til Jomfrue Maria, saaat den
forenede begge de andre Kirkers Navne med sit særegne —
til ikke liden Forvirring i Historien. Men spørge vi om
Grunden til dette Særsyn, da finder det sin naturlige Forkla-
ring deri, at den skulde have traadt istedetfor Frue Sogns
anden eller Filialkirke, Albani Kirke, men deri ligger atter den
Forudsætning, at den som Sognekirke maatte træde i samme
Forhold til den gamle Kirke som Albani Kirke og betjenes af
dens Præstesamfund. Dette var uidentivl ogsaa sket, dersom
den virkelig var blevet en Sognekirke efter Bestemmelsen; men

det blev rimeligviis befundet lidet sømmeligt for St. Knuds Helligdom og Byens første Steenkirke at staae som Filialkirke under Frue Kirke. Den kom desuden i andre Hænder end i Marianernes. At allerede Knud den Hellige selv havde dannet et Munkefamsund ved Siden af Kirken, er meget tvivlsomt og ikke sandsynligt;¹²⁾ men Erik Tiegod modtog, samme Aar som Knud blev skrinlagt, 12 engelske Benedictiner fra Evesham. Disse skulde boe ved den nye Kirke, som Marianerne ved Frue Kirke, og dannede et Priorat for St. Knuds Tjeneste. Biskoppen tilraadte denne Institution, som er Begyndelsen til det store og rige St. Knuds Kloster, og Kong Eriks Eftermand tillagde 1107 Knudsbrødrene eller egentlig Kirken 20 Mk. af den syenske Skat og ligesaameget af den jydsk, og snart sluttede privat Godgjørenhed mod Brødrene og Stiftelser i St. Knuds Kirke sig til denne Begyndelse. Men om Sogn og Menighed er ikke Tale. Kirken var blevet en Klosterkirke eller en Kirke for den Slags Gudstjeneste, der pleiede at holdes i Domkirker. Denne forandrede Bestemmelse af Kirken i Forening med St. Knuds hellige Navn, Kirkens Ansæelse og det nye Klosters Begunstigelse fra alle Sider drog Biskoppen selv over fra Frue Kirke: Knudsbrødrene fik Domcapitlets Ret at vælge Biskop 1139, og tilsidst flyttede (1308) Biskoppen sin Residents fra Frue Kirkes Nærhed over i Albani Sogn paa den østlige Side af denne Kirkes Kirkegaard (hvor nu Frøkenklostret ligger). Uagtet Marianerne

¹²⁾ At han skulde have stiftet et Munke- eller Præstefamsund ved den første Albani Kirke, er uden Beviis, da det derfor paaberaabte Forhold (Daugaard S. 284) finder sin Forklaring i denne Kirkes Stilling til Marianerne eller Albanerne ved Frue Kirke. Det er rimeligt, at Knuds fromme Nidtjærhed og enkelte engelske Munkes Ankomst hertil, maaftoe i Anledning af Kirkebygningen, (saasom Wotz 1083), kan være den hele historiske Grund, hvorpaa det hviler, at Beretningen tilskriver ham det Klosters Stiftelse, der kom til at bære hans Navn.

flere Gange gjorde tildeels voldsomme Forsøg paa at udøve deres formeentlige Ret som Domcapitel, forbleve Knudsbrødrene i Besiddelse deraf, dog uden at omforme deres Kloster efter Domcapitlers Organisation, med Undtagelse af den korte Tid, da Kong Christian den Første fortrængte de gamle Munkte ved regelbundne Chorherrer, som dog snart atter maatte vige Pladsen for hine. Byens Stifts Domkirke havde saaledes hverken Provst, Decanus eller Cantor, medens Sognegeistligheden i Byen vedblev at have sin Provst ved Frue Kirke.

Provstens Ret til at styre St. Albani Kirke blev, som man kunde vente formedelst dens oprindelige paatænkte Identitet med den nye Kirke, ikke heller uanfægtet af det mægtige Kloster. Da dettes Kirke var indviet til Jomfrue Maria og St. Albanus foruden til St. Knud, laae deri allerede en Forudsætning om en Forbindelse, der maatte klares, og desuden var den nye Kirke efter sin Idee netop bestemt til at være Albani Sognekirke og at afløse Trækirken. Naar Bestemmelsen skulde opfyldes, maatte enten Albani Menighed overgives til St. Knuds Kirkes Præstestand eller Marianerne drage ind i denne med deres Sognemenighed. Formodentlig kunde man ikke enes om nogen af Delene, de tvende Albanikirker vedbleve at tjene to forskjellige Bestemmelser, og skjønt Albani Trækirke senere blev ombyggt til Steenkirke, som St. Knuds allerede var, bleve begge staaende saa nær ved hinanden som ikke noget andet Sted to Kirker i Danmark. Det kom i Maret 1141 til et Slags Forlig, som Kongen stadfæstede; baade en Korn- og en Penge-Indtægt, som forhen havde tilflydt St. Albani Kirke, blev tillagt Brødrene, imod at de opgave deres Krav paa nogen Ret over denne Kirke, og jo mere Knudsbrødrene hengave sig til det klosterlige Liv og saae deres Domkirke beriget med Altene og Messer, der kunde føde og iyselsætte dem, desto lettere

glemte de dens gamle Bestemmelse at være Sogneskirke. De dannede sig paa anden Maade en Filialmenighed efter deres eget Forbillede, idet de afgave Præster til det paa Nonnebjerg i det 12te Aarhundrede anlagte Nonnekloster.¹³⁾ Dette Kloster blev mulig stiftet af Erik Lam, der ombyttede Purpuret med Munkesappen i St. Knuds Kloster og maaſkee indrømmede Nonnerne den gamle Kongeborg paa dette Sted — hvoraf de kaldtes Borgnonner, moniales de Burgo — og det lod sig da let forklare, at han stillede dette Kloster i nær Forbindelse med Knudsbrødrene, naagtet de ikke vare Benedictinernonner. Om denne Forbindelse vedblev, efter at Nonnerne i det 13de Aarh. vare forflyttede til Dalum og havde faaet deres egen Prior, er uvidt; men et Bink derom fra det 14de Aarhundrede synes det at være, at en Prior af Dalum 1340 i Forening med Frue Kirkes Præster gjorde Paastand paa Deel i Bispevalget, som om han betragtede sig som Medlem af St. Knuds Convent;¹⁴⁾ men da denne Ret blev fratjendt Prioren, er formodentlig ogsaa Dalum Kloster udtraadt af al Forbindelse med Knudsbrødrene. Derimod udvidede Klosteret sin geistlige Virksomhed til Landsbykirker, som bleve det skænkede, saasom Graugde, Steenløse, Ubberrød, Alsum og Særslev,¹⁵⁾ hvilke det formodentlig lod betjene med Præster og Degnetjeneste af Munk i Klosteret og Disciple af dets Skole. I Byen selv dannede Klosteret kun en Menighed uden Lægfolk udenfor Klosteret; om de, der boede paa dets Grund i de Boder, som det udleiede, mulig hørte dertil, maa ansees for uvidt; men dersom Klosteret havde et Hospital, maae vel Lemmerne i dette tilligemed Lægbrødrene i Klosteret selv have udgjort Menigheden.

¹³⁾ Nonnerne havde deres Orden (d. Præstestand) og Bistelse fra Knudsbrødrene og havde Ret til at benytte Klosters Mølle. B. Sim. a. St. S. 126.

¹⁴⁾ Smst. Det H. 34 og 41.

¹⁵⁾ Smst. S. 2, 12, 36, 55. Desuden havde det Kise paa Cree (S. 68).

Kirken havde heller ingen andre Midler end Klostret og sine Stiftelser, der da meest maatte medgaae til Tjenestens Vedligeholdelse; Biskopperne maatte derfor ofte, især formodentlig de hyppige Ildbrande, som overgik Kirken, komme Klostret til Hjælp med Udskrivninger af Stiftets Kirker og Præster og med Baaftaldelse af den almindelige Godgjørenhed under Form af Afsladsbreve til Domkirkens Reparation.

Efter St. Knuds Klosters Stiftelse forløb mere end halvandet Aarhundrede, inden noget nyt Kloster reistis i Odense. Byen led meget i det 12te Aarhundrede under vendiske Sværvers Plyndringer og de indvortes Partikampe; Svend Grathe skal have omgivet den med flere Casteller; om det gamle Nonnehjergs Borg var deriblandt, beroer paa Spørgsmaalet, naar det blev til et Kloster; ligesaa uvist er det, om denne Regent mulig anlagde den Kongsgaard, som afløste denne. I Aaret 1154 havde Kongen en saadan udenfor Byen (apud Othonas), og denne kan ligesaa godt være den nye, der i det 13de Aarhundrede foresindes paa den nordlige Side af Byen (det senere Graabrødre-Kloster), som den gamle Borg paa Bjerget, og det er vel endog rimeligt, at det var den nye, da den Kongsgaard, som 1279 blev skænket Graabrødrene, dog vel maatte have tjent Kongerne en Tidlang før dette skete.¹⁵⁾

Det trettende Aarhundrede gav Klostervæsenet et heelt

¹⁵⁾ Vedel Simonsen antager, at Kongeborgen apud Othonas 1154 har været Knud den Helliges paa Nonnehjerg (S. 113), og at senere Kongen havde haft en Gaard inde i Byen paa Tøvet, fordi der 1180 nævnes curia regia Othoniensis (S. 118), saaat først efter Branden 1247 den Kongsgaard skulde være opført, som Graabrødrene 1279 fik. Men det synes mig at være usandskelt at forudsætte en tredje Kongeborg mellem de to udenfor Byen, fordi der dateres fra curia Othoniensis 1180, allermindst da Kongsgaarden paa Graabrødre-Klosters Plads laae Byen saa nær, at den lettelig kunde benævnes saaledes.

nyt Opsving: Tiggermunkene udbredte sig med en rivende Hurtighed over hele Christenheden; dog kom de først sildig til Odense. Vel ansættes et Dominicanerklosters Stiftelse allerede til 1227;¹⁷⁾ men enten er denne Beretning feilagtig, eller Brødrene atter have fortruffet, maaskee efter den store Ildbrand 1247; thi endnu 1268 var St. Knuds det eneste Kloster,¹⁸⁾ og efter dette Mær synes Franciscanerne at have etableret sig først. Kong Erik Glipping nærede en særdeles Yndest for denne Orden: han stiftede i Mæret 1279 sin Kongsgaard til et Kloster og bestemte sig selv sit Hvilested i dets Kirke. Saaledes reiste sig Graabrødre-Kloster paa Byens nordlige Side mod Vest. Dets Grund strakte sig lige til Korsgaden og det senere stiftede Sortebrødrerklosters mod Øst, og blev senere bebygget til Klosters Fordeel. Det selv omgav sig med Boliger for Fattige,¹⁹⁾ og en prægtig Kirke, i hvilken efter Kongernes Exempel de anseeteste Familier kjøbte sig Gravsteder og stiftede Altare og Messer lige til Kong Hans og Dronning Christine 1513 og 1523. Efter denne Munkordens Bæsen skulde dens Kirke just ikke være nogen Sognekirke, og der er heller ikke Spor af noget Graabrødre-Sogn før Reformationen; men vel har mulig Beboerne af Klosters Boder og Grunde udgjort en Slags Menighed omkring Klosterpræsterne.

Med dette Klosters Stiftelse opgav saaledes Kongen sin Bolig i Odense; uden tvivl reistes snart efter den nye befæstede Borg paa Næsbys Hoved Banke, som forekommer 1337, og

¹⁷⁾ Daugaard S. 305.

¹⁸⁾ Ved. Sim. a. St. 1ste Bd. 1ste H. S. 144.

¹⁹⁾ Leiebeder omtales (V. Sim. 2, 1, 123—24), og de Fattige i Graabrødrerkloster og paa Kirkegaarden nævnes ofte i Dronning Christines Regnskabsbog (Smst. S. 85, 86, 92, 97), og dermed kan ikke menes Tiggerbrødrene selv, thi de bleve ganske anderledes regalerede af den fromme Dronning.

naar Kongen vilde opholde sig i Byen selv, har han formodentlig gjæstet Knudsbrødrene, der allerede tidligere (1180) vare pligtige at underholde 10 Heste for ham, naar han boede paa sin egen Gaard, og i hvis Kirke Kong Erik Menved udstedte et Diplom 1299, eller andre Klostre eller Bispen.²⁰⁾ Kronen synes kun at have beholdt en Grund i Byen, som maaskee forhen havde hørt til det bortskændede Slot, vest for Knudsklosteret i Egnen af Hørfetorvet.²¹⁾ Dette forklarer, hvorfor netop der senere reiste sig den saakaldte Dronningegaard, hvoraf Claræ Kloster blev stiftet og som omfattede saavel den nuværende Bispegaard og Tugthuset som ogsaa Haver længere mod Vest ved Laen.

Omtrent paa samme Tid som Franciscanerne fik ogsaa den anden Tiggerorden sit Kloster paa Byens Nordside, østlig for hine. Sortebrødrkloster laae indenfor Byens Væd, men havde uidentivl ogsaa Grunde nærmest udenfor samme, saasom Sortebrødreloffen, hvoraf den senere over Væden krydsfænde Sognegrændse mellem Frue og St. Hans Sogn maa forklæres. Det havde en anseelig Kirke, St. Peders Kirke, i hvilken dog Begravelser synes at have været mindre søgt end i Graabrødre Kirke, og maaskee Boliger for fattige paa Kirkegaarden.²²⁾ Ikke heller denne Klosterkirke dannede noget Sogn anderledes end Graabrødre Kirke.

Et tredje Kloster og Hospital havde eller fik Ødense paa samme Tid udenfor Bjentebro og Mølle: en St. Jørgens Gaard, som første Gang nævnes i et Testament af 1295,

²⁰⁾ Vi finde saaledes Kong Erik holde Ræterthing i Sortebrødre-Kloster 1426, Kong Christian den Anden 1520.

²¹⁾ 1443 bortskændede nemlig Kong Christoffer en Kronens Toft og Grund med Huns og Gaard paa Hørfetorvet. Ved. Sim. 1ste Bd. 2det H. S. 129.

²²⁾ Fattige i Sortebrødre Kloster og paa Sortebrødre-Kirkegaard omtales i Dronning Christines Regnskabsbeg. Ved. Sim. 2 Bd., 1, S. 92, 94.

hvori det betænkes med en Gave af tre Mark under Navn af „de Spedalske“. Men det var ikke et Sygehuus alene; det var tillige et Kloster²³⁾ og havde et Capel, i hvilket den kongelige Lehnsmænd, som fik det i Forsvar, ſkulde opretholde Gudstjenesten²⁴⁾ og som var indviet til St. Laurentius.²⁵⁾ Lehnsmændene var i Almindelighed en kongelig Tjener eller en Borger, som Regjeringen dermed gav nogen Fordeel, og Stiftelsen var da væſentligt at betragte ſom et fattighuus. Det modtog alle fromme Gaver, og Dronning Chriſtines Regnskabſbog viſer, at hun ogſaa lod offere til St. Jørgen.²⁶⁾ Om et Sogn kan der ikke være Tale.

Det nyſnævnte Teſtament af 1295 nævner ved Siden af alle de Kirker og Kloſtre, vi hidtil have omtalt, ogſaa for første Gang St. Michaelis Kirke, den ſamme ſom i ſilddigere Tider almindelig er blevet kaldet St. Hans Kirke, Byens tredje Sognekirke. Den fik ligeſom Albani og Frue Kirke to Mark, medens Kloſterbrødrene og Domkirken fik beſtydeligt Mere. St. Michaelis Kirkes Oprindelse og ældſte Hiſtorie er ligeſaa dunkel ſom Sognets. Efter dens Navn i dette Document herſker en fuldkommen Taaſhede om den i 118 Aar, og det enefte Spor af dens Tilværelſe igiennem det hele 14de Aarhundrede er det ſtumme og dunkle Vidneſbyrd, ſom indeholdes i en Steen, paa hvilken der ſtaaer indhugget anno Domini 1330 in die nativitatis Chriſti, medens alle andre Kirker i Byen jevnlig forekomme i Hiſtorien. Men i det femtende Aarhundrede ſees den at have taget mægtigen til i Anſeelse og Velſtand: den fik ſine Klokker eller fem nye Klokker

²³⁾ 1461 betænkes ſaaavel St. Jørgens Kloſter ſom dets Hoſpital med Fordegeds. Ved. Sim. a. St. 1ſte D. 2det H. S. 167.

²⁴⁾ I Lehnſbrevet af 1525 til den kongelige Provſt ved Frue Provſti nævnes dette Viſkaar; i de ældre omtales kun de Syges Forſjergelse.

²⁵⁾ Noch jpenſke Geiſtlighed S. 586. Jfr. om Beliggenheden Vedel Simonſen 1ſte Bb. 1ſte H. S. 197.

²⁶⁾ Ved. Sim. 2, 1, S. 108.

1404, 1413 (ell. 1443), 1450, 1454 og 1496; den havde da et Johannes Evangelistes Alter, som 1413 modtog en betydelig Dotation, et Hellig Kors's Alter, ved hvilket et stort Vicarie oprettedes 1427, et St. Salvators Alter, St. Annæ, Dorotheæ og fl., den fik et Andreæ Alter 1433 i et af Stifteren tilbygt Capel og desuden et dobbelt Capel 1464,²⁷⁾ og den synes ogsaa at have havt et særligt Alter for St. Hans's Hoved, paa hvilket Dronning Christine oftere den 29de Aug. lod lægge sit Døffer.²⁸⁾ Paa samme Tid begynde Begravelserne i denne Kirke, og Adelsmænd fra Landets forskjellige Egne søgte dertil i det 15de Aarhundrede, saasom især Familien Schinkel, Rønnow, Bodebusk o. fl. Bistnok tyder denne hele Række af Begivenheder mere paa den Slags Herlighed, der tilfød en Kloster- eller Domkirke, end paa en Sogneskirkes Vilkaar; men alligevel forekommer nu endelig ogsaa 1468, 1479 og 1485 St. Michels Sogn og omfæder ogsaa 1532 St. Hans Sogn som Betegnelse af Huses Beliggenhed.

Det er ikke uventet, at St. Michels Kirkes Historie bærer Præg af en Klosterkirkes; thi den var forbundet med Johanniternes Kloster, St. Hans Kloster, som i Catholicismens sidste Tider havde hævet sig til Rigdom og Anseelse. Men det maa mere forundre, at denne Klosterkirke var en Sogneskirke, og det er ikke muligt med afgjørende Visshed at paavise Oprindelsen til denne Dobbeltthed i dens Bestemmelse. Enten maa den have været først en Sogneskirke, der blev overdraget Korsbrødrene som Frue og Albani Kirke Marianerne, eller den maa være oprindelig en Johanniterkirke, der i Tidens

²⁷⁾ Alt af P. A. Müller om St. Hans Kloster i Odense 1831. En haandstreven Fortegnelse over Vicarierne (i Bispe-Archivet) tilføjer et Hellig Tre-Kongers Alter og de Gyldeknigjæverens, som vedkommende Adelsmænd havde taget til sig.

²⁸⁾ Bedel Simonson a. St. S. 98. (Ogsaa i St. Knuds Kirke ofredes til St. Knuds Hoved imfrd. S. 96 og 118).

Løb samlede et Sogn omkring sig. Historikernes Meninger om dette Spørgsmaal ere forskjellige;²⁹⁾ jeg troer, at overveiende Grunde tale for den første, men de afgjøre dog ei Spørgsmaalet.

En Michels Kirke synes vel ved Navnet selv at vise hen til de kristelige Ridders Hælgen og paa Kirkens østlige Ende sees Johanniterkors i Muren. Men ligesom dette Kors kan hidrøre fra senere Tider saavel som de andre hellige Steder og Ting i Kirken, saaledes kan Kirkens Indvielse til St. Michael ikke være afgjørende Beviis, ligesaa lidt som det Factum, at samtlige øvrige Johanniterhuse i Danmark rigtig nok synes at have opført deres Kirker selv: de bleve ikke Sogneskirker som denne. Ikke heller kan Bygningens Ælde afgive noget Beviis, thi idet den vistnok bærer Præg af at tilhøre det 13de Aarhundrede, i hvilket den ogsaa (som anført) nævnes, kunde den netop derved lettelig blive ældre end Klostret eller dog ældre end Klostrets Belmagtsdage. Det betydeligste Beviis for denne Mening maatte derimod søges i den mærkelige Omstændighed, at St. Hans Kirke ved og efter Reformationen ikke befundes i Besiddelse af nogen Tiende af Sognet, men dette kan dog mulig fortares af dens senere Forbindelse med Klostret og af dets Forhold til Sognet.

Thi paa den anden Side tale end stærkere Grunde for, at Kirken oprindelig har været en Sogneskirke: den nævnes i det omtalte Testament 1295 som den sidste blandt Sogneskirkerne; Gaver uddeles til „Minoriterne“, i hvis Kirke Giveren vilde begraves, til „Prædikebrødrene“, til „de Spedalske“ og til de fire Kirker, og det hedder ikke her, som ved Klostrene, at den gives Korsbrødrene, men „St. Michels Kirke“, som om den ikke dengang lig hine havde været i Klosterbrødres

²⁹⁾ Vedel Simonsen antager den sidstnævnte Mening (a. Str. 1ste Bd. 1ste H. S. 178), Paludan Müller (Om St. Hans Kloster i Tdenſe S. 7) den førstnævnte.

Bærge og Cie. Desuden er St. Hans Klosters Eksistens paa den Tid meget uvis: den første Gang St. Hans Brødre nævnes, er i Aaret 1280, da Byens Magistrat skjænkede dem Græsgang for deres Creaturer i Ulykken; men de nævnes saaledes kun som en fattig Forening af Brødre snarest som Hospitalsbrødre, og af et St. Hans Kloster forekommer det første Spor først i Aaret 1329, da det fik Gods i Brylle og Bryllefang.³⁰⁾ Og saaledes er det overhovedet denne Munkeordens naturlige Historie, at, medens Ridderne kæmpede for Christiendommen i Palæstina og Levanten, drog de tjenende Brødre omkring, forat samle milde Gaver til deres Understøttelse, og nedsatte sig paa et og andet Sted for under varigere Form at drive Indsamlingen til det almindelige Formaal. Omvankende Udsendinge og Prædicanter give de første Spor af Johanniterordenen i Danmark: Absalon klagede over nogle Saabanne og omtalte, at en Kirke var blevet dem overladt, hvis Præst de derefter havde mishandlet,³¹⁾ og Abbed Wilhelm lyfte i Fyen efter en af sine Munke, som havde slaget sig til Johannes's Hospitals Brødre for at befrie sig fra det regelsbundne Liv.³²⁾ Maastee var her i Fyen 1272 en Ridder, som i Østerlandet havde deeltaget i Johanniternes Bedrifter; thi i dette Aar skjænkede Ulf med Tilnavn Sab (paa Hebraisk og Arabisk en Ulv) noget Gods til Johanniterbrødrene i Antvorskov, men denne Donation er da et Beviis for, at endnu intet Johanniterkloster var stiftet ved Odense. Men ligesom de allerede havde etableret sig i Antvorskov i det 12te Aarh., saaledes have de ogsaa i det 13de Aarhundredes Slutning begyndt at samle sig i Odense; men det gaaer med dette Kloster

³⁰⁾ Jfr. Paludan Müllers ovennævnte Afhandling om dette Klosters Historie i den catholske Tid.

³¹⁾ Daugaard S. 15 (Suhm 8, 432).

³²⁾ Bebel Simonson a. St. 1ste Bd. 1ste H. S. 135.

som med alle danske Johanniterklostre, at Stifteren og Stiftelsestiden er ubekendt, en naturlig Folge af den successive Overgang fra omreisende Judsamlere til ordnet Klostersamfund. Det er rimeligt, at da Ordenen her i Landet ingen Riddere havde, men kun middelbart skulde tjene de frigerste Formaal, har den begyndt med Ordenens fredelige Gjerning, der paa alle Steder var vel seet og fornøden, nemlig med at anlægge Hospitaller. Vi finde ogsaa et saadant Sygehuus paa St. Hans Kirkegaard og et i samme indrettet Kapel, som maaskee var St. Jørgen indviet,³³⁾ og det er høist sandsynligt, at dette kan have dannet den ringe Begyndelse til det senere rige Kloster og banet dette Veien til at erhverve St. Hans Sogns Kirke, som endnu 1295 kun var en Sognekirke i Byen. Naar og hvorledes den er blevet dem overladt og overgivet til Korsbrødrenes Præster, er vistnok umuligt at sige. Skulde Marstallet paa Stenen 1330 være sat til Minde om denne Overgang? skulde Ridderordenens Privilegium at holde Gudstjeneste under Interdict have anbefalet Johannitpræsterne i Maren 1303—5? eller skulde først Klosters kraftfulde Opkomst i det 15de Aarh. have saaledes fordunklet Sognegeistligheden, at den veeg Pladsen for Klosters? For 1408 har uden tvivl Overgangen fundet Sted, da Indskriften paa en Liggsteen af dette Aar slutter med at bede „alle Guds Tjenere“ at bede for de Afdøde, som om Kirkens Geistlighed da udgjorde et talrigt Samfund.

Men naar ikke Klosteret har bygget og stiftet Kirken, spørges, hvorledes den da er blevet til i det 13de Aarhundrede, og det er ikke let at besvare dette Spørgsmaal uden at

³³⁾ St. Hans Hospital eller Sygehus nævnes 1503, 1505 og 1506. Capellet nævnes 1506, 7 og 10 og betænkes af Dronning Christene aarlig paa St. Hieronymi Dag (Ved. Cim. 2den D. 1ste H. S. 103, 106 og 117).

stode paa nye Vanskeligheder. I Midten af det trettende Aarhundrede begyndte vistnok Byen at udvide sig mod Nord efter den store Ildbrand 1247; Dæmningerne ved Stige, gjorde nu dette Terrain beboeligt; men den hele Bebyggelse af dette Qvarter er dog saa nær knyttet til St. Hans Kloster og spores først saa seent, at man vanskelig kan forestille sig, at den allerede inden 1295 skulde have krævet en Kirkes Opførelse. Desuden dersom denne var udgaaet fra Borgerne eller fra den kirkelige Omsorg for Byen, maatte man deels antage, at der var blevet nogen Tiende tillagt Kirken, deels forudsætte som Selsfølge, at den var blevet underlagt Byens Provstie (ved Frue Kirke) og anbetroet Marianerne, som vare Byens Sognegeistlighed; men saadant er ikke Tilfældet, ikke engang saameget Spor deraf forefindes, at St. Michels Kirke skulde have baaet Marias Navn tillige som de andre Kirker i Byen. Disse Betænkigheder ere saa vægtige, især for Den, der betænker St. Hans Sogns langsomme Fremvæxt i det 14de og 15de Aarhundrede, at man maatte mistvivle om at forklare denne Sognekirkes Tilblivelse paa denne Maade.

Jeg skal vove en Formodning, som kan hæve de fleste Vanskeligheder og stemmer med Tidernes Vilkaar. I Aaret 1279 havde Kongen bortskjæntet sin Kongsgaard, snart efter hæved sig Rosbyhoved Slot som Lehnsmændens Residents og Kongens Opholdsstед, et Slot, der baade var stærkt besættet og af en meget anseelig Bygning. Man finder senere (saasnart Kirkens og Klosters Historie bliver noget bekendt), at Lehnsmanden paa dette Slot stod i det særegne Forhold at være St. Hans Klosters Skytsfoged eller Præfect — et Forhold, der ikke ellers forekommer ved noget Johanniterkloster. Det lod sig let forklare ved at antage, at Kongen havde bygget Kirken samtidig med Slottet, maaskee for at den skulde være Slottets Sognekirke og tillige Sognekirke for den Deel

af Byen, der vilde nærme sig Slottet, og at Kongen da enten strax eller i Tidens Løb havde overgivet Kirken til de Korsbrødre, der nedsatte sig paa dette Sted. Det blev da en Stiftelse, der meget lignede Odenses ældste Sognekirker, over hvilke Kongerne vare Lehnsherrer, idet de gave Provstiet over dem i Forlehnning, ligesom de her gave Johanniterkirkens Præsteskab en Skjætsfoged i den kongelige Lehnsmænd paa Slottet. Det stemmer ogsaa godt med hvad man ellers veed om det nye Sogns Bebyggelse: de to Kræfter, som derved vare virksomme, vare nemlig Klostret og Kongens Nærhed; de fleste Adelsmænds Gaarde fandtes fra 15de Aarhundrede paa den senere Nørregade, som synes at have heddet Kongens Gade eller Kongens Algade, da den endnu paa Grundtegningen af 1593 kaldes *via communis regia*.³⁴⁾ Ogsaa den Standsning i dette Forehavendes Fremgang, som synes at være indtraadt i det 14de Aarhundrede, finder sin Forklaring i den fremmede Regjering, som for en lang Tid fortrængte den danske ved Holstenernes Besiddelse af Odense, Næsbyhoved og hele Byen. Dronning Margrethe optog derimod Borgjængerens Plan, indskrænkede Næsbyhoved Søe og anlagde den gamle Landevei (Nordrebroen) med Dronningebroen,³⁵⁾ ligesom Grif af Pommern stræbte at drage Adelen til Byen og indlagde der de stettinske Herrer med Soldater og Bagt.³⁶⁾ Muligt er det da ogsaa først i de samme Tider (navnlig da i Dronning Margrethes), at Johanniterpræsterne have faaet St.

³⁴⁾ Denne Tegning af Byen findes paa Odense Raadstue. Nørregade nævnes vel 1458 (Vedel Sim. 1ste Bd. 2det H. S. 148); men det synes, at Overgaden dengang bar dette Navn som den nordre Algade, thi Thagelykken laae fra Sertebredrefloster til denne *via communis aquilonaris* (Smid. 91), og en Gaard, som laae lige Syd for St. Hans Kirke, siges ikke at ligge paa Nørregade (Smid. S. 156).

³⁵⁾ Vedel Simonsen Borggrüner 1ste H. S. 37.

³⁶⁾ Ved. Sim. Odense Byes Hist. 1ste Bd. 2det H. S. 121.

Michels Kirke, der i ſaa Fald indtil da kunde have været forſynet af kongelige Capellaner under Lehnsmændens Patronat.

Men hvorledes det nu end forholder ſig med Oprindelsen af den Forbindelse, hvori St. Michels Kirke kom til St. Hans Kloſter, ſaa er det viſt, at denne Forbindelse beſtod i det 15de Aarh. til ikke liden Gavn for Kloſtret og til Kirkens Forherligelſe efter den Tids Maade. Hvad der blev ſkjænket for Begravelſe (Sjælegave), tilflød Kloſtret og blev i Almindelighed ogſaa af Giverne udtryffeligt tillagt dette; Kirken havde ingen ſærlig Eiendom, undtagen forſaavidt Noget var tillagt et Alter eller Vicarie i Kirken for den Tjenefte, ſom derfor blev forrettet af den dertil beſkiftede Broder; men den vedligeholdtes og forſjounedes ogſaa af Kloſtret og dets Belyndere uden Krav til Menigheden og uden Hjælp af Afladsbreve til dens Fordeel. Paa Kirketjenestens Løn var ogſaa uden tvivl Skolen beregnet, ſom vel ſørſt findes omtalt 1447, da der blev truffet Overeenſkomſt om dens Forhold til de andre Skoler i Byen,³⁷⁾ men ſom Kloſtret vel allerede tidligere havde anlagt; den forſynede Kirken med Degne og Bælgetrædere, hvilke Dronning Chriſtine ogſaa pleiede at betænke i ſin ſtore Godgjørenhed.³⁸⁾

Foruden Kirken havde Kloſtret ogſaa et Hoſpital, ſom laae paa Kirkegaardens nordre Side mod Øſt, „St. Hans Hoſpital eller de Syge paa St. Hans Kirkegaard.“ Skjønt det ligeſaa vel ſom Kirken tilhørte Kloſtret, havde det dog tillige ſin ſæregne Eiendom og Indtægt,³⁹⁾ og en af Kloſtrets Priorer

³⁷⁾ Dette Document findes hos Paludan Müller, (S. 8, herigtigt S. 14) ſom ogſaa ſørſt har hævet al Tvivl om dets rette Datum.

³⁸⁾ 3 Aaret 1504 ſkjænkede hun Degnene af St. Hans Skole St. Merſensdag 23 ſk. og 3die Juſtedag 1 Mk. (Ved. Sim. 2det Bd. 1ſte H. S. 88—89 jfr. S. 87, 92, 107), og hun ſelv holdt ogſaa en Dreng i denne Kirkeſkole (ſmſb. 108—9).

³⁹⁾ Det betænktes ſærſt i Testament af 1503 (Ved. Sim. 2den D. 1ſte

tillagde det 1503 en fast aarlig Provision af Klostret, foruden hvad det dagligen efter god Sædvane fik af Kjelder og Stægers.⁴⁰⁾ At dette Sygehuus ogsaa havde et Capel, er forhen omtalt. Ved Siden af dette (vestlig) laae et andet stort Steenhuus, hvis Forbindelse med St. Hans Kloster var løsere: det var et Hellig Geistshuus, som med Pave Sixtus den Fjerdes Tilladelse blev stiftet 1478 og synes at have staaet under det kort forhen oprettede store Hospital og Kloster ved Gaaborg.⁴¹⁾ To Raadmænd i Odense stiftede det og have formodentlig affjæbt Klostret Gaarden eller Grunden. Det var for fattige og syge Pillegrimme, og mangler ikke i den fromme Dronning Christines Regnskabsbog, naar hun beskæftede baade de Fattige i Sygehuset og „paa Kirkegaarden“, ligesom hun ogsaa lod offere 5te Paaske dag i „Hellig Geists Huus paa St. Hans Kirkegaard.“⁴²⁾ Det har altsaa ogsaa havt et særligt Capel, hvoraf der ellers ikke forekommer noget andet Spor. Endelig befandt sig Boder, Leiehuse for fattige Folk, paa St. Hans Klosters Kirkegaard, saaat Klostret paa den ene Side var omgivet med mange Vidnesbyrd om christelig Godgjørenhed, medens der seet fra den anden Side mere havde Stiftelse af et Herresæde.

Klostret laae fra Vest og Nord omgivet af Abildgaarde, Humlegaarde, Gæstehave, Kaaalgaard, Dampenhavn, ud imod vidt-

5. S. 77) og af Dronning Christine (Smst. S. 93, 101, 104, 106) og 1530 (S. 183).

⁴⁰⁾ Ved el Sim. 3die Bd. S. 153. Det havde ogsaa Tilliggende i og udenfor Byen (K. Christ. 3. Gavebrev af 1540 s. nedenf.)

⁴¹⁾ Prioren for dette samtyllede nemlig i dets Stiftelse (Ved. S. 2det Bd. 1ste H. S. 1).

⁴²⁾ Smst. S. 104.

⁴³⁾ Smst. S. 95. (Ogsaa tre andre Gange omtales Offer i Hellig Geists Huus i Odense, S. 86, 92 og 98, men dermed menes rimeligvis det andet Hellig Geists Huus ved Bythinget).

ſtrafte Marker og Enge, ſom det efterhaanden havde ſamlet, og ſom grændſede til Næſbyhoved Slots Marker; det havde Teglggaard, Skove, Agerland, Enge baade i Nærheden og ſpredte over Landet; det eiede Bondegaaarde, Gadejord, Møller, Fiſkeriet, og Kjøbſtedgaaarde, Grunde, Boder og Jordſkyld i Byen, og Landsfognet Høiby tilhørte det, ſaaat Prioren med Kongens Stadſættelſe kunde tillægge en Kloſterbroder det ſom Sognepreſt.⁴¹⁾ Det er intereſſant i dette Kloſters Hiſtorie at ſee, hvorledes en ſaadan uadelig Eiendomsbeſidder, ſom en driſtig Munkcolonie, kan ſamle i Tidernes Løb: den ſaaer ingenlunde Alt i Gave eller i Betaling for Gudſtjenefte og Afſoning; den ſamler i det Smaa, har altid Smaaſummer at laane ud, den ſætter Alt i Jordegods og ſælger aldrig; den kjøber for halv Priis, thi det Halve betales i Møſſer og anden aandelig Mønt; den udlaaner en ſiden Sum i en Ager, Skov eller Eng, et halvt Aarhundrede efter har den Sameie eller Lod i dette Pant, og tilſidſt eier den det alene.⁴²⁾ Chriſtian den Andens Lov, til at forhindre Kiiken i at ſamle alt Landets Jordegods, var ikke uden Grund.

Det egnede ſig ſaaledes ogſaa til at modtage Kongen, der ſiden 1279 ikke havde nogen Kongsgaard i Byen. I Almindelighed tog han vel Bolig paa Næſbyhoved Slot, ſom Kong Hans elſkede ſaa høit, at det efter ham ſkal være kaldet Hansborg, og i Byen toge de vel og i Reglen Natteleie i Provſtegaarden og holdt Retterthing i Sortebrodre Kloſter; men i det 16de Aarh. holdt de ogſaa Forſamlinger i St. Hans Kloſter,⁴³⁾ og de ſidſte Konger før Reformationen lode

⁴¹⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 1ſte H. S. 187.

⁴²⁾ See Exempler i Pal. Müllers St. Hans Kloſter i Ldenſe.

⁴³⁾ Actiſtykker til Oplysn. om Danmarks indre Forhold udg. af Byens lit. ſeliſkab 1ſte Saml. S. 153.

sig beværte der af de fra Landet dertil beordrede Lehnsmænd.⁴⁷⁾ Dronning Christine, som boede i Odense, tilbragte engang en Paaske i St. Hans Kloster.⁴⁸⁾ Da nu i Grevens Feide Næsbjrhoved Slot var ødelagt i Bund og Grund, forlagde den huusvilde Lehnsmænd, som Klosters kongelige Præfect, saare naturligen sin Residents dertil 1534.

For Odense Sognehistorie er det da Resultatet, at Byens tredie Sogn havde en Kirke, som ved Reformationen ikke behøvede at skænfes Sognet ved en særlig Act, men som dog egentlig tilhørte en offentlig Stiftelse og baade kunde have Fordeel og Skade af denne sin Stilling.

Derfor vi skulle danne os et fuldstændigt Billede af Odense Byes hellige Steder før Reformationen, maae vi endnu tilføie, at Byen havde et andet og ældre Hellig Geists Huus end det nys nævnte; det laae paa Korsgadens søndre Side øst for Bythinget og havde en Kirke, i hvilken Kong Hans 1497 holdt Ret.⁴⁹⁾ Naar det var stiftet, vides ikke; men allerede 1438 forekommer en Præst og den Hellig-Aands Huses Forstander.⁵⁰⁾ Dronning Christine offrede der St. Bartholemæi Dag og Anthoni Dag⁵¹⁾, og det nævnes endnu som skattefrit Huus 1543, men ellers gif det efter Reformationen ind under Graabrødre Hospital, og Bygningen blev senere privat Eiendom. Kirken omtales ikke efter Reformationen.

⁴⁷⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 1ste H. 134, 136 jfr. 167. En enkelt Gang logerede Christian den Anden ogsaa i Dronningegaarden 1523.

⁴⁸⁾ 1510. Smst. S. 117.

⁴⁹⁾ Smst. 2det Bd. 1ste H. S. 52 ff. om Beliggenheden S. 2 og 1ste Bd. 2det H. S. 176 og 2det Bd. 1ste H. S. 12.

⁵⁰⁾ Smst. 1ste Bd. 2det H. S. 123 (altsaa før 1468, som antages for første Spor S. 186).

⁵¹⁾ Smst. 2det Bd. 1ste D. S. 86, 92, 98.

Endnu nævnes St. Gjertruds Capel udenfor Odense 1505⁵²⁾ og det Sygehuus, hvortil det hørte, har formodentlig ligget mod Nord, Vest for Graabrødre Hospital, hvor ogsaa en Gade endnu bærer Navnet. Men i saa Fald var der endnu, foruden flere St. Gjertruds Altare, en anden St. Gjertruds Helligdom, Ost for Fisketorvet, paa Overgaden, egentlig et Gilde, men hvis Huus i tidligere Tider 1593 endnu kaldtes St. Gjertruds Kirke.⁵³⁾ Endelig fik Odense i Catholicismens sidste Tider, efterat allerede den evangeliske Oplysning i flere Aar var prædikaet og ogsaa var hørt i Danmark, sit sidste Kloster af Graabrødrenes Nonneorden, Claræ Kloster, hvortil Enkedronning Christine bestemte sin Gaard, Dronningegaarden, eller dog en Deel af den vestlig for St. Knuds Kloster ved Laen; men Nonnerne flyttede først ind 1522. Om der var et Capel i den, berettes vel ikke; men det synes ikke rimeligt, at det kunde undværes i et Nonnekloster. Det nye Kloster, i hvilket Christian den Anden synes at have forbeholdt sig en Kongsgaard, blev forbundet med Dalum og som en kongelig Forlehning 1523 lagt under samme Tilsynsmand som dette, endog pantsat med dette, dog paa Vilkaar at opretholde Stiftelsen.⁵⁴⁾

Foruden alle disse hellige Steder i Byen fandtes endnu adskillige Capeller i Omegnen. Nær udenfor Byen stod et Hellig Kors's Capel paa Heden, til hvilket Dronning Christine offrede 1506,⁵⁵⁾ et andet ved Gluslet udenfor Nørre Port, et Valsarts og Offeringssted,⁵⁶⁾ og endelig havde Næstvedstøt sit eget Capel paa Møllebanken, hvor

⁵²⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 1ste H. S. 95.

⁵³⁾ Smst. 1ste Bd. 2det H. S. 37.

⁵⁴⁾ Smst. a. St. S. 156, 158.

⁵⁵⁾ Smst. 2det Bd. 1ste H. S. 101.

⁵⁶⁾ Smst. 143. 149.

Dronning Christine lod En af St. Hans Præster holde Messer.⁵⁷⁾ Det var indviet Helligtrefoldighed.

Man behøver ikke at supplere denne Samling af Helligdomme med de flere, som Tidens Strøm vistnok har bortskyllet sporløst, men kun at betænke, hvor ofte der i alle disse og navnlig i de større af dem skulde holdes Bedetimer og læses Messer ved de mangfoldige Altare paa alle Helgendage og Belgjørerers Dødsdage, for at faae en ret opløstende Forestilling om den catholske Tids aldrig afsladende Kald til at tænke paa Gud og Regnskabet. I en liden Bye, som Dense var, maatte Klokkerne snart høres overalt enhver Time, og naar et særligt Sted ved St. Knuds Kirke, paa hvilket de canoniske Tider forkyndtes med Kloffen, blev kaldet Klingenberg, var det vistnok ikke, fordi Kloffens Lyd just var sjælden i den øvrige Bye. For Den, som med fromt Sind vilde følge, hvad der skete hver Dag i de mange Helligdomme, kunde det blive en halv Livsbefjæstigelse: den fromme Dronning Christines Regnskabsbog, i hvis Optegnelser samtlige Helligdomme forekomme, giver riig Anledning til denne Tanke ved at vise, hvorledes Dronningens halve Regnskab bestod i Gaver til denne og hiin Helgen, dette og hiint Hospital paa vedkommende Dage. Man kan see, hvor nødvendig en Bestanddeel af Almanakken Helgennavnene vare for Den, som vilde opfylde en from Christens Pligter. Og desuden skete det snart i denne, snart i hiin Kirke, at en Præst sang sin første Messe, eller at der var Kirkevielses Marsdag, Begjængelse eller Afslud ved denne eller hiin Helligdom.

Kun Skade, at Misforstaaelse laae skjult under al denne Tjeneste og berøvede det ægte christelige Sind dets egentlige

⁵⁷⁾ Vedel Sim. smstb. S. 96. Og saa nævnes Dronningens Capellan 1505, S. 132.

Livskraft; Reformationen fremdrog Misforstaaelsen, men blev fjendtlig mod det Gamles ogsaa uskyldige Former, saaat den nedbrød mere, end der tjente Eftertiden vel. En Tidlang modstod Odenses Catholicisme dens mægtige Anseelse.

§ 2. Reformationen.

Uagtet den vigtige Herredagsbeslutning af 1527 blev taget i Odense, stod dog Reformationen meget tilbage her, medens den paa flere Steder i Stiftet fremkaldte Bevægelser som i Alsens, hvor Christen Schroy prædikede, og paa Lolland og Falster, hvor Bønderne nægtede Biskoppen Tiende 1528.⁵⁸⁾ I Forventning af det, der vilde ske, skal Kong Frederik allerede 1528 have befaleet Odense Magistrat at gjøre Skikkelse (i: Registre) over Alters og Kirkejorder,⁵⁹⁾ formodentlig for at holde det sammen. Men endnu 1529 skal Tausen selv, som paa sin Reise til Kjøbenhavn besøgte Odense, Intet have udrettet her. Først 1531 fik St. Knuds Skole en reformert: fundet Rector i Grandt Berg, der var en saa ivrig Modstander af Papismen, at han nedrev Afsladshandlernes Breve paa Kirkedøren om Natten.⁶⁰⁾ Omfider maatte Biskop Knud Gyldenstjerne selv paa Regjeringens Forlangende antage sig Reformationen: Jørgen Jensen Sadolin blev antaget til Prædikant i St. Knuds Kirke, og han blev Biskoppens heire Haand i Reformationsværkets Forberedelse; med ham kom Niels Bruun og Thøger. Den Første synes at være blevet anbragt som Prædikant eller Præst for Graabrødre Hospital, Thøger blev Lærer ved en af Skolerne.⁶¹⁾ I Albani

⁵⁸⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 1ste H. S. 173.

⁵⁹⁾ Efter Pont. Att. VI, 582, men det er ikke rimeligt, at her kunde finde en Feiltagelse Sted i Henseende til Aarsallet.

⁶⁰⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 1ste H. S. 185.

⁶¹⁾ Smid. S. 191.

Kirke ſynes den gamle Michel, ſom er beſkjendt af ſine Andagtsbøger, at have truffet ſig tilbage ſom Penſionift i Graasbrødre Hoſpital,⁶²⁾ medens Jacob Froſt 1532 lod ſig omvende og ivrigen prædikede Evangeliet for Albani Menighed.⁶³⁾ Ogſaa i St. Jørgens Hoſpital ſluttede Præſten Chriſtoffer Orall ſig til de Evangelifte,⁶⁴⁾ og det er ſandſynligt, ſkjønt ikke hiſtoriſt beſkjendt, at der ogſaa ved de andre Kirker har ladet ſig finde eller anbringe Mænd, der kunde prædike den rene Chriſtendom, ſom Tiden fordrerede. Hvor Jugen frivillig fremſtod, kunde Borgere og Regjering vel ogſaa paatvinge Kloſtrens og Embedernes Beſiddere ſaadanne; et Exempel frembyder ei alene Sadolin, der blev anviiſt Løn og Underholdning i St. Knuds Kloſter, men ogſaa en fra dette borttrømt Munk Peder Svendſen, hvem Kongen 1533 befalede Prioren at forſerge eller kalde til en af Kloſtrets Kirker.⁶⁵⁾

For diſſe ſmaa Begivenheder i Reformationens ſucceſſive Seir ſjende vi vel ikke noie Tid og Omſtændigheder; men i Aarene 1532—36 er i det Hele paa denne Maade Aandernes Sigtelſe foregaaet, ſaaat Reformationens endelige Indførelſe mere blev til en Diſpoſition over Guds og Beſtemmelſe over Perſoners Forſorgelſe, end en pludſelig Anordning om en ny Lære. Det Gamles Modſtand var ſtærkeſt i Begyndelſen: i Aaret 1532 var en Conſpiration indgaaet om at dræbe Sadolin og de øvrige nye Prædikanter; Lehnsmændens Aarvaagenhed hindrede dens Udbrud, og den Reaction, der andet-

⁶²⁾ Emſid. 2det Bd. 2det H. S. 18.

⁶³⁾ Emſid. 2det Bd. 1ſte H. S. 190. Bloch ſ. Geiſtl. 1ſte Bd. S. 601 fgg.

⁶⁴⁾ Bloch a. St. S. 272.

⁶⁵⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 1ſte H. S. 191. Det ſtete dog ikke med denne, fordi han havde borttaget en Eſelſall, og derfor efter 20 Aars Forløb endog blev draget til Ansvar (Emſid. 2det H. S. 76); men juſt derfor er dette Tilfælde blevet antegnet, medens det ſamme uidentificerede blev beſejet og efterkommet.

stedes indtraadte efter Herredagen i Kjøbenhavn 1533, har neppe ladet sig formærke i Knud Gyldenstjernes Stift, som desuden snart blev Skuepladsen for de store Omvæltninger i Grevens Feide, der alle bidroge til at svække det catholske Partie og gave Klosters og Kirkers Eiendele i Magthavernes Bold. For Regjeringen var det Hovedsagen at bevare, hvad der tilhørte de offentlige Stiftelser. Dette kunde temmelig let skee i Ødense: Et Hans Kloster havde allerede forlængst en kongelig Tilhynsmand i Lehnsmanden i Næsbyhoved Lehn, som fra 1534 tog Residens i Klostret; Provstiets Lehnbesiddere maatte kunde værge om Frue og Albani Kirkes Rettigheder; St. Jørgens Kloster var en kongelig Forlehning, og det er rimeligt, at ogsaa de to Tiggerklostre ligesom de fleste i Frederik den Førstes Tid havde faaet deres Lehnsmænd; Clara Kloster stod under Lehnsmanden paa Dalum Kloster; kun det rige St. Knuds Kloster vides at have bevaret sin Selvstændighed, men dog kun under Kongens Arm, idet han haandthævede Prioren Christen Povelsen som Klostrets og Godsets Bestyrer. Af de andre mindre Stiftelser, saasom St. Giertruds, Hellig Geists Huus o. a., samt af Gildernes og Alternes Eiendomme kunde Borgerstabet tage sig.

Det Gamles Tilhængere holdt saavidt muligt Alt i den ældre Gang og Orden: Graabrødrene gave sig en ny Guardian endnu 1534,⁶⁶⁾ som blev Ordenens sidste Minister i Danmark; hvorvidt Messer og anden Tjeneste for Alterne kunde finde Sted, maatte beroe paa den forffjellige Hurtighed, hvormed enhver Kirkes Forstandere gjorde det Nye gjældende. Knudsbrødrene kunde endnu 1538 tage Thingsvidne paa, at de havde opfyldt alle kirkelige Forpligtelser. Men de, som skulde leve af Almisse, vare ilde farnø, og det er vel muligt,

⁶⁶⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 1ste H. S. 199.

at Sortebrodrerne allerede begyndte at fortræffe før 1536; men 1538 synes de alle at have været borte; i samme Aar flygtede ogsaa alle St. Clara Nonner bort; og 1540 omtales baade Graabrodrer og Sortebrodrerspital som ede og forladte af Brodrerne. Naar og hvorhen de uddroge, veed Historien ikke. Kun de kunde holde sig paa Bølpladsen, som frit eller tvungent sluttede sig til den nye Tingenæs Orden, enten de selv traadte i dens Tjeneste eller fandt sig i de Forandringer og Indskrænkninger, som den foreskrev dem for deres Bandel og Gjerning.

Det var fra Kongen og hans geistlige Medarbeidere, at Reglerne for de nye Forhold skulde komme. Rigsdagen i Kjøbenhavn 1536 stadfæstede alt, hvad de nye Grundsætninger krævede, og bemyndigede Regjeringen til at gennemføre dem. Selv fuldbragte den kun Bispedømmets Afskaffelse, og Betydningen deraf var for Tiden kun, at Bispestolens Godser og Tiender toges i Besiddelse af Kongen, og at den gamle Troes Tilhængere tabte deres Overhoveder. Men det gik langsomt baade med den almindelige Lovs Fulbendelse og med Ordningen af Forholdene paa ethvert enkelt Sted. Den almindelige Lovgivnings Historie berører paa flere Puncter Odense, skjønt den som Kirkeordinant's tilhører den hele danske Kirke; thi Kongen samlede Rigets nye Præstestands Repræsentanter første Gang i Odense allerede ved Hellig Treføngersdag 1537.⁶⁷⁾ Om dette Mødes Forhandlinger og Resultater er vel intet bekjendt, og det har hidtil været ubemærket af alle Reformationens Historieforfattere; men det er uidentvibst denne Forsamling, paa hvilken Udkastet til Kirke-Ordinansen er blevet

⁶⁷⁾ Efter Cancell. Tegnelser, hos Vedel Simonson 2det Bd. 1ste H. S. 207: „blev der ad festum Epiphaniæ en Convocat's eller Sammenkomst i Odense af en stor Deel forskrevne Geistlige fra Rigets forskjellige Provindser foranstaltet.“

forfattet⁶⁸⁾ omtrent som det foreligger i den nu offentliggjorte gamle Afskrift af samme, som findes i Geheime-Archivet.⁶⁹⁾ I ethvert Tilfælde bliver Odense den Bye, i hvilken den danske Kirkes Ordning blev endelig vedtagen paa Herredagen 1539. For Byen selv kan imidlertid Synoden 1537 ikke have haft anden umiddelbar Følge, end at den evangeliske Ophværing maa have vundet i Styrke ved mange Prædikanters og Forres Nærværelse. Imod Slutningen af Aaret blev Jørgen Jensen Sadolin bestilket til Biskop over Stiftet, og derefter kunde først den fuldstændige og endelige Ordning begynde. Han medbragte den af Kongen underskrevne Kirke-Ordinants og mulig den Befaling at træde sammen med bestemte Mænd paa Kongens Begne til at forberede Værket. Thi 1538 holdtes en stor Forsamling i Sortebrødre Kloster af Superintendenten og Adelsmændene Erik Krummedige, Jørgen Quikow, Anders Emichsen, Johan Brockenhuus, Michel Brockenhuus og Johan Hardenberg, for at forfare Landets Leilighed baade i Kjøbstæderne og paa Landet.⁷⁰⁾ Disse Mænd vare formodentlig alle Lehnsmænd for kirkeligt Gods: Erik Krummedige findes kort efter at være Forstander for Graabrødre Hospital, Jørgen Quikow havde Bispegods i Forlehnning, And. Emichsen var Lehnsmænd i Næsbyhoved Lehn og paa St. Hans Kloster, Michel Brockenhuus var Lehnsmænd i Ryborg og Stiftslehnsmænd, Jacob Hardenberg blev senere Lehnsmænd.

⁶⁸⁾ I et endnu ikke offentliggjort Skrivt om den danske Kirke-Ordinants Historie har jeg, såvæd jeg kjendte dette Møde i Odense, af indvortes Omstændigheder beviist, at Kirke-Ordinantsen maatte være udløst paa en Synode af mange evangeliske Prædikanter i Vinteren 1536—37, og det er saaledes med særdeles Glæde, at jeg har truffet dette Vidnesbyrd om Formodningens Sandhed.

⁶⁹⁾ I Tidsskrift for den danske Kirkehistorie, 1ste Bd.

⁷⁰⁾ Pont. Atlas VI, 591.

mand paa Næſbyhoved og St. Hans. Hvad der ved denne Leilighed ſete for Byens Bedkommende, vides vel ikke; men det er rimeligt, at denne Forſamling aftalte hvad Kongen ſenere meeft ved ſine jevnlige Beſøg i Odenſe i de næſtſølgende Aar forordnede, og hvad Stiftets Dyrighed deels derefter, deels i Kraft af almindelig Bemyndigelse udførte. Man finder ingenlunde kongelige Anordninger for Alt, meeft endog kun for Anvendelſen af Bygninger og Tiender, thi det Meſte blev foranſtaltet af Biſkop og Lehnsmænd, og Kongen traadte kun til, hvor man recurrerede til den høiere Sanction; det Meſte ſaldt af ſig ſelv, naar man anlagde de almindelige Grundsætninger paa det Forefundne.

Saaledes blev det da forudſat, at St. Knuds Kloſter maatte vedblive at beſtaaſe ſom Domcapitlerne andetſteds. Munkene maatte paa Biſkoppens Befaling 1538 ophøre med at fronrage ſig og ſkulde rette ſig efter den nye Forſkrift i Kirkeordinantſens latiniſke Anhang. De maatte modtage en Læſemester, *lector theologiae*,⁷¹⁾ efter Accord med Biſkoppen, og paa mange Maader bidrage til Skolens Bedligeholdſe og (hvad der var Kirken uvedkommende) til Rigets Bedſte. Deres Kirke blev ſom for Stiftets Domkirke, men uden Menighed i Byen, alſaa ingen Sognekirke.

St. Knuds Kloſter havde ogſaa hidtil holdt den Mand, ſom nu var blevet Stiftets Biſkop; men da Kongen i Aaret 1538 andengang var i Odenſe, ſkjænkede han St. Clara Kloſters vidløftige Bygninger til Bolig for Superintenden, Sognepræſten og Capellanen ved Albani Kirke, Læſemesteren og Skolens Rector, ſaaledes ſom Kongen med nogle Rigsraader, Borgemeſter, Raadmænd og Byfoged havde ladet

⁷¹⁾ Dette er endog ſtaaſſet i de Riber-Artikler 1542 Art. 23. Den ſenſte var allerede beſtillet 1539 (Ved. Sim. 2, 2 S. 9).

det udfiske til dem.⁷²⁾ Hvad Gods dette Kloster ellers maatte have havt, er forblevet under Dahm Lehn.

Graabrødrerkloster blev 1539 skjænket til et almindeligt Hospital for Landet, og dertil lagdes saavel Sortebrødrerkloster som endeel andre smaae Hospitalsstiftelser i Byen samt Faaborg Hellig Geists Hospital og adskillige almindelige Indkomster af Stiftet. Den hele Stiftelse fuldbragtes efterhaanden i Løbet af nogle Aar. Hospitalet havde sin store prægtige Kirke og i Begyndelsen ogsaa sin egen Præst, men senere skiltes Kirken fra det, og det fik kun en Capellan. Sortebrødre Kirke blev nedbrudt 1542 til dette Hospitals Fordeel og Klosterhuset indrettet til Leieboliger; dets Jorder og Jordskyldshuse tilfaldt naturligtviis ogsaa Graabrødre Hospital. Kun Kirkegaarden tog Kongen senere tilbage for at give den til hele Byen.

St. Hans Kloster forblev i nærmest Forhold til Kongen, i det Hele ellers ligesom St. Knuds Kloster; det havde formodentlig allerede en evangelisk Sognepræst. Ligesledes forbleve Bispestolens Gaarde i Kongens Naadighed: den egentlige Bisperesidents havde lidt meget i Grevens Feide, men var dog en Gaard, som en senere Konge kunde tænke paa at gjøre til et Slot. Den anden paa Glafhaugen blev ogsaa længe i Kongernes Besiddelse. Begge Gaarde stode under den kongelige Lehnsmænd paa St. Hans Kloster.

Provstegaarden og Provstiets Gods vedblev at være en kongelig Forlehnning, der snart blev bestemt til at være Rigscontrollens Embedsløn. Dermed fulgte Patronatet over Frue Kirke og en Andeel i Byens lærde Skole, da Frue Skole, ved hvilken Biskoppen endnu 1539 indsatte en ny evangelisk findet Læsemester, blev forenet med Domkirken Skole.

⁷²⁾ Original paa Pergament dat. Odense Torsdag efter Hellig Aersdag (19de Sept.) 1538.

St. Jørgens Hospital vedligeholdet en Tidlang sin særegne Stilling: det havde en Præst, som sluttede sig til de Evangeliske og tillige var eller blev Læsemester ved Skolen (formodentlig ved Frue Skole), men maaskee ved hans Overgang til Domskolen 1552, blev han holdt skadesløs paa anden Maade, og da blev St. Jørgen 1555 incorporeret i Frue Sogn og Kirken saaledes nedlagt.⁷³⁾

Om flere andre af de gamle Stiftelser tier Historien; nogle forsvandt mulig ved Reclamationer og i Tidernes Forvirring, da Odense tre Gange blev udplyndret. Saaledes svigter al Underretning om Hellig Geists Huus Kirke paa Korsegaden og St. Gjertruds Gildeshuus. Men flere af disse Stiftelser ville forekomme i Sognenes og i Skolens Historie.

Alf Sogne beholdt Byen foruden Hospitalets og St. Jørgens de tre, som den hidtil havde havt. Men da Albani Kirke maaskee var temmelig liden og desuden Graabrødrøstels Kirke var for stor for et Hospital og derhos, tildeels fordi den indesluttede flere kongelige Liig, for god til at nedbrydes, skænkede Kongen Albani Sogn denne Kirke til Sognekirke 1539.⁷⁴⁾ Albani Kirke skænkede han da først til Skolelocale for Byens Cathedralsskole 1541,⁷⁵⁾ men senere 1542 til Byen, saaledes at Kirkegaarden skulde bruges til Torv,

⁷³⁾ De nyttre og uflare Reticer hos Bloch i. G. 1ste Bd. 271—72 og Vedel Sim. 2det Bd. 2det H. 79 og 88. Højm. Hund. V, 35. Dette Hospital blev saaledes ikke behandlet efter den nye Vess Højskrift, at incorporeres i Graabrødre Hospital (Niber Art. 20).

⁷⁴⁾ Saal. Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 8. Pont. Ann. Eccl. 2, 267 henfører det til 1541, men fundatten for Hospitalet af 1539 (Højm. S. VI, 292) emtaler denne Disposition som allerede foregaaet.

⁷⁵⁾ Pat. Müller Bidrag til Ld. St. Hist. 1ste H. (Program 1846) S. 11. Acthyll. udg. af B. St. lit. S. 1 S. S. 62.

Taarnet til Stormkloften, Kirken indrettedes til Leieboliger og Choret nedbrydes.⁷⁶⁾ Det skete ikke ganske saaledes; Kirkegaarden blev liggende i over 30 Aar, Taarnet blev nedbrudt inden 1593, Kirken stod endnu dengang,⁷⁷⁾ men er ogsaa senere borttaget, og Kirkegaarden er blevet Byggeplads og Torv. Ved denne Forandring blev Graabrødre Hospital befriet fra en kostbar Kirkes Vedligeholdelse, Albani Kirkes Eiendomme og Rettigheder overførtes paa den og selv Albani Kirkes Navn, ligesom ogsaa Menigheden snart kaldes som før Albani, snart Graabrødre Menighed af Kirken.

Med Frue Sogn og St. Hans Sogn foregik ingen Forandring i deres Forhold udadtil til de andre Sogne, undtagen senere den allerede nævnte, at St. Jørgen blev optaget i Frue Sogn, og hvad St. Hans Sogn angaaer, skulle vi nedenfor see, hvorledes det maaskee ikke strax var ganske klart, om og hvorledes det skulde gaae over i den nye Ordning.

Til en Sognekirke i en Kjøbstad skulde efter Kirke-Ordinantsen i det Mindste være to Prædikere; det synes forudsat, at den ene skulde være Sognepræst, den anden Capellan, og efter forskjellig Betragtningensmaade paa forskjellige Steder blev Capellanen snart anseet for Sognepræstens personlige Medhjælper, saa at den Sognepræst, der kunde overkomme det Hele alene, kunde tage Capellanens Løn eller undgaae at dele med Noget, snart mere som en selvstændig Andenpræst, især naar han fik et andet Kald tilligemed Capellaniet. I Ødense træffes Spor af begge Dele. Kjøbstedpræsters Løn skulde foruden Offer og den frie Bolig, som Kirken skulde give, efter Kirkeordinantsen tilveiebringes af Kirkens Renter, som Børgerne skulde oppe-

76) Et Brev af 1542 sætter Choret's Plads til Prioren i St. Knuds Kloster med Jordfyldt til Hospitalet. Ved. Sim. 3de Bd. S. 152.

77) Efter Grundtegningen af 1593 paa Ødense Raadhuus. Ved. Sim. 4de Bd. S. 52.

bære og uddele kvartalsviis; men i Almindelighed blev Præsterne umiddelbart tillagt den Deel deraf, som skulde følge et hvert Embede. Disse Midler skulde deles med Skolens Personer, og det viste sig snart, at man i høj Grad havde forregnet sig i Henseende til Righoldigheden af denne for Munk og ugifte Præster mere tilstrækkelige Skat. Kjøbstedpræsterne kom i den største Nød, paa hvilken Kongen maatte raade Bod ved at indsfærpe deres Ret til Tiende af Kjøstedayling, tilstede dennes lige Deling mellem de to Tiendetagere alene (Kirken og Præsten), ved at henvise til Sammenfud af Menighederne, og især ved at beneficere Kaldene med Kongetiender.⁷⁸⁾ Disse vare de Midler, Loven paaviste; Præis tilføiede endnu et andet af lidet glædelig Art: Beneficering med Landsbyfald.

I Dense seer man, at det allerede 1538 var antaget, at Albani Sogn skulde have en Sognepræst og en Capellan, da Kongen anviste Bolig for dem begge i Klaraklostret,⁷⁹⁾ efter som dette Sogn ingen Præsteboliger havde, da dets Præster havde været blandt Marianerne. Og saa Erue Kirke havde allerede 1540 en Sognepræst og en Capellan; men for St. Hans Kirke var det endnu 1541 uvist, om den skulde have Capellan, da „Sognets Almue var liden og fattig“⁸⁰⁾.

Til disse Geistlige saavel som til Skolens Personer, der tildeels vare Sognenes Degne, skulde nu Kirkenes Indkomster fordeles. Paa Biskop Sadolin's Klage over forskjellige Mangler i Maret 1540 befalede Kongen under 25de Aug., at Lehnsmændene Erik Krummedige og Michel Brockenhuus skulde drage om til alle Kjøbsteder i Byen og paa Langeland og registrere alt det Altergods, Gildesgods og anden Rente,

⁷⁸⁾ De Riber Artikler af 1542 Art. 9 og 10.

⁷⁹⁾ Dens. Ret. 72.

⁸⁰⁾ Højm. Tjend. VI, 258.

som der ingen Arving (Reclamant) var til, sælge Godset til Borgerne og fordele Renten til Kirke og Skole.⁸¹⁾ I Henshold hertil holdtes en stor Forretning i Odense den 1ste Febr. 1541.

Erk Krummedige, som da var Lehnsmænd i Odense, Michel Brockenhuus, som var Lehnsmænd paa Nyborg Slot (og formodentlig Stiftslehnsmænd), samt Biskop Sadolin samlede da med Borgemeister og Raad og Oidermændene, nogle Borgere af hvert Laug og Gilde, Kirkeværgerne og andre gode Mænd til denne Forretning, som giver det første fuldstændige Grundlag for Byens nye Kirkeforfatning (Erk Krummediges Fundats), og hvorved vi derfor føres over fra den almindelige Sognehistorie til den specielle.⁸²⁾ Formodentlig viste det sig ved denne Leilighed, at ikke heller Odenses Hjælpesinder vare tilstrækkelige, og Stiftsovrigheden maatte paafalde Kongens Bistand til at forøge dem; thi under 13de Mai 1541 udstedte Kongen det Brev om Geistlighedens Vilkaar i Byen, hvori blandt Andet blev forordnet, at hver Sognepræst i Kjøbstæderne skulde have et Landsogn til Annex⁸³⁾ — en Udvei, der sørgelig mindede om den catholske Tids nylig saa høit anklagede Cumulation af Præbender og Sognesolkets Forsømmelse. Anvendelsen af denne Forordning hører ogsaa til den specielle Sognehistorie.

Vi begynde denne med Albani Sogn, men maa forudstikke en Udsigt over den Kirkes Historie, som gav det dets nuværende Navn.

⁸¹⁾ Ved. Cim. Die Bd. S. 118.

⁸²⁾ Documentet er fuldstændigt aftrykt hos Hofmann VI, 258, men ikke uden Feil, som sees af en i Biskoparchivet opbevaret Aaadsstuedom af 1581, hvormed en Afskrift af det, der vedkommer Capellaniet ved St. Hans Kirke, er forbundet.

⁸³⁾ Høist. udg. af Byens St. lit. Selsk. 1ste Saml. S. 1—2.

Første Affnit.

St. Knuds Sogn.

§ 1. St. Knuds Kirke til 1618.

Som en Levning af den catholske Tid stod et Slags Sogn uden Vægfolk i Knudsklosteret og dets Kirke, Stiftets Domkirke; den eneste Menighed udenfor Klosteret var St. Knuds Skole, og denne Menighed var endda ikke ganske udenfor det, da dette skulde efter gammel Regel føde Skolemesteren og 16 Disciple af St. Albani Skole,⁸⁴⁾ med hvilken de to andre Kirkeskoler efter Reformationen forenedes. Efter Kirke-Ordinantsen skulde Cunnifer — med hvilke disse Munke nærmest maae sammenstilles — hver Dag læse af den hellige Skrift i deres Kirke, for at gudfrygtige Mennesker derved maatte „saa godt som legende“ føres til den;⁸⁵⁾ om Søndage og Helligdage maatte de holde Messe, ifald Nogen vilde lade sig berette. Den Læsemester, som skulde holde latinske Forelæsninger for dem og Skoledegnene samt forstandige Borgere, skulde ogsaa stundom prædike. Paa disse Grundtræk hvilede den saavel latinske som danske Gudsdiensste, der nu ogsaa vedblev i St. Knuds Kirke. Thi i dette Kloster forbleve ikke blot Priorsen Christiern Povelsen, der 1541 fik kongeligt Lehnsbrev paa Klosteret, som et Regnskabslehn, men ogsaa Supprioren Søren Nielsen og saamange Brødre, at de fremdeles vedbleve ved Siden af disse Foresatte at kaldes Convent, Capitel, menige Convent og menige Capitelsbrødre.⁸⁶⁾ De havde formodentlig alle været Vicarier til et

⁸⁴⁾ Val. Müller Bidrag til Edeuse Cathedralstiftets Historie Iste Heite. (Pregram 1846) S. 3.

⁸⁵⁾ Udg. 1640 fol. 92—93.

⁸⁶⁾ Det sidste Naar endnu 1553 og 1561. Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 82 og 121.

eller flere Altare i Domkirken og vare saaledes, skjønt disse Embedsghjærninger ophørte, dog Præster, og de kaldes oftere ogsaa efter Reformationen „Præstemændene i Klostret“.⁸⁷⁾ Ilagt de nu vistnok kun nødvungne og med liden Overbeviisning gif ind paa den nye Tingenes Orden, idet de forsynede sig med Thingsvidne om, at de vare tvungne til at lade deres Haar vore og at de trolig til Aaret 1538 havde iagttaget alle deres gudstjenstlige Pligter; saa bleve de dog selv af Biskop Sadolin erkjendte for geistlige Ordensbrødre og som saadanne tilfaldte ved Ordinationer til at lægge Haand paa Ordinandi. Ligeledes have de uidentvivel ogsaa administreret Nadveren for hinanden og for Skoledisciplene, som hver Onsdag havde Altergang i St. Knuds Kirke. Om de ved denne Handling have beholdt noget af de papistiske Skikke, vide vi ikke; man kunde tænke paa Opføttelsen, som var tilladt i Kirke-Ordinantsen, og den Ringning ved Indstiftelsesordene, som endnu i den anden Biskops Tid var anbefalet i Fyen,⁸⁸⁾ og i al Fald kan man antage, at deres Mæsse har havt den Lighed med den gamle Cultus, at den rimeligviis for største Delen holdtes paa Latin, saavidt som det var tilladt, og mulig ogsaa at Brodet uddeelttes, før Vinen consecreredes.⁸⁹⁾ Noget Saadant maa have characteriseret disse Præster, thi Reformationens Ultras tog Forargelse af dem og den Mildhed, hvormed Biskoppen bar over med dem: de trende anabaptistfjendede Mænd, som i Aarene 1543—51 vakte Urolighed i Odense, vægrede sig ved at forrette Haandspaalæggelse

⁸⁷⁾ 3 Decemter af 1560, 1661 og 1568 kalde de sig samtlig saaledes: „Priester, Snyppriester og alle andre Præstemænd, derinde ere.“ Smstid. S. 120, 130, 138 og 144.

⁸⁸⁾ Synodalmenia af 1562 i Bt och f. G. 1ste Bd. S. 36.

⁸⁹⁾ Dette tillades i Bogenhagens Reglement for Domsynstlers Gudsstjeneste i Kirke-Ordinantsen.

med dem ved Ordinationer og kaldte dem Munke.⁹⁰⁾ Imidlertid bleve de uanfægtede, og det er rimeligt, at flere af dem tjente som Sognepræster ved Klosters Landsbykirker i Nærheden, indtil disse efterhaanden fik egne Præster, som da svarede Pens eller Afgift til Klostret; saaledes var idetmindste Nafum blevet besørget indtil 1565, da det ifølge kongelig Befaling af 1555 blev forenet med Præstefaldet ved Albani Kirke, og Kongen forudsatte dengang, at den nye Sognepræst kunde have faaet sit personlige Ophold paa Klostret, hvis man ikke foretrak at overlade ham Præstetienden.⁹¹⁾ Paa denne Maade vare mulig flere yngre Mænd i Tidens Løb indkomne i Klostret og kunne være indbefattede under de 16 Geistlige, som Prioren ifølge et Kongebrev af 1554 skulde bespise;⁹²⁾ han skulde nemlig efter dette underholde 8 Præster, en Rector, en Herer og 6 Degne, og naar dette Tal vedblev at være fuldstændigt, maatte efterhaanden Personerne skifte. Subprioren nævnes sidste Gang 1564⁹³⁾, og naar der endnu i 1562 nævnes Capittlet og i Leiecontracter af 1568 „Prior og de andre Præstemænd, herinde ere,“ vare disse heelt andre Personer end 30 Aar før. Af de Gamle var iisføst neppe Andre end Prioren og maaskee den blinde Hr. Pov el Lauridsen, der havde et Deputat af Klostret,⁹⁴⁾ tilbage, da Christen Povlsen i Maret 1571 begjærede sig fritaget for Klosters Beskyrelse, og efterføm han hidtil havde været kongelig Lehnsmænd

⁹⁰⁾ S. nedenf. i St. Hans Kirkes Historie. § 1.

⁹¹⁾ Kongebrevet af 1555 og Chr. Tienstjens Brev af 1565 i Copie i Bisp. Ark.

⁹²⁾ Tæteret Nyberg post Sim. & Judæ Dag (28de Septbr.) 1551 i D. Mag. 2, S. 71. Maaskee vare Præsterne før Paarup, Steenløse, Høbernd og Nafum iblandt dem 1563 (Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 131).

⁹³⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 129, 133.

⁹⁴⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 155.

og Godsbestyrer, var det tilsyneladende ikke nogen betydelig Forandring, der foregik, da Kongen nu tog Klosteret til sig og Kronen og lagde det under Lehnsmanden paa Dalum Kloster Jacob Ulfeldt. Men den fremfaldte adskillige indgribende Foranstaltninger i Klosterets Deconomie, og Anden i Bestyrelsen blev en anden.

Hidtil havde Klosteret vistnok ogsaa kraftigen maattet bidrage til Statens og Kongens Fornødenheder, saasom ved rede Pengesummers Indbetaling, ved Rustning, til Nyborgs Befæstning, til Modtagelse af reisende Rigsraader og Andre, til Kong Christian den Tredies Visittelse,⁹⁵⁾ og tjent til Forsorgelse af Personer, som Kongen vilde pensionere, saasom en Kuurjmed og en Courreer;⁹⁶⁾ men det havde tillige i ubestemt Maal tjent aandelige FormaaIs Fremme, saasom ved at holde Studenter i Kjobenhavn,⁹⁷⁾ ved Forsorgelse af Prædikanter og især ved at vedligeholde og forsyne Stiftets Domkirke og opretholde Cathedralsskolen. Nu bortfaldt den frie og lette Udgang til saadan Anvendelse af dets Midler, og de Forpligtelser, som bleve tilbage, maatte nærmere og anderledes reguleres. Det havde, som paa andre Klostre, været Skik, at en stor Deel af saadanne Præstationer gaves in natura ved Optagelse til Forpleining: de ovennævnte 8 Præster samt Rector og Hører skulde efter Kongens Befaling af 1554 spise i Præstestuen, medens de 6 Degne skulde gaae tilbords med Klosterets Folk. Slik Huusholdning blev overflødig ved de gamle Munkes Afgang og passede lidet for et kongeligt Lehn. Den blev derfor ophævet 1571, og istedetfor det, som derved fragik Skolen, stiftede Kong Frederik den Anden det store Com-

⁹⁵⁾ See Ved. Cim. a. St. S. 24, 26, 33, 36, 81, 129; 7, 9, 20, 21, 30, 33; 14, 20, 24, 27; 82.

⁹⁶⁾ Smid. S. 20, 116.

⁹⁷⁾ Smid. S. 20, 27.

munitet i Graabroedre-Hospital, i hvilket Rectoren og 4 Herere samt 30 Degne skulde have Kysten.⁹⁸⁾ Nogle af de dertil anvendte Kongetiender havde tilhørt St. Knuds Kloster, der ogsaa skulde levere 200 Fjerne Brænde tilligemed Datum; men de fleste Tiender vare en ny betydelig Udvidelse af Skolens Midler, saameget betydeligere for denne Skole som desuden 24 Degne og vistnok ogsaa en eller to Herere paa samme Tid havde lignende Ophold paa St. Hans Kloster og af Fjerne Provstie.⁹⁹⁾ Ligeledes fik Rectoren ved samme Fundats Majum Sognekald, og ved en senere Fundats en fast Penning af Lehnsmanden paa St. Knud.¹⁰⁰⁾ Men Skolebygningens Bedligholdelse blev fremdeles hvilende paa Klostret, hvis Lehnsmænd fik Befaling at udvide den, men dog deri understøttedes af Provstiet.¹⁰¹⁾

Den anden og ikke mindre Forpligtelse, der paahvilede Klostret, med Hensyn til Klosters og Domkirken, synes man ikke strax at have tænkt paa. Dens Bedligholdelse med alle Fornødenheder var gaaet ubemærket over i Klostrets aarlige Regnskab, og den syntes ogsaa nærmest kun at være til for Klostrets Skye. Hvorledes og hvormeget den i den sidste Tid havde været brugt, kan vanskeligt siges. Efterhaanden som Munke uddøde eller hengaves til en evangelisk Præsts Gjerning paa Landet, har formodentlig den daglige Tjeneste ophørt, mulig allerede før 1554, da de 6 Degne, som da skulde underholdes i Klostret, ikke vare flere end de, der behøvedes til at være Løbedegne i Klostrets Landsfogne; i alt Fald var den ophørt før 1572.¹⁰²⁾ Prædiken maa derimod være ved-

⁹⁸⁾ Fundatsen hos Hofmann V, 152.

⁹⁹⁾ See nedenf. i St. Hans og Fjerne Tegns Historie.

¹⁰⁰⁾ Af 10de Nov. 1572 (Blach f. G. 1, 242—4).

¹⁰¹⁾ Val. Müller a. 2te.

¹⁰²⁾ Fundatsen for Gem., Hofm. Knud. V, 157, omtaler det som noget nyt, at der skulde holdes Chorsang i denne Kirke Mergen og Aften.

blevet, forsaavidt som Lectoren var pligtig til at prædike Latin paa Tider, naar der ellers ikke var Prædiken. Om Nogen endnu søgte Kirken til Altergang, vides ikke, ei heller om Bispeopperne prædikede i den; men Ordinationer holdtes uden tvivl her ligesom ogsaa Landemødet, til hvis Afholdelse Lehnsmænd indrømmede Geistligheden det saakaldte Consistorium ved Siden af Domkirken. For Menighederne tilbød den kun et Begravelsessted, men den blev ikke søgt i denne Henseende; i Aarene 1549 og 1551 omtales de første Begravelser;¹⁰³⁾ ikke engang Biskop Sadolin fik sin Grav i sin Domkirke, men derimod i sin Sognekirke Graabrødre Kirke, der ogsaa dengang søgtes allermeest. Og selv efterat Christian den Tredies Liig var blevet bisat i St. Knuds Kirke, fulgte i Begyndelsen kun faa Adelspersoner og Borgere Exemplet¹⁰⁴⁾. Da Kirken ikke heller havde nogen Tiende eller anden særlig Eiendom, var den altsaa ingenlunde nogen fordeelig Bestanddeel af Lehnnet, og Kongen kom derfor snart i Erfaring om, at dens Vedligeholdelse kunde blive Gjenstand for Spørgsmaal.

I Henseende til Kirkens Brug og Bestemmelse skete ingen Forandring ved Klosters Omgang til Lehnsmændene. Kongen tænkte sig St. Knuds Kirke kun som Domkirke, og derfor havde han ved Grundloven for Communitetet 1572 alene befalet en dertil svarende Tjeneste, idet han forordnede, at den Chorsang, der hidtil af Skolen havde været holdt i St. Hans og i Frue Kirke hver Sognedags Aften og Morgen, skulde fremtidig holdes i St. Knuds Kirke „ligerviis som i Kjøbenhavns Domkirke,“ (medens Skolen skulde vedblive om Søndagen at assistere i de nævnte Kirker og derfor nyde det sædvanlige af St. Hans Kloster og Provstiet). Man seer

¹⁰³⁾ Ved. Tim. 2det Bd. 2det H. T. 49 og 77.

¹⁰⁴⁾ Smst. 117, 121, 125.

af andre Data, at der holdtes Altergang, som ifølge senere Spor befindes at have været Onsdags Communion for Skolen, og Prædikener.¹⁰⁵⁾ Af disse holdtes der lidt senere i Biskop Jacob Madsens Tid flere Ugeprædikener, samt Høreprædiken og Totoprædiken om Helligdagene.¹⁰⁶⁾ Der vare imidlertid ingen Prædicanter til Kirken, saa at det maa have været Rector og Rector og muligen en og anden Capellan, der forrettede denne Tjeneste. Saaledes vedblev det indtil Marts 1618.¹⁰⁷⁾ Det var et Slags evangelisk Domkirke: ingen Menighed, men et stort kirkeligt Personale, Chorsang, Bibellæsning og Prædikener. Chorsangen var formodentlig stedse, Prædiken stundom paa Latin. Kirken havde ogsaa beholdt en Domkirkes Udseende: tvende lange Rækker af Chorstole stode ved begge Sider i det store Chor.

Paa Vedligeholdelsen synes der ikke i Begyndelsen at være tænkt; den havde under Priorens Styrelse været blandt de første Udgifter for Klosterkassen. Men da nu Lehnsmanden paa Dalum fik dette Kloster, har han formodentlig givet Anledning til den udtryffelige Bestemmelse derom. Kongen rescriberede under 1ste Aug. 1572, at da han havde erfaret, at den forrige Prior havde vedligeholdt Kirken, og da hans Fader og andre Konger der laae begravede, vilde Kongen, at Kirken fremdeles skulde holdes ved god Magt af Lehnsmanden,¹⁰⁸⁾ og saa Maaneder efter gjen-

¹⁰⁵⁾ Numme St. Knuds Kirkes Beskriv. S. 14.

¹⁰⁶⁾ I denne Biskops Visitationbeg (udg. af Crene S. 22) hedder det om St. Knuds Kirke: „ingen Prædicanter til: men holdes Prædiken udi en Ugen og Høreprædiken og Totoslaas Prædiken om hellige Dage.“

¹⁰⁷⁾ Ved Umbytningen af St. Knuds og Graabrødre Kirke omtales vel kun tre Ugeprædikener og Høreprædiken som det, der blev forlagt fra Domkirken til denne; men da Altergangsprædiken og Totoprædiken skulde blive i Domkirken, kunne disse, uagtet de ei omtales, vel have vedblevet lige til Heraadringen.

¹⁰⁸⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 151.

tog han denne Befaling med Tilføiende, at han ligeledes havde at skaffe Lys paa Alteret og Bred og Biin, eftersom behov gjordes, og føre det til Udgift paa Lehneregnskabet.¹⁰⁹⁾ Saa-
dant var ogsaa overeensstemmende med al kirkelig Praxis;
men naar Adelen fik et Lehn med Kirker i, pleiede disse at
være en Fordeel for Patronatet, ikke en Byrde. Derhos blev
endog dette Lehn allerede 1573 overgivet Kongens Kanceler
frit og qvit som Penningislehn, og desto mindre var Lehnsm-
anden tilbøielig til at afholde Kirkens Fornødenheder.
Ved den store Reparation i Maret 1582 satte vel Kancel-
eren Niels Kaas, som Patron, sit Vaaben paa Alter-
tavlen,¹¹⁰⁾ men Arbeidet synes at være baade kostet og ledet
af Andre. I Maret 1580 fik nemlig Lehnsmanden paa
St. Hans Kloster Kongens Befaling om et Uhrs Forsør-
digelse for Taarnet;¹¹¹⁾ det næste Aar fik alle Kirkeværger i
Byen og Langeland og senere ogsaa paa Folland og Falster
Befaling at indsende deres Kirkers halve Indtægt eller Be-
holdning til St. Knuds Kirkes Bygning,¹¹²⁾ og disse Penge
skulde betales til Lehnsmanden paa Odensegaard og anvendes
efter Biskoppens, Borgemeisters og Raadmænds Bestemmelse,
og denne Lehnsmænd og Biskoppen fik ogsaa 1582 Befalingen
om Redbrydelsen af det gamle Capel.¹¹³⁾ Saaledes synes St.
Knuds Kirke ved denne Leilighed at staae som en selvstændig
Stiftskirke uden Forhold til Klostret; men det var vel en Folge
af det extraordinaire Arbeide, som da blev foretaget ved extra-
ordinaire Midler; og da disse vare forbrugte, ansaaes den

¹⁰⁹⁾ Brev af 18de Nov. 1572 i Extract i Biske-Arch.

¹¹⁰⁾ Mummie St. Knuds Kirke S. 15.

¹¹¹⁾ Vedel Sim. a. Skr. 3die Bd. S. 16. Det skulde koste en 40 Taler.

¹¹²⁾ Aagebrev af 28de Sept. 1581 og 8de Jan. 1584. Ved. Sim. 3die
Bd. S. 16 og 19, samt af 1ste Juli 1581 og 10de Mai 1585. Aeg-
n. af Byens St. lit. Selsk. 2den Saml. S. 63-64.

¹¹³⁾ Ved. Sim. 2det Bd. S. 17.

endnu i det mindste af Biskoppen for at have Krav paa Klostret i Hensende til de daglige smaae Fornødenheder, hvortil der ofte saanedes Midler. I Maret 1589 indgik nemlig Biskop Jacob Madsen til Regjeringen med Klage over, at det oftere var haendet, at der hverken var fundet Vorkys til Alteret eller Bred og Viin i Forraad eller Lys til Chorbornene og til Prædikestolen om Vinteren.¹¹⁴⁾ Istedetfor nu at henvisse til Klostret fandt de regjerende Rigsraader det fornødent at anvise Kirkeværgerne og Forstanderne for St. Knuds Kirke en særlig Indkomst, nemlig de tvende Kongetiender af Tausdrup og Vederslev Sogne, hvilke de skulde anvende til Kirkens Bygning og anden Nødtørst, da den befandtes Intet at have dertil, naagt Kong Frederik havde forordnet daglig Prædiken, Chorsang og anden Gudstjeneste i den.¹¹⁵⁾ Denne Gave var dog clausuleret med et: „indtil vi anderledes tilsigende vorde,“ og allerede 1593 blev denne Tiende draget tilbage, da Regjeringen lod granske, hvo der skulde beholde de Kongetiender, med hvilke de vare forlehnede. Kirken havde da kun de uviste Indkomster af en og anden Begravelse (den fæste Menighed, Skolens Personer, havde fri Jord) og dens Nød foregedes, ved at ogsaa Cathedralskolen var blevet udfilt fra Klostret og (efter de almindelige Love) paalagt Kirken at vedligeholde. Derfor maatte Biskop Jacob Madsen atter 1596 andrage paa Midler til „den herlige Bygning og den fattige Skoles og den funderede Gudstjenestes“ Opretholdelse, enten ved de samme Tiender eller paa andre Maader. Tillige anholdt han om, at de Mænds Regnskab maatte blive revis-

¹¹⁴⁾ Reiserat i et senere Andragende af 10de Febr. 1596 i Copie i Biske-Arch. (3 Nummes St. Knuds Kirkes Beskriv. S. 14 henføres denne Indstilling rigtigst til 1572, da Jac. Madsen endnu ikke var Biskop).

¹¹⁵⁾ Afbrev af 17de Juni 1589 Copie i Biske-Arch.

deret, som Kanzleren havde paalagt Oppebørselen af Kirkens Benge, og som ønskede forlangt at aflægge Regnskabet, samt at to Kirkeværgere efter Loven maatte blive formelig bestiftede.¹¹⁶⁾ Om Svaret herpaa har jeg Intet fundet for Kirkens Bedkommende;¹¹⁷⁾ en paaskrevet Notits antyder, at det var i Gjære at nedbryde Frue Kirke og lægge Menigheden til St. Knuds — saaledes tænkte man allerede paa den Udsvei, som man ogsaa tilsidst indslog, (men dog ikke med Frue Kirke), thi man var paa alle Sider kommet ganske bort fra den Tanke, at Kirken hvilede paa Lejnet og Kongen.

Imidlertid synes efterhaanden den almindelige Mening at have vendt sig mere til St. Knuds Kirke: Begravelseser søgtes hyppigere af Borgerne fra 1593¹¹⁸⁾, og selv Jaord og Bryllup holdt Adelen stundom i denne Kirke, naar Festen stod paa Raadhuset.¹¹⁹⁾ Men til at forbedre Kirkens Vilkaar bidrog dette kun lidet; efter 20 Aars Forløb var Kirkens Tilstand særgelig. Da forordnede Christian den Fjerde, at den skulde være Sogneskirke for Albani Menighed og arve den gamle Albani Kirkes Indkomster — saa at det dog tilsidst skete, hvad der oprindelig havde været Knud den Helliges Tanke, at denne Kirke skulde træde i Albani Kirkes Sted. Den egentlige Albani Kirke havde været opgivet siden Reformationen, men dens Indkomst og Menighed havde været hens

¹¹⁶⁾ Brev t. Chf. Walfenderph 10de Febr. 1596 i Wiibe Arch.

¹¹⁷⁾ Cathedralskolen blev forlangt eller (som der og siges) opført af Ndt fra 1596 uidentificeret af St. Knuds Klosters og Frue Provsties Midler; thi det siges at være betrukket af Chf. Walfenderph af egne Midler og med 200 Rdl. Tilskud af Arvid Hvitsfeld, som havde Provstiet. Jac. Madsen Bisitatsbog v. Grene S. 26. Jf. Henriksen Ed. Sket. Hist. S. 15.

¹¹⁸⁾ See Vedet Sim. a. Str. 3die Bd. S. 44, 55, 57, 64, 66, 87, 133, 138.

¹¹⁹⁾ Smjrd. S. 54, 69.

lagt til Graabredkirke, som i Kongens Brev kaldes St. Albani Kirke. Nu fik St. Knuds Kirke en stor Menighed og Kirketienden af Himmerup og Bulbro (der var blevet tillagt Albani Sogn) samt en Gaard paa Hø, medens Graabredkirke dog beholdt Noget af hvad der uden tvivl oprindelig havde tilhørt Albani Kirke, og med denne Indkomst skulde Kirkeværger, som bestilledes af Borgemeister og Lehnsmanden paa St. Knud eller i hans Forfald Lehnsmanden paa Odensegaard, vedligeholde Kirken med Bygning og Andet.¹²⁰⁾ Denne Doterung var imidlertid lidet tilstrækkelig, og Kirkens øieblikkelige Tilstand krævede strax langt større Midler. Vi vide ikke, om Borgerne gjorde Bønssølgigheder for at modtage en saadan Sognekirke, eller hvorledes Kongen ellers blev gjort opmærksom derpaa; men to Maaneder senere udstedte han et Gavebrev til Albani Menighed, hvori han deels tilsiger denne til evig Tid dens Ret til at kalde Præster efter Ordinantsen (hvilket maafee kunde synes tvivlsomt ved en Kirke, der dog endnu blev i nogen Afhængighed af Klosters Lehnsmænd), deels omtaler, at Kirken skal blive repareret og forbedret, inden den afleveres; men naar dette var færdigt, skulde Borgerne være tilforpligtede at vedligeholde den med dens egne Midler, saafremt de ikke vilde have den givne Bevilling (til at bruge Kirken og kalde Præster) forbrudt.¹²¹⁾ Man kan ikke just sige, at Menigheden havde megen Grund til at paatage sig nye Forpligtelser for disse Bevillingers Skyld; thi den havde allerede en meget god og skøn Kirke, og havde vistnok ogsaa Retten til at kalde sine Præster; men om dens Sam-

¹²⁰⁾ Kongebrevet af 12 Marts 1618 trykt i Hetsl. udg. af Apenes Stifts tit. Sessab Iste Saml. S. 63. Man seer af det Hverv, der gives Lehnsmænd paa St. Knud, at Kirken dog endnu tænkes nærmest under hans hertlige Patronat.

¹²¹⁾ Kongebrev af 11te Mai 1618, smids. S. 64.

tykke blev vel heller ikke spurgt, da den hele Foranstaltning var motiveret ved, at „St. Knuds Kirke ikke havde saadan Indkomst, at den med Bygning og i andre Maader efter Fornødenhed kunde vedligeholdes.“¹²²⁾

Saaledes blev St. Knuds Kirke en Domkirke og Sognekirke paa cengang, og det gamle Albani Sogn fik nu Navn af St. Knuds. Kirkens Historie horer fra den Tid af til Albani Sognehistorie, til hvis tidligere Deel vi derfor skulde gaae over, efterat have tilføiet et Ord om Kirkens endelige Overlevering. Den lovede Reparation fandt Sted i Maren 1618--20, men blev ikke bestridt af St. Knuds Kloster eller under denne Lehnsmands Tilsyn. Den stete for Kirkens Midler og for de Penge, som denne laante; derved kom den i en Gjæld af 3000 Rdl., af hvilke den ikke engang kunde betale Renterne. Kongen maatte derfor atter 1621 gribe til det almindelige Middel at paalægge Stiftets samtlige Kirker at contribuere af deres Beholdninger til Gjældens Afbetaling, og det blev paalagt Lehnsmanden paa Odensegaard eller St. Hans Kloster at indsamle Pengene.¹²³⁾ Der er Spor af, at denne Indsamling udstrakte sig over 6 Aar,¹²⁴⁾ men om siden er det vel paa denne Maade opnaaet, at Kirken er kommet af med Gjælden, for fremtidig at vedligeholde sig selv af sine egne Midler som en almindelig Stiftskirke uden al Forbindelse med St. Knuds forrige Kloster. Om den vilde formaae dette, maatte blive saameget tvivlsommere, som Cathedralskolens og endel Embedsboligers Vedligeholdelse nu ogsaa maatte paaligge Kirken; til Skolen maatte den allerede 1627 have Hjælp af Stiftskirkerne, og den kjæmpede med denne Byrde, som den havde arvet fra det Kloster, der gav

¹²²⁾ Krongebrevet af 12te Mars 1618.

¹²³⁾ Kongl. 20de Febr. 1621 (i Bisppe-Arch.)

¹²⁴⁾ Resc. 17de Juli 1627 (i Bisppe-Arch.)

den nogen fra ſig, ligetil 1793, da den befriedes derfor, ſaa længe den ſelv havde Gjæld¹²⁵⁾ o: i det Mindſte til Dato.

St. Knuds Kloſter gif nu, befriet fra Kirke og Skole, det kongelige Kronogods's almindelige Gang; dets Ladegaard er formodentlig blevet øfleſt ved Jordernes Salg, og den gamle Bygning blev en anſeelig Aldelsgaard i Byen; men næſten enhver Levning af det gamle Kloſter er forſvundet: en Dampmaſſine arbejder nu imellem nogle af de Mure, der forhen indſluttede de ſtille Kloſterboere.

§ 2. Albani Sogns Hiſtorie indtil 1618.

Efterſom Albani Kirke allerede før Reformationen var Sognekirke for en ſtor Menighed i Byen ſamt Landsbyerne Bulbro og Himmerup,¹²⁶⁾ kunde det ikke være tvivſomt, at den efter Kirke-Ordinantiſen burde forſynes med tvende Prædikere. Den havde formodentlig allerede den Gne i Jacob Groſt, ſom 1532 havde fluttet ſig til Sadolin og ivrig arbeidet for Reformationen; han var i alt Fald den første evangeliſke Sognepræſt ved Menigheden.¹²⁷⁾ Naar den fik en Capellan tiilige, er ikke noie beſkjendt; men i Aaret 1538 beredte Kongen Sted for dem begge, idet han da ſkænkede Menigheden tvende Reſidentſer i det forladte Klarakloſter, hvor Sognepræſten og Capellanen fik hver ſin Gaard anviiſt ved Siden af Biſkoppen, Læſemesteren og Skolemesteren.¹²⁸⁾ Sognepræſten

¹²⁵⁾ Heinrichſen Bidrag til Ldenſe Skoles Hiſtorie (Program 1846) S. 16—19.

¹²⁶⁾ Den ſidſte ſkulde dog efter en Beſtemmelse af 1532 ved Preeſten Anders Gleds Afgang henlægges under Hjalteſe (o: nu Dalum) Kirke til Herdeet ſer Lehnsmændene paa Dalum Kieſter (Ved. Tim. 2det Bd. 1ſte H. S. 188), og dette ſete eglaa for en Tid, indtil den 1571 ſem tilbage til Albani Sogn.

¹²⁷⁾ Blech ſvante Geiſt. 1ſte Bd. S. 601 fgg.

¹²⁸⁾ See ovenfor S. 32—33.

ſik ſin Bolig, hvor nu Tugthuset ligger, Capellanen Nord for Biſpegaarden paa en Deel af den Grund, der nu er inddraget i dennes ſtorre Have.¹²⁹⁾ Det var nødvendigt, at Kongen paa denne Maade maatte komme Menigheden tilhjælp, da den ingen Præſtebolig havde, ſaaſom Albani Præſter havde været af Marianerne og formodentlig boet ved Frue Kirke tilligemed dennes Præſter. Stedet var forſaaavidt beqvemt, ſom det laae inde i Albani Sogn, ſkjont ikke lidet fjernet baade fra den gamle Albani Kirke og fra den nye, ſom Menigheden ſik iſtedet; men det vidtloſtige Clarakloſter ſkulde anvendes, og for Biſpens Gaard paa St. Knuds Kirkegaard, ſom havde ligget beqvemmere, havde Kongen formodentlig anden Beſtemmeſe.¹³⁰⁾ Paa ſamme Tid eller ſeneſt 1539 ſjænkede Kongen ogſaa denne Menighed den nye Kirke, nemlig Graabrødre Kirke, til hvilken nu al Albani Kirkes Eiendom og Ret overførtes; thi ſelv eiede denne ſom Kloſterkirke Intet, og Kongen adſkilte den ganſke fra det i Kloſtret oprettede Hoſpital. Som Grund angives, at Albani Kirke var for liden; maaſkee foregedes Sognet med nogle Huſe og Stræder, der for kunne have hørt til Kloſterkirkerne; men Albani Kirke laae uheldigt for Domkirken og for Sognet, og den ſtore prægtige Graabrødre Kirke, hvori Kong Hans's og Dronning Chriſtines Stov hvilede og ſom forherligedes ved den ſjønne Altertafle, ſom denne Dronning havde ladet forfærdige, var baade for god til at nedbrydes og for ſtor for et Hoſpital.¹³¹⁾

¹²⁹⁾ Væſemeſterens Gaard laae Nord for Segnepræſiens paa den Grund, ſom nu er Have, eller mulig tildeels paa den, ſom er Gade; Rectorens laae mellem begge diſe, ſaaat den 1577 kunde deles imellem dem, maaſkee den laae eſtligere udad Mellegaden til, og maaſkee løb et Stræde dengang fra Biſpegaarden i eſtlig og ſydlig Retning imellem dem ned imod Meſſen. (Et Mageliſte af 1679 i Biſpe Archivet).

¹³⁰⁾ Den blev ſenere indrømmet en Apotheker og omſider afhændet til Private; nu er den Realiſtete.

¹³¹⁾ Hoſpitalet, ſom 1540 ſik Tilladdeſe til at antage ſig en egen Præſt,

Fra denne Tid kaldes Albani Sogn ofte Graabrødre Sogn, men endnu oftere kaldes Kirken Albani Kirke, skjønt den egentlig var indviet til Jomfru Marie.¹³²⁾ Efter at Kongen havde anvist Boliger og Kirke, blev Sognets Organisation ført videre i den saakaldte Erik Krummediges Fundats 1541,¹³³⁾ som fordeelte Altergods og Kirkerente i Byen, men idet den vel opfører baade Capellaniet og Sognepræstens Kald, antyder den dog en Forandring i den oprindelige Plan, som de saa mellemliggende Aar havde foranlediget, da man formodentlig snart mærkede, hvor indskrænkede Kjøbstedsognenes Midler bleve, efterat Klostrene vare adskilte fra dem. Capellaniet omtales her som forbundet med Embedet ved Hospitalet og faaer saa liden Indtægt, at det neppe synes at kunne være tænkt som et selvstændigt Embede ved Kirken. Capellanen til St. Albans Sogn og Hospitalet skulde for den Hjælp, han gjorde Sognepræsten, have 17 Mark af den Rente, som laae til Hellig Trefoldigheds Alter af Kjøbmandslauget, og 5 Mark af Smedelauget.¹³⁴⁾ Sognepræsten skulde derimod foruden Tiende, Offer og Humsøpenge (3 Skill. halvvaarlig af hvert Høvske o. Jødske) have 20 Mark

fil formodentlig snart den Kirke indrettet, som stodte nær op til Graabrødre Kirke og endnu er Hospitalskirke. Den var serhen, som de andre store Hospitalers Kirker, en Deel af Hattighuset selv og kaldes derfor endnu 1632 Sygestuen. Det var formodentlig den, der fil en Altartavle 1590 (Red. Cim. Bde 2de. S. 40); den serelømmer 1611 (Bleed f. S. S. 861) og 1700 (Jmsid. 767). Jfr. iverigt Højm. Jund. V, 172.

¹³²⁾ Dangaard de danske Klostre S. 302. At de tre andre Kirker ogsaa vare Marielirker, er evenfer berert; og da St. Knuds Kirke ogsaa var indviet til Albans, var tre Kirker i Byen nu ogsaa denne Helgens Navn.

¹³³⁾ See evenfer S. 37.

¹³⁴⁾ Højm. Jund. VI, 259. Det serstuvante Vicarie, som var i Albani, kaldes Kjøbmandsalter i en gammel Jertegnelse over Vicarierne af Christen Fovelsen i Bispe Arch.

af Jørgen Gyldestjernes Vicarie og 16 Mark af Salente Alters Vicarie, som Søren Bruhn havde.¹³⁵⁾

Men ved denne første Ordning blev intet af Embederne staaende. Sognekaldets Indtægt befandtes saa ringe, at Stifts-ovrigheden allerede strax efter maatte andrage paa dets Forbedring. De foreslog, at det ligesom de andre Kjobstedskald maatte faae et Landsbykald til Annex, men tillige at det strax midlertidig maatte forbedres med en Kongetiende. Kongen tillagde derfor under 13de Mai 1541 Sognepræsten Bispetienden (o: Kongetienden) af Lumbj Sogn, indtil et Landsbykald maatte blive ledigt, som kunde annecteres dertil.¹³⁶⁾ Hvor længe Præsten beholdt denne Kongetiende, er ikke bekendt;¹³⁷⁾ men det synes, at man erkjendte denne Doteringsmaade for hensigtsmæssigere end den paatænkte Annectering, af hvilken der Intet blev. Thi da den følgende Sognepræst Mag. Hans S o ß (1549—59) fremdeles favnede tilstrækkelig Underholdning, tillagde Kongen ham først 8 Pund, senere kun 6 Pund Korn af Skamby Sognekald, som var Landgilde af Mensalgods.¹³⁸⁾ Kongen synes her at have taget, hvad der ikke rettelig kunde skilles fra vedkommende Kald,¹³⁹⁾ thi tre Mar efter forandrede

¹³⁵⁾ Smst. S. 260. Det forsynævnte laae til St. Knuds Kirke, og der siges i den nydnævnte Hertegnelse, at Jesper Krasse og Medarvinger toge Gedslet til sig og gavede Prier Brev paa 15 Mark til Sko og Alæder for Fattige, formodentlig dog foruden de her nævnte 20 Mark, medmindre Udredelsen af disse er blevet hindret af Arvingerne.

¹³⁶⁾ Rgbr. i Rkst. til Dvl. om Damm. indre Forhold udg. af Dyens Stifts lit. Selsk. 1ste Saml. S. 1—2.

¹³⁷⁾ Den hørte til det, som 1572 blev tillagt Communitetet, (Hofm. Runds V, 152) og var af dette fæstet til Sognepræsten i Lumbj, indtil dette. Hæfte 1647 gik over til professor Eloquentiæ ved Gymnasiet. (Dec. i Bispe-Arch.)

¹³⁸⁾ Brev af 17de Jan. 1551 hos Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 74 og af 1ste Juli 1552 i Bispe-Arch. og hos Blech S. 605.

¹³⁹⁾ Ved Dom af 1544 var endel af denne Landgilde fæstfæstet Præsten imed en Reclamation (s. Hofm. Runds V, 269).

han det derhen, at Præsten til Albani Kirke skulde have den halve Kongetiende af Skamby Sogn, medens den omtalte Landgilde skulde blive hos Sognepræsten i Skamby, „efterføm stiftet og sunderet var.“¹⁴⁰⁾ Kongen ordnede paa samme Tid mange af Embederne i Byen; men med dette Sognekald var Arbejdet endnu ikke afsluttet, og Hans Foss's Eftermand fik endog for en Tid et Landsby-Mæner, men under Forhold, der forudsatte Capellaniets Historie, paa hvilket vi derfor først maae kaste et Blik.

Paa mange Steder er det Tilfældet, at Capellanierne have ved Reformationen mere antaget Character af personelle Tjenester hos Sognepræsten end af selvstændige (saakaldte residierende) Capellanier eller Aftenfangspræstefald. Ved Albani Kirke var dette forsaavidt Tilfældet, som Capellanens Tjeneste var paalagt Hospitalspræsten for en ringe Løn, og Omstændigheder forhindrede dette Embedes selvstændige Organisation ligetil langt ind i det 17de Aarhundrede.

Den første Capellan har været Hospitalspræsten Niels Bruhn, der var En af Reformationens Fortjæmpere i Odense; han var kommet dertil med Sadolin 1532 og var formodentlig strax sat til at prædike for Graabrødrene og blev ved deres Vortgang Præst for det nye Hospital. En Tid var han tillige Rector Theologiæ og havde indtil 1541 Rynkeby Sognekald. Under 27de Mai 1541 frasagde han sig dette i et Brev, hvori han tilstaaer, at Kongen har forserget ham med andet Kirkens Gods i Odense og paa Falster;¹⁴¹⁾ det første er formodentlig det Vicariegods, der tillagdes Capellaniet til Albani Kirke, og dette Brev betegner da hans Overtagelse af denne Tjeneste, medens Rynkeby forblev ved Rector

¹⁴⁰⁾ Ager. af 10de Jan. 1555 dat. Nyberg, hos Bloch a. St.

¹⁴¹⁾ Original i Biske Archivet.

ratet, som tilfaldt en Anden.¹⁴²⁾ Foruden disse tvende Embeder i Byen havde eller fik Bruhu tillige Paarup Sogneskald, formodentlig 1544, da Hospitalspræstens Lon og Embedsforretninger bleve regulerede.¹⁴³⁾ Derimod beroer det paa en Misforstaaelse, naar der tillægges ham ogsaa Birkende og Marslev Sogne, thi disse bleve 1540 tillagte Hospitalet selv, at det skulde lade dem betjene ved Capellaner, som svarede Afgift til Hospitalet,¹⁴⁴⁾ og der er ingen Grund til at formode, at det lod dem betjene af Hospitalspræsten selv, som allerede havde Embeder nok. Capellaniets Gjerning kom let til at lide under de tvende andre Kalds Forening med det, især dersom der allerede holdtes særskilt Tjeneste i den særskilte Hospitalskirke ved Siden af Graabrødre Kirke. I Bruhus ældre Aar gif det ogsaa over hans Kræfter, og i Aaret 1552 maatte han overlade Landsbykaldets Forretninger midlertidig til en Vicar.¹⁴⁵⁾ Man imødesaae formodentlig hans Afgang, og Kongen var, rimeligviis under denne Forudsætning, betænkt paa at fundere Capellaniet saaledes, at det kunde blive et selvstændigt Embede paa samme Maade som det andet Capellanie i Byen ved St. Hans Kirke. Han tog Midlerne dertil fra St. Knuds Kloster, ligesom hiit fra St. Hans. I et Kongebrev af 1555¹⁴⁶⁾ bestemte han, at Capellanen foruden de ham tidligere tillagte 23 Mk. og 4 Dfferdage af Menig-

¹⁴²⁾ Det er nemlig vigtigt, naar Bruhu siges at være færbleset Pæter til 1552, (Bloch a. St. S. 268) thi Christen Schytte ell. Schotte kaldes i det firsindstyvende Aarsregelsbrev af 1511 Vexlemester til St. Knuds i Odense.

¹⁴³⁾ H. o. m. Jund. V, 152. Dette Pergamentsbrev eksisterer ikke.

¹⁴⁴⁾ Bloch a. St. S. 858. Ved. Sim. a. St. 2det Bd. 2det H. S. 13.

¹⁴⁵⁾ Et utæfeligt Document i Bispe-Arch. iudeels trykt i Blochs f. O. S. 269. Det forudsætter Klager og Vanstæligheder, som ikke ere nærmere bekjendte.

¹⁴⁶⁾ Dateret Nyberg 13de Jan. 1555. Copie i Bispe-Archivet.

heden og fri Bolig fremdeles skulde have det første ledige Sognekalde under St. Knuds Kloster til Annex og enten El og Mad paa Klostret eller Præsterenten af dette Kald. Men det skete ikke, som Kongen vilde; thi da omfærd det første Kald blev ledigt 1565, levede den gamle Niels Bruhn endnu, og det synes, at der ikke heller hos alle var den bedste Villie til at udføre den afdøde Konges Plan. Borgemeesteren og Kirkeværgen for Albani Kirke trængte paa Prioren, at han skulde efterkomme det kongelige Brev, da de formodentlig ønskede en Capellan, der ikke skulde have mere at varetage, end han kunde overkomme. Prior Christen Poulsen holdt sig da til Ordene i Kongebrevet og tilbød den gamle Bruhn det ledige Alsum Kald, men da han ikke kunde bestride det og undslog sig for at modtage det, gjorde Sognepræsten Jørgen Rasmussen Udsted (1559—71) det Tilbud, at han vilde tage Alsum til Annex og da paa egen Bekostning holde en Capellan, som skulde tjene baade denne Menighed og St. Albani. Forslaget blev modtaget af alle Vedkommende: maaskee det havde Bæmskelighed at berøve Niels Bruhn de gamle Capellanindtægter, og Sognepræstens Tilbud lovede Kirken en ung Mandes Kræfter uden dette. Prioren udstedte et Brev, som ikke utydelig røber det ironiske Blik paa den kongelige Foranstaltning, hvorved „den gamle og udlevede Mand“ vilde have faaet et Embede endnu; det overdrager Sognepræsten, dog under Forbehold af Kongens Samtykke, for Livstid al Klostrets Ret af dette Kald,¹⁴⁷⁾ saaat Sognepræsten nu modtog Præstetienden og anden Indtægt af Kaldet uden Afgift til Klostret, da han ei kunde benytte Afgangen til Underhold i St. Knuds Kloster. Kun Kirkens Regnskab og Degneembedets Besættelse forblev hos Prioren.

¹⁴⁷⁾ Dateret 7de Dec. 1565 smstid. og hos Bloch a. St. S. 697—9.

Saaledes blev Capellaniet formelig til et personel Capellanie hos Sognepræsten for Albani Kirke og Masum Landsogn, og dets Historie er saaledes indbefattet i Sognekaldets. Hvo der først blev Capellan hos Jørgen Rasmussen, vides ikke, og det er meget naturligt, at Rækken af unge Mænd, der kun tjente nogle faa Aar eller Maanedes og hastede andetsteds hen, hverken kan være fuldstændigt eller sikkert bekendt, og denne Række strækker sig ligetil 1623.¹⁴⁸⁾ Med denne Ordning af Forholdet vare imidlertid hverken Sognepræsten eller Capellanen altid tilfreds; Kongen forandrede Vilkaarene i visse Henseender. Da Niels Bruhn var død og Paarup kaldt for bestandig knyttet til Hospitalskaldet¹⁴⁹⁾, kom formodentlig de oprindelige Capellanindtægter tilbage til Albani Sogn, tillige udvidedes Albani Sogn ved Landsbyen Gunnerup, som 1571 kom tilbage dertil,¹⁵⁰⁾ og heri fandt mulig Kongen en Anledning til det ellers paafaldende Skridt at tage Masum Sogn fra Embedet. Mag. Jørgen Simonson, som 1571 fra Lector blev Sognepræst, maatte ved Communitetsfundatsen 1572 afstaae Masum Sogn til Lectoratet og fik til Erstatning kun den anden Halvpart af Skamby Kongetiende.¹⁵¹⁾ Alligevel skulde han deraf fremdeles lønne Capellanen, men i 20 Aar betalte han ham Intet;¹⁵²⁾ formodentlig maatte Capellanen nøies med Vicarie-Indtægterne og Boligen. En af disse Capellaner

¹⁴⁸⁾ Navnene paa 17 findes hos Bloch a. Sk. S. 704 fgg., men at Rækken ikke er fuldstændig, sees allerede af samme Beg. S. 611, hvor Mag. Laurids Sommer siges at have været Capellan der fra 1606, og et Par af de senere turde være Capellaner hos Niels Bruhn, medens han endnu havde Embedet.

¹⁴⁹⁾ Afskrift af 1566. Smid. S. 859.

¹⁵⁰⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 155.

¹⁵¹⁾ Hefm. V, 156.

¹⁵²⁾ Jac. Madf. Visitationebog ved Crone S. 21. Den der nævnte Støtsefundats af 1577 maa være den alm. af 1572, i hvilken denne Beskæmmelse findes.

Jørgen Pedersen gjorde derfor et Forsøg paa at erhverve en større og fast Indtægt for sit Embede, idet han i Maret 1589 henvendte sig til de regjerende Rigsraader med et Ansøgning, hvori han forklarede, at hans Embede var det ringeste i Byen, da han neppe havde 50 Rdl. til Kost, Klæder og Brændsel; han ansøgte derfor om, at Kaldet maatte blive forbedret og navnlig at Hundstrup Kongetiende, som gav 4 Pd. Rug, 6 Pd. Byg og 1 Pd. Havre, maatte blive tillagt det.¹⁵³⁾ Rigsraaderne skulde have svaret, at dertil behøvedes at afvente Kongens Myndighedsalder, og samme Aar fik han et Landsbykald.¹⁵⁴⁾ Men Røden vedblev at trykke Capellanerne, og i Maret 1591 maatte Biskoppen mægle et Forlig mellem Sognepræsten og den daværende Capellan, hvorefter hiin forbandt sig til at betale 25 Rdl. aarlig, foruden hvad der tidligere var tillagt Capellaniet.¹⁵⁵⁾ Mag. Jørgen Simonsen forbedrede i øvrigt saavel Kaldet med den ovennævnte anden Halvpart af Skamby Kongetiende som Residensien med en liden Udvidelse 1577. Thi da Rectorresidensien, som var en Deel af Clara Kloster, ved Christen Poulsens Død var blevet forladt af denne Embedsmand og henstod faldefærdig, blev det tilladt Læsemesteren og Sognepræsten at dele den og dens Grund imellem sig.¹⁵⁶⁾ Han var en berømt Lærd, Rector, før han blev Præst, og var Provst i Odense Herred.¹⁵⁷⁾ Han døde 1602. Efter hans Død opstod en Strid om Valget af hans Eftermand, der foranledigede, at Embedet stod ledigt et heelt Aar; formodentlig stred Magistraten og de mægtige Familier med hinanden; men 24 Sognemænd af Albani Sogn,

¹⁵³⁾ Ansøg. i Orig. i Biske-Arch. af 10de Febr. 1589.

¹⁵⁴⁾ Bloch a. St. S. 274.

¹⁵⁵⁾ Jac. Mads. Visitatsbog v. Crone S. 24.

¹⁵⁶⁾ Dec. i Biske-Arch.

¹⁵⁷⁾ Hans Levet hos Bloch S. 272 fgg.

alle Borgere i Byen, indgave da en Begjæring i eget og de andre Sognemænds Navn, at Vacancen maatte faae Ende, og at navnlig Capellanen maatte faae Embedet, hvorefter ogsaa denne, Mag. Laurids Sommer, blev kaldet.¹⁵⁸⁾ Han var maaskee Formandens Svigersøn og vistnok En af dem, mellem hvilke Valget svævede. Han var i Embedet til sin Død 1613 og havde flere Capellaner.¹⁵⁹⁾ Han efterlod en Enke, som, ifald hun var Jørgen Simonsens Datter, kunde have sin Lærdom i Arv efter sin Fader; man tillagde hende den Oversættelse af Luthers Vordtaler, som Andre tilskreve Manden.

Efter hans Død valgte Sognet en Mand, som havde været Rector og reist udenlands og nu var Sognepræst i Beile og Provst: Mag. Mads Jensen Middelfart.¹⁶⁰⁾ Dette Valg foranledigede en egen Sag: Beile Borgere indgave Klage til Kongen over ham, fordi han havde forladt dem uden Sag; men Odense Borgere erklærede, at de havde deres frie Kaldsret, og Mag. Mads undskyldte sig med, at han ikke havde begjært at drage fra Beile. Alligevel gif Dommen ham imod, og han maatte vende tilbage til Beile, indtil han blev kaldet til Nicolai Kirke i Kjøbenhavn,¹⁶¹⁾ hvorfra han blev Biskop i Lund. Han var dengang gift med en Datter af en Borgemeister i Odense, hvilket formodentlig har havt sin Deel i denne besynderlige Sag. I hans Sted

¹⁵⁸⁾ Bloch a. St. S. 611.

¹⁵⁹⁾ Heruden den, som nævnes hos Bloch a. St. S. 715, havde han idetmindste endnu En, Hans Jacobsen, som senere blev Sognepræst i Nykjøbing, i N. Hist. Tidsskr. V, S. 149—50.

¹⁶⁰⁾ Bloch a. St. S. 611 fgg. Jeg er her i det særegne Tilfælde at maatte ndelutte en Mand af Blochs Liste, som det vil sees af det Følgende.

¹⁶¹⁾ N. Pedersf. Beretstillers Beretning i N. Hist. Tidsskr. V, 146—47.

valgte en for Lærdom anseet Mand, Mag. Hans Wandal, der kom fra en Udenlandsreise. Han forblev kun 4 Aar i Embedet, da han 1617 blev Biskop i Viborg. Han var gift med en Datter af En af Odense Raadmænd og blev Fader til den sjællandske Biskop Hans Wandal, ligesom han selv var Sønnesen af den første evangeliske Biskop i Ribe.¹⁶²⁾ Hans Eftermands Valg beroede paa den formaaende Indflydelse af den berømte Holger Rosenkrantz; denne havde nemlig som Hofprædicant paa Rosenholm Mag. Lauridsen Zeuthen, der havde reist udenlands og været Rector i Marhuus, og i Aaret 1617 blev han kaldet til St. Albani Kirke. Han blev tidlig svag og havde en Række af Personsecapellaner fra 1619 til 1627, af hvilke een synes at være blevet residerende Capellan, men andre 7 afløste hinanden stundom efter mindre end et Aars Tjeneste.¹⁶³⁾ I Zeuthens andet Embedsaar blev Menigheden forlagt til St. Knuds Kirke, hvormed og Capellaniets fastere Ordning var forbundet; men inden vi følge den over i den nye Kirke, vilde vi kaste et Blik paa den gamle Kirke og dens endelige Skæbne.

§ 3. Graabrødre Kirkes Historie.

Den store og prægtige Graabrødre Kirke havde uden Bauskelighed kunnet vedligeholdes, skjønt den aldeles Intet modtog af Klostret ved Adskillelsen fra dette; thi deels fik den Albani Kirkes tidligere Indkomster, hvortil 1571 kom Tienden af Gunnerup, deels var den i det 16de Aarh. særdeles søgt som Begravelsessted. Den afløste i denne Henseende St. Hans Kirke, og de fleste anseete Borgere, mange Adelsmænd, endog den første evangeliske Superintendent bleve begravede i den.

¹⁶²⁾ Bloch a. St. S. 623 fgg.

¹⁶³⁾ De epregues hos Bloch a. St. S. 718, 720 og 722.

Det kostede efter et kongeligt Reglement af 1551 otte Joachimsdalere at begraves i en Kirke i Odense og fire paa en Kirkegaard,¹⁶¹⁾ medens de, som behøvede fri Jord, henvises til St. Jørgens Kirkegaard udenfor Byen og senere til Sortebroder Kirkegaard, hvilken Kongen dertil skænkede Borgerne 1551, mod at de skulde indhegne og hege den og opføre et Capel til Liigprædiken.¹⁶⁵⁾ Dengang kunde imidlertid Graa- broder Kirke kun tilbyde Begravelse indenfor dens Mure; thi dens Kirkegaard var allerede saa opfyldt med Liig, at Kongen i samme Brev forbad al Begravelse paa den i de første 10 Aar. Blandt de Liig, som paa denne Tid bleve nedsatte i den, var Kong Christian den Andens, ved hvis Bisættelse 1559 Kong Frederik den Anden selv var tilstede.¹⁶⁶⁾ Oluf Vagger havde sin Familiebegravelse her;¹⁶⁷⁾ men efterhaanden begyndte man at søge St. Knuds Kirke,¹⁶⁸⁾ især i det 17de Aarh. Imidlertid viste Magistraten, som var dens Forsvar, at vedligeholde den uden andre Midler; men da Menigheden 1618 forlod den, gik den ugunstigere Vilkaar imøde. Den blev nu henlagt under Hospitalets Bestyrelse og afgav sin betydeligste Indtægt til den nye Sogneskirke. Efter Kongens Befaling af 12 Marts 1618 beholdt den kun Jord- skyld af nogle Huse i Byen, Kirkeleffen og tvende Agre udenfor Byen, af hvilken Indtægt Hospitalsforstanderen skulde

¹⁶¹⁾ Ved. Sim. 3die Bd. S. 158. Brevet er af 20de Januar 1551.

¹⁶⁵⁾ Smst. 2det Bd. 2det H. S. 75. Dette Kongebrev er af 10de Juni 1551 (ifølge velvillig Meddelelse af Hr. Registrater Kall Rasmussen med Hensyn til begge disse Kongebrevs Dato), saa at man seer, at Kongen først havde paataenkt at lægge den almindelige Begravelsesplads udenfor Byen, men allerede i samme Aar forlagde den ind i Byen, hvor den forblev; om Capellet negensinde blev opført, vides ikke.

¹⁶⁶⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 114.

¹⁶⁷⁾ Smst. 3die Bd. S. 131.

¹⁶⁸⁾ Den anden evangeliske Bispe og den samme Oluf Vagger's Børn begravnes allerede der. Smst. S. 133, 138 fgg.

vedligeholde den, saasom den var fjerde Længde i Hospitalsgaarden. Choret, hvori Kong Hans's Begravelse var, skulde aflukkes, da ingen Tjeneste skulde skee for Alteret, men den øvrige Kirke skulde bruges til den Prædiketjeneste, der hidtil var holdt i St. Knuds Kirke, nemlig tre Ugedagsprædikener og Treprædiken om Søndagen, som hidtil var holdt i St. Knuds Kirke, dog uden Altergang tillige.¹⁶⁹⁾ Senere blev Treprædiken forlagt til St. Knuds Kirke og derimod Tolvprædiken henflyttet til Graabrødre, for at Hospitalets Beboere, der fik Prædiken over Evangeliet i deres egen Kirke, kunde faae Leilighed til at høre Catechismi Forklaring istedet.¹⁷⁰⁾ Det blev saaledes mange forskjellige Personer, der kom til at prædike, thi Kongen stadfæstede 1632 en noiagtig Fordeling af dette Arbejde, hvoraf man tillige seer, i hvilket riigt Maal dengang Ordet blev forkyndt i Odense: Tolvprædiken skulde holdes af Biskoppen de tre store Feste og hver Onsdag i Fasten; af Rector hver Søndag i Fasten samt Mariæbebudelsesdag og Skjærtorsdag; fremdeles af Sognepræster og Capellaner og de 5 Hørere ved Skolen alle andre Søndage og endelig af to Professorer, Rector og Conrector paa alle andre Festdage Maaret igjennem.¹⁷¹⁾ Graabrødre Kirke selv havde saaledes ingen Geistlige eller Menighed, men henstod som en fælleds Kirke for hele Byen til Prædiketjeneste og Begravelse alene. Kirkebetjente havde den ikke heller; men Ringning og anden Opvartning blev besørget enten af de andre Kirkers

¹⁶⁹⁾ Acti. udgivne af Dyens St. lit. Selsk. 1ste Saml. S. 63.

¹⁷⁰⁾ Regr. 9de Dec. 1631 (i Biske-Arch.). I St. Knuds Kirke slutte holdes Catechisation fra Aft. 12, til det ringede til Aftenfang.

¹⁷¹⁾ Nemlig 2den og 3die Helligdag, Nytaarsdag, Hellig tre Konger, Annedsmise, Christi Himmelfartsdag, St. Hansdag, Alle Helgenesdag. De samme Mænd skulde ogsaa prædike de tre store Festes Hellig Aften i St. Knuds Kirke. Regr. 5te Nov. 1632 (i Biske-Arch.).

Betjente efter Omgang,¹⁷²⁾ eller af Hospitalskirkens Betjente;¹⁷³⁾ thi med Hospitalet smeltede den mere og mere sammen.

Dens Forvar eller Overbestyrelse var, som anført, overdraget Hospitalsforstanderen; men da denne atter valgtes af Borgerstabet, og Magistraten i det Hele selv forestod Hospitalets Administration i det 17de Aarhundredes sidste Halvdeel, stod den i Virkeligheden som før under Magistraten, kun at den nu ingen Kirkeværger havde. Det gik ikke meget regelmæssigt til med de offentlige Stiftelsers Bestyrelse i Odense, da Kingo kom og aabnede de lange og forvirklede Stridigheder derom, i hvilke han vilde gjøre Souverainitetens yderste Fordringer gjeldende mod den nedarvede eller usurperede Communalselvstændighed, vistnok altid til Stiftelsernes sande Larm, men uden al Skaansomhed mod det Bestaaende. Graa- brodre Kirke var ogsaa indbefattet under de Ting, hvori han forefandt Misligheder og Misbrug. Han vilde gjøre den nye Grundsaetning gjældende, at en Kjøbstadkirke skulde staae under Stiftsoverighedens Direction, og indblandede i sin Kamp for Hospitalets Reform ogsaa en alvorlig Klage over Kirkens Administration. Han yttrede i en Erklæring til Regjeringen, at Kirkens Midler vare forkomne, navnlig at den ingen Indtægt havde af Kirkeleffen, som formeentlig en af Borgemeisterne havde i Brug,¹⁷⁴⁾ og virkelig er baade den og de to Aagre forsvundne i Kirkens Regnskaber, som have fra Begyndelsen af det 18de Aarh.; den forstaaente Mark er indtil Navnet

¹⁷²⁾ Saaledes betalte St. Hans Kirke for Ringningen hver tredje Uge i Begyndelsen af det 18de Aarh.

¹⁷³⁾ Kistefæren ved St. Knuds Kirke havde vasa sacra i Bevaring i det 18de Aarh.; Degnen ved Hospitalet samlede Tavlepengene; Graveren, som ogsaa da nævnes, er formodentlig ogsaa Hospitalskirkens.

¹⁷⁴⁾ Heiberg: Kinges Levnet S. 151.

forſvundet,¹⁷⁵⁾ og af al tidligere Eiendom findes Kirken i det 18de Aarh. kun i Beſiddelse af et Par Capitaler til Beløb 39 Rdl. Hvorledes Magiſtraten har handlet med den, om den har afhændet Eiendommene og forbrugt Capitalerne til Bedligheldelse, er ikke bekiendt, og da der neppe kunde tilveiebringes Regnſkab for de mange Aar, ſom i Kingos Tid ſtod tilbage, blev det neppe oplyst; men tilligemed Hoſpitalet kom Kirken under Stiftsøvrighedens Beſtyrelſe ſom Deel af denne Stiftelse, og dens ſærlige, heift ubetydelige, Regnſkab blev da aflagt aarligt ved Siden af Hoſpitalets, af dettes Forſtander. Paa den Tid, da denne Overgang ſkete, tilfled der Kirken en ſæregen Foregølle af dens Eiendele ved et Lotterie: en Kalk, Diſt og Tallerken af 58½ Lods Vægt ſiges at være tilkommen paa denne Maade;¹⁷⁶⁾ de bleve brugte i Hoſpitalet iſtedetfor dettes egne opſlidte vasa, ſenere opbevaredeſ de hos St. Knuds Kirkes Klover. Ligeledes fik den i Aaret 1729 en ligesaa dunkel Erhvervelse: et nyt Uhrværk og tvende Klover kom da til den fra Heſſelagergaard.¹⁷⁷⁾ Maafkee dette var en Gave i Anledning af en Begravelse; thi ved denne Kilde vedblev Kirken endnu at have nogen aarlig Indtægt. I Aaret 1684 var givet et nyt Tærtreglement for Jord i og udenfor Kirken og for Kloverne, af hvilke Kirken fra 1729 havde fem; og der findes i de ſteſte Aar

¹⁷⁵⁾ Den findes kun omtalt paa et meget gammelt Aert ſydtig for Biſpeleſten; ſenere indbefattet under Medegaards Leſter, og hører endnu til Byens Markter ſyd for Kloſtret.

¹⁷⁶⁾ De nævnes i alle Inventariene fra 18de Aarh. ſom „tilkomne fra Lotteriet for nogle Aar ſiden“, men jeg veed intet Aarmere derom; ſkulde Kirken have vundet dem? eller ſkulde der allerede i det 17de Aarh. være ſpillet et Lotterie til Fordeel for Kirken i Almindelighed, hvoraf dette var den eneſte Reſt?

¹⁷⁷⁾ Ligeſaa kun bekiendt af Inventarietiſten, hvor de ſtadigen benævnes ſom „tilkomne fra Heſſelagergaard 1729.“

Flere eller Færre at være begravede baade i Kirkens Gange og paa Kirkegaarden; de allerfleste vare imidlertid Hospitalslemmer, idet den engang af Borgerne søgte Kirkegaard nu behandlede som Hospitalets. Den sidste betydeligere Gave var Hospitalspræsten J. Hees Legat 1736 paa 100 Rdl., af hvilket den fra Gravens Vedligeholdelse overflydende Rente skulde deles mellem de Fattige og Kirken; Gaven blev skænket til Hospitalet, thi Kirken ansaaes nu som hørende til det ifølge den fælleds Bestyrelse.¹⁷⁸⁾

De havde ogsaa uægtelig fælleds Kasse; thi da Kirkens Fornødenheder paa ingen Maade kunde afholdes af dens Indkomster, stod Hospitalet stadigen i betydeligt Forfald (7—800 Rdl.), og da der nu i Aaret 1748 maatte tænkes paa en stor Reparation, blev det Hospitalet, der efter kongl. Refc. 7de Febr. 1749 skulde afholde Udgifterne derved. Saaledes faldt denne Kirke aldeles tilbage paa den Stiftelse, fra hvilken den 1538 var blevet adskilt, og da dens Midler havde en ganske anden Bestemmelse, maatte det falde den heelt besværligt at vedligeholde den store og lidet fornødne Kirke lige ved Siden af Hospitalets egen mindre.

I Tidens Løb havde den ogsaa kun været lidet brugt; foruden de fastsatte Prædikener og tilfældige Begravelser var der kun ved overordentlige Leiligheder fundet Brug for den: saaledes rimeligviis i Aaret 1700, da der skulde anvises en tydsk Fjeldpræst en Kirke, men i alt Fald 1716, da Biskoppen overlod den til en saadan;¹⁷⁹⁾ men den tydske Prædiken varede kort paa dette Sted, og fra Aaret 1739 indskrænkedes ogsaa den ordinaire Brug betydeligen, idet alle Tolvprædikener og

¹⁷⁸⁾ Hofm. Fund. V, 222 (Schad Udg. 5te Bd. S. 13 opfører det endnu, skjønt det nu er smeltet sammen med Hospitalets Formue alene).

¹⁷⁹⁾ See nedenfor, St. Hans Sogns Hist. § 4.

Ugeprædikener bortfaldt (Resc. 1ste Mai 1739), saa at den nu alene blev brugt til Fasteprædikener¹⁸⁰⁾ og naar en af de andre Kirker var under Reparation¹⁸¹⁾, og stundom til Dimisprædikener i Slutningen af det 18de og Begyndelsen af det 19de Aarhundrede. Jo mindre den brugtes, desto lettere kunde Tidens Aand berede den Undergang.

I Aaret 1798 vare der Nogle, som tiltænkte den en heel ny Bestemmelse: et philanthropisk Selskab i Kjøbenhavn til fortabte Medborgeres Redning agtede at forvandle den til et Forbedringshuus; Selskabet fik Tilladelse til at optage Tegning; men derved blev det. Men da den alder hoilig trængte til Forbedring, idet den neppe afgav et sikkert Sted til Afholdelse af de aarlige Fasteprædikener, reiste Cancelliet i Aaret 1804 efter Beretning af et af dets Medlemmer, som havde bereist Provindserne, det Spørgsmaal, om den ikke ganske kunde nedlægges. Hospitalsdirectionen maatte naturligvis ønske Hospitalet befriet for Byrden af dens Vedligeholdelse, og efterat have overbevist sig om, at de kongelige Liig kunde optages, indstillede Stiftsøvrigheden tilligemed Forslag om de til St. Knuds Kirke henførte kongelige Liig,¹⁸²⁾ at Graabrødre Kirke maatte nedbrydes ved Hospitalsdirectionens Foranstaltning, Materialierne og Grunden successiv gjøres i Penge og disse forrentes til endelig Deling mellem Hospitalet

¹⁸⁰⁾ Man seer af Regnskaberne, at den ogsaa kun blev fejlet een Gang om Aaret.

¹⁸¹⁾ Senest af Frue Menighed 1801, hvilket foranledigede en Conflict, da Magistraten, som tilegnede sig Forsvaret for den, paa samme Tid vilde henvise St. Knuds Menighed til den. Biskoppen indremmede, at Magistraten havde Forsvaret (maaskee jerdi Stiftsøvrigheden ei kunde være Direction for en Kirke, der hørte til en Stiftelse), men paastod sin Ret til at disponere over dens kirkelige Brug.

¹⁸²⁾ Beretning og visum: repertum findes aftrykt hos Werlauff, Kong Hans Monument i St. Knuds Kirke. Kbh. 1827.

og Byens Skolevæsen. Kongen bifaldt Indstillingen 19de Juli 1805, og den engang saa skønne Kirkes Dom var fældet.

Nedbrydningen gik langsomt for sig, tildeels hindret ved Krigen, under hvilken Bygningen blev benyttet til Magasin. Den berømte Altartavle blev kjøbt af Frue Kirke 1806; den prægtige Gravsteen over Kong Hans og Dronning Christine og deres Søn blev ført over til St. Knuds Kirke og opsat der 1817, og omsider forsvandt ethvert Spor af Graabrødre Kirke paa en Ringmuur nær, som er Levning af den nordre Side. Udbyttet af Nedbrydelse og Salg blev deelt mellem Hospitalet og Byen og er forsvundet i begges almindelige Formue.

§ 4. St. Knuds Sognekalds Historie fra 1618.

Efter Menighedens Forlæggelse til St. Knuds Kirke kom Borgerne ikke ofte til at udøve den Kaldsret, som var tilfaldt dem til denne Domkirke; thi efterat de 1628 havde kaldet Professor ved Gymnasiet Mag. Jac. Sperling,¹⁸³⁾ Søn af en Guldsmed i Byen og Fætter til den bekendte Dr. D. Sperling, og gift med en Datter af en af Borgemeisterne, samt efter hans Død 1658 hans Svigersøn og Capellan Mag. Laur. Weyle¹⁸⁴⁾ (1658—72), kom Regjeringsforandringen, der medførte Ophøret af denne Rettighed. I St. Knuds Menighed ophørte den saameget tidligere, som den kongelige Anordning om, at tutores til Domkirkerne ikke længere maatte kalde Præster, naturligen kunde finde Anvendelse paa St. Knuds Kirke, skjønt den ikke egentlig sigtede til saadanne tutores.¹⁸⁵⁾

I disse tvende Præsters Embedsaar faldt de sørgelige

¹⁸³⁾ Bloch. a. St. S. 368—78.

¹⁸⁴⁾ Smidt. S. 629—30.

¹⁸⁵⁾ I Bispe-Arch. Reg.

Tider, som forstyrrede Landets Fred og Velstand. Mag. Sperling havde, før han blev Præst, stræbt at unddrage sig Trediveaarskrigens Fare ved Flugt; men som Sognepræst bar han rolig den følgende Tids store Tryk. Derimod kunde han mindre modstaae en indre Gjende, som paa den Tid huserede i Odense: Hovmod og Rangsyge. De fornemme Borgerfamilier i Byen, som tildeels tilegnede sig gammelt Adelskab, Opretelsen af Gymnasiet, der bragte saamange lærde Mænd sammen med et allerede talrigt Præsteskab og en stor Skoles Personale, havde fremkaldt en Rivalisation og Ufredsyge, der maaskee havde faaet sit første Stød ved Frederik den Andens pragtfulde og overdaadige Foranstaltninger i Odense og ved den fynske Adels glimrende Bryllupper paa Raadstuen.¹⁸⁶⁾ I Overgangen til det 17de Aarh. havde en Præst paadraget sig Uvillie og Anklage ved at ville træde den spottende imøde;¹⁸⁷⁾ men i det 4de Decennium var den trængt ind i Geistligheden selv. Sperling kom i Strid med Borgemeisterne om Rangen og erhvervede 1635 en kongelig Anordning om Gang og Sæde mellem Geistlige, Lærere og Borgerskabet i Byen, og atter 1647 maatte Kongen paa Stiftsovrighedens Betænkning udstede en nærmere bestemt Forskrift, som han ledsagede med en alvorlig Paamindelse til dem, der skulde være Andres Forbillede i Ydmyghed og i det Sted gave Forargelse. Det gjaldt her vel nærmest Magisteriets Ret, som Rogle, maaskee unge Mænd, havde drevet til Uderlighed; men Præsten Sper-

¹⁸⁶⁾ Et Exempel paa denne Aand afgiver især Oluf Baggers Historie, der ikke alene forherligede sig ved prægtige Bygninger, men ogsaa i levende Live opsatte et Minde om sig og sin hele Familie i Graabredre Kirke, paa hvilket Familiens samtlige Medlemmer vare afbildede. Et andet afgiver den muleste Families Omhu for sit Adelskab, og en Frugt af denne Aand var den megen Partistrid, som i det 17de Aarh. deelte Familierne i Byen.

¹⁸⁷⁾ See nedenfor i St. Hans Sogns Hist. § 4.

ling kom endog ved Altergang i Strid med en Medbroder om Forsædet.¹⁸⁸⁾ Han var Provst i Herredet og oplevede netop den svenske Konges Indtog i Odense 1658; hans Enke døde det følgende Aar af et Saar, som en brutal svensk Underofficier, der var indkvarteret i Huset, bibragte hende.¹⁸⁹⁾

Mag. Laur. Beyle, som fulgte efter ham, fik i Aaret 1670 Stadfæstelse paa et aarligt Genant af 6 Td. Byg af Odense Amts Intrader,¹⁹⁰⁾ om hvis Oprindelse Intet vides, men som rimeligviis ved St. Knuds Klosters Secularisation var overført fra dette paa St. Hans Kloster.¹⁹¹⁾ I Aaret 1660 holdt han allerede personel Capellan,¹⁹²⁾ men er formodentlig atter blevet istand til at undvære saadanne, thi 1670 blev han ligesom sin Formand Provst i Herredet, den sidste Provst, som dertil blev valgt af Herredæpræsterne. Han døde 1672. Nu sendte Kongen sin Hofprædicant Dr. Rudolf Moth, Broder til Sophie Amalie Moth, at være Stiftsprovst og Sognepræst, indtil han ved Biskop Bangs Død kunde blive Biskop.¹⁹³⁾ Den samtidige Beretning lader ham dog ikke optræde som Stiftsprovst; den kalder ham Vicebiskop og Sognepræst, og da han modtog Bispevielse i Kjøbenhavn før sin Embedstilltrædelse, maa han ogsaa betragtes som Medbiskop.¹⁹⁴⁾ I denne Egenkab affæstede han den sidste Læring af den latinske Høimesse i St. Knuds Kirke saavel som det danske Benedictus, og vilde have Froprædiken aflagt. Men han døde allerede i sit 33te Aar 1675. Om der var en anden

¹⁸⁸⁾ S. Bloch a. St. S. 272—75. En Overenskomst om Rangen af 11te Mai 1650 i Consistorium findes i Bispearch.

¹⁸⁹⁾ Bircherods Dagbog v. Mølbech S. 26.

¹⁹⁰⁾ Ager. af 17de Nov. 1670.

¹⁹¹⁾ De betales endnu til Embedet af Odense Amtssine.

¹⁹²⁾ Bloch a. St. S. 724 nævnes tvende i det ene Aar.

¹⁹³⁾ Bloch a. St. S. 633—35.

¹⁹⁴⁾ Bircherods Dagbog v. Mølbech S. 141.

Provst i Herredet, er ikke bekendt, men det er rimeligt, da hans Eftermand ikke strax blev Provst.

I hans Eftermand Mag. Ludvig Stouds Tid (1675—1699)¹⁹⁵⁾ foresaldt atter en Rangstrid med Professorerne ved Gymnasiet, som foranledigede et Kongebrev af 14de Juni 1680, hvorved Byens Stiftsprovsti blev oprettet. Kongen tilstod nemlig Sognepræsten til St. Knuds Kirke Plads foran professores philosophiæ og bestemte tillige, at naar Provstiet blev ledigt, skulde det stedsse følge St. Knuds Sognefald, som det var Tilfældet med Frue Kirke i Kjøbenhavn.¹⁹⁶⁾ Kongen benævner vel endnu ikke Embedet med Navnet Stiftsprovsti, men det faste Provsti ved Stiftets Domkirke maatte naturlig antage dette Navn. 1699 blev Stoud Biskop i Christiania. Han skal have været en ualmindelig høi Mand, der kun i Christian den Førstes Maal i Roeskilde Domkirke skal have fundet sin Overmand. I Præsterejidentien gjorde han sig særdeles fortjent ved Anlægget og Forffjonnelsen og Udvidelsen af de Haver, der laae til samme.¹⁹⁷⁾ Mag. Barthol. Deichmann, som blev kaldet efter Stoud, var netop tiltraadt til Embedet, da han blev kaldet til Superintendent i Oldenborg, og forblev kun i det, indtil han i samme Aar kunde ombytte det sidste Kald med Viborg Bispes stol; han havde i eet Aar (1699—1700) saaledes havt 4 Embeder.¹⁹⁸⁾ I Odense vides intet Andet om hans Embedetid,

¹⁹⁵⁾ Navnet ndtastes rimeligviis Stoud, thi saaledes findes det skrevet i et samtidigt Document.

¹⁹⁶⁾ Orig. i Byspe-Arch. Hs Bloch er baade Indhold og Datum noget anderledes. S. 637. Et andet Brev af 7de Sept. 1781 bestemte Rangen ved Landembedet.

¹⁹⁷⁾ Bloch a. St. S. 636—39. Han erhvervede et Stykke Jord Nærb for Resjidentien, som Biskoppen afstod til Domkirken 1679 ved et Mægleræg, som skal omtales nedenfor i Capellaniets Historie. Han gav Kirken 20 Rdl. for det. (Hofm. Fund. V, 126.).

¹⁹⁸⁾ Smidt. 639. J. Møller, Mnemosyne Iste Bd. S. 171 fgg.

end at han fæstede Kaldets Kongetiende af Skamby til Borgemeister Jens Christensen, som eiede en Hovedgaard (maaskee Margaard) der i Nærheden, hvilket mulig var overensstemmende med Forgjængerens Skif, men i Tiden havde tilfølg, at denne Tiende indsvandt betydeligt.

I hans Sted blev Mag. Jørgen Carstens, dengang Sognepræst paa Landet og Provst, udnævnt til Stiftsprovst og Sognepræst, samt 1701 til Consistorial-Ræssessor — en Mand, som var en berømt Taler og dygtig Styrrer, men hvis kraftige Personlighed og haarde og stridbare Character indvirkede ham i en uafbrudt Række af Stridigheder i alle hans Embedsforhold. Til disses andetsteds fortalte Historie¹⁹⁹⁾ kan føies, at Regjeringen i Anledning af den i Aaret 1716 omstridte Tolvprædiken fandt Anledning til at give ham en Jrettesættelse.²⁰⁰⁾ I hans Embedstid blev Skamby Kongetiende forvandlet til en fast Pengeindtægt. Tvende Godseiere gjorde Paastand paa at faae den i Fæste, og det sees, at Rentekamret 1700 reiste Spørgsmaal om Embedets Adkomst til samme; en kongelig Resolution blev givet 9de Oct. 1700, at Præsten maatte eller skulde fæste den for stedse (perpetuere den) til den af de tvende Competenter (den ovennævnte Borgemeister Jens Christensen og Krigscommissair Otte Pedersen til Dallund), som vilde betale meest for den. Den kom da for 160 Rdl. i Sidstnævntes Gie og er forblevet ved Dallund, uagtet der baade 1766 og 1813 blev gjort Forsøg paa at rokke denne uheldige Transaction. Embedet har endnu stedse kun 160 Rdd. istedetfor Tienden og ikke engang nogen Indfæstning ved Skifte af Gier eller Fæster.

¹⁹⁹⁾ Bloch a. St. S. 652—71, og Heiberg Th. Ringo S. 211 fgg.

²⁰⁰⁾ Biske-Arch. (Gymn. 56).

²⁰¹⁾ Sfr. 17de Juli 1700 i Biske-Arch.

Lic. Matthias Bloch (1717—29), som istedetfor at tiltræde et Lectorat i Christiania lod sig kalde til Hjælper hos Carstens og blev indsat til Vice-Sognepræst og Stiftsprovst 1713, succederede 1717. Han var gift med Carstens's Datter og havde maaskee derved arvet Sjender, der inddroge ham under den almindelige Anklage, som 1717 blev reist imod alle Odense Geistlige: en kongelig Commission, som i den Anledning blev nedsat, faldt hen uden Resultat, og Stiftsprovst Bloch ned almindelig Agtelse og Yndest.²⁰²⁾ Et Beviis paa Kongens Raade var det ogsaa, at hans Broder Hans Bloch fra Gaaborg blev kaldet til hans Eftermand, for at Enken kunde desto bedre forserges (1730—45).²⁰³⁾ I hans langvarige Svaghed (1734—45) blev Stiftsprovstiet overdraget først Sognepræsten ved Frue Kirke, senere Hospitalspræsten, medens han selv holdt personel Capellan, Søren Bagge.

Med hans Død blev Biskop Ramus's Son, Jacob Ramus, Sognepræst. Han var allerede fra 1741 Fredagspræst ved Kirken og fra 1744 Capellan; da han nu i en Alder af 28 Aar skulde avancere til Sognekaldet, bevirkede Faderen, at Stiftsprovstiet blev adstilt deraf og Hospitalspræsten Jens Hee udnævnt til virkelig Stiftsprovst, og først efter dennes Død 1747 forenedes dette Embede atter med Sognekaldet.²⁰⁴⁾ Med hans Embedstiltrædelse foresandt han Præsterevidentjen i en saa brøstfældig Tilstand, at den ikke kunde beboes af en „stikkelig Mand“, og da han ei havde Evne til at ombygge den, ansøgte han om Tilladelse til at skille Embedet ved den. Han tilbød selv at give Afkald paa Renten af den Sum, hvortil den blev udbragt, for at den i

²⁰²⁾ Bloch a. St. S. 671 fgg.

²⁰³⁾ Emstid. S. 684 fgg.

²⁰⁴⁾ Emstid. S. 221 og 870.

hans Embedstid kunde vore til Efterfølgeres Fordeel. Paa Stiftsovrighedens Anbefaling bifaldt Christian 6²⁰⁵⁾ denne Foranstaltning paa de forslagne Billaar og med Tilføiende, at Gaardens geistlige Privilegier skulde gaae over paa den Bolig, som Præsten maatte beboe istedet. Rescriptet bemyndiger Stiftsovrigheden til at lade Salget skee „ved Magistraten i Odense som Kirkens Forsvar.“ Det skete da ogsaa, men med saa lidet Held, at uagtet Renterne lagdes til Capitalen i 16 Aar, nyde Efterfølgerne kun 38 Rdl. i Humsleie. Gaarden med dens vidtstrakte Grund blev senere Odense Manufactur- og Tugthuus, som forhen havde været i Frue Sogn i Provstegaarden. I Aaret 1762 blev Ramus sin Faders Adjunctus og Eftermand, og Jørgen Hee, som var Sognepræst til St. Hans Kirke, blev nu Sognepræst til St. Knud og Stiftsprovst, hvorfra han atter 1764 kaldtes til Kjøbenhavn og derfra til Marhuus Stift.²⁰⁶⁾ Hans Efterfølger, Jac. Chr. Pingel, engang Professor i Sorø, blev efter en næsten 2aarig Suspension og Proces dømt fra Embedet 1775 og døde 1782.²⁰⁷⁾ Den nye tydske Retning lader sig tilsyne i hans Skrifter. Nu blev Kofod Anchers Søn, Dr. theol. For. Ancher, Stiftsprovst, idet han ombyttede dette Embede med et theologisk Professorat i Kjøbenhavn. Han havde reist udenlands, holdt stundom Confirmation paa Tydsk (1788 og 1797) og vedligeholdt Forbindelser med de tydske Lærde og sin Tids Videnskab.²⁰⁸⁾ Efter hans Død 1798 fulgte Peter Elod, som døde 1804, derefter Fred. Jul. Bech, som først havde været Præst i Norge og 1805 afgik som Biskop til Christiania; derefter Hans Pet. Tosttrup, som 1811 blev

²⁰⁵⁾ Rescr. 29de April 1746.

²⁰⁶⁾ Bloch a. Skr. S. 692 fgg.

²⁰⁷⁾ Emsl. S. 694 fgg.

²⁰⁸⁾ Røerup og Kraft, Lit. Veg. S. 14.

forflyttet til Saxkjøbing.²⁰⁹⁾ I hans Tid faldt Oprettelsen af Amtsprovstierne, og uagtet det endnu ved Ref. 22de Oct. 1811 var bestemt, at Stiftsprovsten skulde vedblive at være Provst i Herredet, blev dette dog ved Canc. Skr. 28de Dec. f. A. overført til Amtsprovsten, hvorimod et eget Provsti blev oprettet for Odense Bye og forbundet med Stiftsprovstiet. Hans Eftermand var Dr. Steph. Tetens, som var den Første i dette Embede, der, ligesom alle Efterfølgere, blev hædret med Dannebrogssordenen, og i Aaret 1809 ombyttede det med Ribe og senere Als Bispestol. Jens Paludan Müller afgik 1830 til Aarhuus Bispestol, Dr. phil. et theol. Nicol. Faber blev 1834 Biskop i Stiftet, Søren Rosbjerg Ortved 1841 Domprovst i Roskilde.²¹⁰⁾ Som Følge af Amtsprovstiernes Ophævelse var Odense Herred atter i Aaret 1830 blevet forenet med Stiftsprovstiet; men i Aaret 1841 blev dette Herred atter adskilt fra Embedet, da den nye Sognepræst maatte overtage den specielle Bestyrelse af Odense Byes vidtloftige Fattigvæsen, der en Tid lang havde været besørget af Byens Velgjører og de Fattiges Ven, Kammerherre J. Benzon. Hans Peter Svihler blev da Stiftsprovst og Provst for Odense By alene, og Herredet fik sin egen Districtsprovst.

§ 5. Det residerende Capellani.

Den uheldige Ordning, ved hvilken Capellaniet var forvandet til en Tjeneste hos Sognepræsten, vedvarede uden tvivl til Menighedens Overgang til St. Knuds Kirke;²¹¹⁾ men Sognepræsten Mag. Zeuthen, som fra 1619 selv holdt

²⁰⁹⁾ Om begges Personalia s. Myerup og Kraft, Lit. Lex. S. 47 og 622.

²¹⁰⁾ Om alle disse s. Grøstevs Forfatter-Lexicon.

²¹¹⁾ Kert før kan det endnu paavises, at den unge og kraftige Sognepræst Bandal 1613—17 havde en Capellan, Hr. Endvig, 1614 (N. Hist. Tidsskr. V, 1. S. 153) og en Anden, Hr. Lorentz Widow, som forlod Embedet inden Udgangen af Aaret 1615 (Blach s. G. 1ste Bd. S. 715, jef. S. 862). Hvem der var der fra 1615 til 1619, vides aldeles ikke.

personel Capellan, havde aabenbart en fast Medtjener ved sin Side. Af de tre Capellaner, som ordineredes til Kirken i det ene Aar 1619, var rimeligviis den residerende Capellan, nemlig Christen Mule, der blev i Embedet i nogle Aar (til 1623)²¹²⁾ og havde Oluf Jonsen til Efterfølger. Denne levede i Embedet til sin Død 1643 og efterfulgtes atter af sin personelle Capellan, der havde Udnævnelse til Kaldet efter ham og tillige ægtede hans Enke, nemlig Niels Jensen Lowe.²¹³⁾ Han tjente i dette Embede i 50 Aar, 1643—93, og holdt i ældre Aar ogsaa selv en personel Capellan, der succederede ham. Disse Kjendsgjerninger forudsætte en fuldstændig Udformelse af Capellaniet, hvorom ellers Intet er bekjendt, saa lidet som om, hvem der kaldte til dette Embede før 1660. Men det svarer godt til de forandrede Forhold, at N. J. Lowe af en Samtidig kaldes „vor Sognecapellan“,²¹⁴⁾ istedetfor som før Sognepræstens Capellan. Ikke mindre ubekjendt er det, hvorledes de fornødne Midler til Capellaniet bleve tilvejebragte: Magistraten har rimeligviis som Kirkens Forsvar draget Omsorg derfor. Den maa have udredet Hæmsleie til Capellanen istedetfor den Bolig, som Christian den Tredie havde skænket Menigheden i Klarækklostret; thi den laaede i det 17de Aarhundrede, og 1679 tilbyttede Biskop Ringo sig Grunden for at lægge den til Bispegaardens Have.²¹⁵⁾

²¹²⁾ Bloch a. Et. S. 717, jvfr. S. 719. Det synes vel, at han endnu var i Embedet 1627, af det, som fortælles; men da Eftermanden ifølge sit Epitaphium havde været 21 Aar i Embedet 1643, maa han være afgaaet til et andet Capellanie 1623.

²¹³⁾ Smst. S. 719 og 723.

²¹⁴⁾ Bircherods Dagbog v. Molbech, S. 151.

²¹⁵⁾ Magesliste af 30te April 1679 i Bispe-Arch. Den Grund, han erhvervede, var 17 Alen bred og 45 Alen lang, og synes at have ligget nordlig for Bispegaarden ud til Klarøgaden. Det Stykke, han gav i Mageslæg, var en Have, som laa ligeoverfor Bispegaarden nord for Sognepræstens Bolig og identisk var den gamle Læsemesterresidents, som var blevet ødelagt i den svenske Krig og derfor 1661 var blevet

Niels Løwe havde i mange Aar en personel Capellan, som 1693 succederede ham i Embedet, Mads Peder Jensen Rostoch, bekendt af sine Postiller; han forblev i Embedet til 1704, da han forflyttedes til Middelfart,²¹⁶⁾ ligesom hans af Kongen udnævnte Eftermand Ivar Lagesen, der havde været Feldpræst og Skibspræst, blev efter 2 Aars Forløb kaldet til St. Hans Kirke.²¹⁷⁾ Ved hans Embedstiltrædelse fik Capellaniet en ny Resident, da den høie Hundsleie alt længe havde faldet Kirken til Byrde; Magistraten satte en Legatcapital i en Gaard paa Vestergade, som fra 1704 var Capellanens Embedsbolig.²¹⁸⁾ Eftermanden Niels Christinus Sæss blev i Embedet til sin Død 1744. I hans tidligere Aar holdt Sognepræsten personel Capellan, saa at der 1744 kunde omtales to Capellaner ved Kirken, og da maaskee Sæss ogsaa blev svag i sin høie Alder, blev endog en femte Geistlig ansat ved Kirken, under Navn af Fredagspræst, nemlig Biskoppens Søn Jacob Ramus, hvem Kong Christian den Sjette 1741 beskikkede dertil, formodentlig i Righed med de ordinerede Catecheter, hvis Embede opkom paa denne Tid.²¹⁹⁾ Det varede imidlertid kun kort her; thi 1744 blev Jacob Ramus adjungeret Sæss som Capellan og Successor

ifjæntet til Bispe Vang, for at han deels skulde benytte Levningserne til Bispegaardens Istandsættelse, deels skulde indplante Pladsen (Aqbr. af 10de Sept. 1661 i Bispe-Arch.). Den var fra Præstereзидентsen mod Nord 46 Alen lang, og i den anden Strækning langs Strædet til Møllen 82 Alen lang, samt i Bredden ind med Præstereзидентsen 62 Alen bred og mod Nord til Strædet fra Bispegaarden til Klosteret 28 Alen. Den overlodes igjen af Kirken til Sognepræsten (j. ovenf.).

²¹⁶⁾ Bloch a. St. S. 724 fgg. Naar han siges at være ordineret 1678, er det noget paafaldende, da han dengang endnu kun kan have været 23 Aar; men han var Lærer i indflydelsesrige Familier i Byen.

²¹⁷⁾ Om ham skal derfor forekomme Mere nedenfor i St. Hans Segns Historie.

²¹⁸⁾ Hofm. Fund. V, 95.

²¹⁹⁾ Bloch a. St. S. 221.

og tiltraadte Embedet ved hans Død samme Aar; men han ombyttede det allerede 1745 med Sognefaldet, og den Capellan, som derved blev ledig paa dette Kald, Søren Bagge, blev da residerende Capellan 1745, hvorfra han afgik til et Landsby-Sognefald 1751. I hans Eftermand Christen Orbecks Tid maa Embedet antages at være blevet betydelig forringet. Han saae sig 1762 nødt til at andrage paa Befrielse fra Embedsboligen, hvis Vedligeholdelse efter Resc. 24de Apr. 1741 nu paaalaa Embedet. Det blev ham tilladt at sælge den 1753 paa de sædvanlige Bilkkaar.²²⁰⁾ Embedet var overhovedet saa ringe, at det vanskeligt kunde bestaae som særligt Kald. Orbeck opgav det 1766 og overlod det ved en kongelig confirmeret Accord til en Mand, som forbandt det med Professoratet i det hebraiske Sprog og Lectoratet i Theologien ved Gymnasiet, Dr. Nicol. Engelhart Mønneftad, der er berømt som frugtbar Skribent og var meget anseet som Lærer og Præst.²²¹⁾ Ved hans Død fristede det atter for en Tid sin Eksistens som selvstændigt Embede. Tob. Chr. Wirth, der ogsaa er bekendt som Skribent, tjente i dette Embede til 1799, da han blev Sognepræst til Frue Kirke.²²²⁾ I hans Tid modtog det den Forbedring, at Resc. 19de Oct. 1798 tillagde det 100 Rdl. af Sognefaldet istedetfor de hidtil erlagte 16 Rdl. Hans Efterfølger Torfild Lund, som havde været Missionsnair i Vestindien og kort Tid residerende Capellan i Ringsted, blev forflyttet 1811;²²³⁾ Joh. Chr. Ortmann fik en for-

²²⁰⁾ Resc. 25de Mai 1753.

²²¹⁾ Bloch a. St. 324 og 734. Myerup og Krafts Lit. Lex. S. 422.

²²²⁾ Smst. 671 og Erslevs Forf.-Lexicon.

²²³⁾ Erslevs Forf. Lex. I hans Tid var iøvrigt Embedets Nedlæggelse under Forhandling, og det blev kun reddet, fordi Skolevæsenet kun vilde vinde 47 Rdl. derved, medens man vurderede Vedligeholdelsen af Aftenang saa ringe, at det endog blev foreslaaet at indskrænke Capellaneus Tjeneste til Høimesse hver 3die Søndag. (Indstill. 11te Aug. og 9de Oct. 1803.)

heiet Huusleie af Kirken,²²⁴⁾ men ved hans Befordring 1816 tilbød sig en gunstig Leilighed til en ogsaa fra anden Side onskelig Omordning, hvorved man vendte tilbage til den allerførst paatænkte Combination. Paa samme Tid var nemlig Sognefaldet ved Graabroedre Hospital og for Anneret Paarup ledigt, og dette Landsogn havde allerede længe haft billigt Krav paa at faae sin Sognepræst i sin Midte. Ved Resolution af 2den Octbr. 1816 bestemtes det da, at Paarup skulde adskilles fra Hospitalsfaldet og dette fremtidigen forbindes med det residerende Capellanie. Dette Kalds Embedsbolig og en forhoiet Løn af Hospitalet tillagdes nu Capellaniet,²²⁵⁾ saavel som senere Prædikeembedet i Tugthuset.²²⁶⁾ Saaledes reddedes dette Embede fra den Skæbne, som havde truffet de tvende andre Capellanier i Odense, men kun ved en Combination, der gjør det ikke lidet vidtløftigt. Det blev 1816 overdraget Andreas Frederik Wiberg, der siden 1849 har sin Søn Jac. Fr. G. Wiberg til personel Capellan.

§ 6. Kirkebetjente.

Degnecaldet ved Albani Sogn blev ligesom de andre Degnefald i Byen ved Reformationen betragtet som et beneficium for Skolen, idet det blev bestemt, at en af Skolens Hørere skulde være Sognedegn til Kirken. Han skulde ifølge Erik Krummediges Fundats foruden Skolepæst, Kost og Andet, som før var tillagt, oppebære 6 Hvide aarlig af hvert Huus og have Part af tvende Vicarier.²²⁷⁾ Sin Kost havde

²²⁴⁾ Refc. 19de Marts 1814.

²²⁵⁾ Refc. 2den Oct. 1816, jf. Bloch Suhrs Kaldslex. S. 284.

²²⁶⁾ Refc. 31te Dec. 1816.

²²⁷⁾ Nemlig af Christen Pedersens Vicarie-Afgift paa 16 Mark og af Hr. Rigels Thomesens paa 8 Mark, som skulde deles af Skolemesteren mellem de tre Sognedegne i Byen (Hofm. Fund. VI, 260). Begge disse Vicarier laae til St. Knuds Kirke; det første svarede senere 24 Mk. til Skolen, det sidste Gods havde Joh. Bjørnsens Arvinger taget til sig. (Christen Poulsens Optegnelse om Vicarierne i Odense, i Bispe-Arch.)

han formodentlig paa St. Knuds Kloster, indtil han 1572 med de andre Skolepersoner overførtes til Graabrødre Klosters Communitet. Dette Degnekald tilhørte øverste Lecties Hører²²⁸⁾ og var altsaa anseet for det bedste Embede. I den catholske Tid havde Albani Kirke havt 12 Degne (eller Chorsangere) ligesom de andre Sogneskirker i Byen; men medens disse beholdt dette Antal af faste Skoledisciple, fordi de vare forbundne med kirkelige Stiftelser, der kunde lønne eller underholde dem, forsvinde Albani Sogns Degne ved Reformationen. Der holdtes ikke heller daglig Chorsang i denne Sogneskirke, som det skete i de andre indtil 1572, (da den blev henlagt til Domkirken), saa at Høreren ved denne Kirke kun havde Forretninger paa Sønde og Prædikedage og maatte dertil anvende sin egen Klasse eller visse af Skolen anviste Disciple. Hvor Meget eller hvor Lidet af Degneembedet han overdrog til underordnede Betjente, vides ikke; men som Skolens øverste Hører har han formodentlig tidligt havt fast Medhjælp af Personer, hvis Tjenester i Tidens Løb kunde udvilde sig til faste Embeder som Klokker- og Gravertjeneste. Disse forekomme i det 17de Aarhundrede, hvorimod den paa samme Tid forekommende Cantor ikke dengang stod i Kirkens Tjeneste. Til at udføre den kunstmæssige Sang og Musik, som paa Festerdage og ved Festligheder i alle Kirker og efter Bestilling i private Huse skulde præstere, havde Skolen i det 17de Aarh. en Cantor, hvem det paalaae at øve Disciple i Figuralang og at opvarte dermed. Han havde sin Løn af Skolens Midler og af de tilfældige Indkomster ved Tjenesten,²²⁹⁾

²²⁸⁾ And. Ped. Perleskifters Beretn. i N. Hist. Tidsskr. V, 157: „den øverste Hører sjunger udi Graabrødre Sogn.“

²²⁹⁾ Et Kaldsbrev af 1660 for Joh. Chr. Mondot (i Bispe-Arch.) angiver hans Løn at være Marslev Sogns (Degne) Rente og Andeel i Skolens Lægpenge og Discantpenge, samt Accidentier for Sangen.

og Biskop Ringo tilstod den Musiker, han beskikkede i dette Skole-Embedet 1686, en fast Løn af Skolen og Anpart i de kirkelige Accidentier i samme Forhold som ved Frue Kirke i Kjøbenhavn,²³⁰⁾ og saaledes forblev det stedse, at Cantoren havde sin Løn af Skolen, Communitetet og Gymnasiet, men ikke af Kirken.²³¹⁾ Kun Navnet Cantor gif i Arv til en af Kirkens Betjente i dette Aarhundrede, som vi skulle see nedenfor.

Med Siden af Hørerer, som vedblev at forestaae den almindelige Kirkesang, havde allerede før Danske Lovs Tid Klokkerembedet udviklet sig til den selvstændige Betydning at omfatte Alt, hvad Degnene paa Landet havde at gjøre, med Undtagelse af Kirkesangen.²³²⁾ En saadan Embedsmand havde St. Knuds Kirke ogsaa, og hans Embede blev uforandret i det attende Aarhundrede, da mange Klokkerembeder bleve forenede med Underviisning i danske Skoler. Det kunde have været saameget rimeligere, at Klokkeren ved St. Knuds Kirke ogsaa var blevet Skoleholder, som der i Odenſe ved Grundtjen for de catechetiske Skoler af 7de Juni 1720 var udtrykkelig begjært, at Catechet eller Lærerembedet ved disse maatte blive forenet med Klokkertjenesterne, hvilket ogsaa skete i de to andre

²³⁰⁾ Kaldsbrev for Ms G. Bürger af 1ste Mai 1686 (i Biske-Arch.). Han skulde informere i Skolen i Vocal- og Instrumentalmusik, samt forsyne de 3 Sognekirker med sædvanlig Musik paa Festdagene og Graabrødre Kirke til Tolvprædiken. Hans faste Løn var 120 Rdl. af Skolen.

²³¹⁾ Saaledes Joh. Sibbern den ældre (1718) og den yngre (1762) og Heimeran (Coll. af 14de Marts 1790).

²³²⁾ De første Spor af Klokkerembedet, som forekomme i Forordn. af 27de Marts 1629 § 9 og Recess. 1643, 1—2, ere maaskee kun at forstaae saaledes, at Klokkeren nævnes som Alternativ for Degnen, da denne i Norge steds kaldtes Klokker; men i Loven og Ritualet stilles en Klokker i Kjøbssteder, hvor Lærerne ved Latinskolerne vare Degne, som en særskilt Kirkebetjent, der havde at varetage endel af en Degns Forretninger.

Sogne. Men ved St. Knuds Kirke var Catecheten en særlig Embedsmand, der ei vedkom Kirken,²³³⁾ og Klokkeren vedblev at være alene Klokker, og hans Embede var saa godt, at ikke blot Catecheterne, men ogsaa En, som var baade Catechet og Klokker ved Frue Kirke, 1799 ansøgte og erholdt denne Klokkertjeneste.²³⁴⁾ Den besattes af Biskoppen, men allerede fra 1721 paa kongelig Confirmation.²³⁵⁾ Til Embedet hørte en Bolig, som laae paa Graabrødretorv, en stor Bindingsværksbygning, hvilken Byens Skolevæsen attraaede ei mindre end hele Klokkertjenestens Indtægter. I Aaret 1818, da Klokker Ferslev døde, blev gjort indtrængende Forestilling af Skolecommissionen om Klokkertjenestens Indordning i Byens Skolevæsen; men uagtet Skoledirectionen understøttede Forslaget, blev det frugtesløst, idet en kongelig Bestalling beffiktede en ny Klokker og paa Biskoppens Indstilling forbandt Tjenesten med et heelt andet Embede, nemlig at være Bibliothekar ved Stiftsbibliotheket. Uagtet der var al Joie til denne Combination af Tjeneste, foranledigede den stor Misforholdelse og tildeels Skolecommissionens Oplosning;²³⁶⁾ men det blev saaledes, og Skolevæsenet fik 1819 kun Klokkerboligen,

²³³⁾ De, som ere bekendte, vare: Laurids Krag, som 1749 blev Klokker, J. P. Brandt, som døde 1766, Mort. Rishby, som ligeledes avancerede til Klokker 1770 efter Krag, C. Ballum, S. Faaborg, som 1787 blev kaldet til St. Hans Kirke, H. A. Barfoed, som blev Catechet og Klokker til Frue Kirke 1799, og Hjerm. Alle kaldtes studiosi og havde Embedsexamen.

²³⁴⁾ De bekendte Klokkere ere: Hans Storch til 1698, Christen Jensen (1698—1721), Schiøtte (1721—24), P. Hunderup (1724—28), P. Brandt, som døde 1749, L. Krag (1749—70), M. Rishby (1770—1799), C. R. Ferslev (1799—1818), D. D. Lütken (1818—1841) og Nic. Jensen. (Meddeelt af Cantor Mummé.)

²³⁵⁾ Kaldeskr. i Bispe-Arch.

²³⁶⁾ See: Oplysende Bidrag om hvad Skolecom. har virket for St. Knuds Klokker-Embedes forbeholdte Henlæggelse til Skolevæsenet; udgivet af E. Hempel. Ødense 1818.

der ikke var nogen sand Fordeel for Klostren, til Skolelocale, medens Denne fik Udsigt til Bolig i Stiftsbibliothekets Bygning. Ved Lütkens Død 1841 attraaede Communen atter at reducere Embederne ved en Forbindelse af Klokkertjenesten med Chordegns Tjeneste, men Biskoppen erhvervede Stadsfæstelse af den bestaaende Adskillelse. Af Kirken har Klostren 20 Rbd.

Derimod kom en af Skolens Embedsmænd fra 1802 i Kirkes Tjeneste. Den ovennævnte Catechet blev nemlig da Chordegns til Domkirken.²³⁷⁾ Ved den begyndende Reform af Latinskolerne var det en af Foranstaltningerne, at Kirketjenesten adskiltes fra de lærde Skoler. I Odense blev dette iværksat 1ste Nov. 1802 (Rejs. 22de Mai), idet baade Kirkeopvartningen og alle dertil knyttede Indtægter overførtes fra Cathedralsskolen til de catechetiske Skoler; Collegier og Hørere ophørte at være Sognebede, Disciplene at synge. Biskoppen overdrog Skolens daværende Cantor Heimeran at udsøge og undervise det fornødne Antal Børn af samtlige Skoler, i Alt 18 Dreng, af hvilke de 8 skulde være St. Knuds Kirkes Chordreng. Ved denne Kirke blev Catecheten nu Chordegns, hvorved han fik et Lønningstillæg, der ansloges til 65 Rdl., og skulde besørge den Deel af Degneembedet, der hidtil var forblevet hos Latinskolens Hører, navnlig Chorsang og Chorslæsning. Imidlertid overtog den daværende Catechet Hjerm ikke endnu Kirkesangen, enten han nu ikke dertil var dygtig eller man vilde lade en Anden beholde denne Gjerning; han afgav 10 Rdl. til Skolens Cantor derfor, og denne fik tillige anden Løn for at besørge Kirkesangen i St. Knuds Kirke og den daglige Bøn i Tugthuset, som senere tilfaldt Chordegns,

²³⁷⁾ Om Navnet og dette Embedes Oprindelse i det 18de Aarhundrede see nedenfor i St. Hans Sogns Historie § 6.

samt for at undervise 1 Time ugentlig i Kirkesang i alle Byens 3 Skoler. Imidlertid havde Heimeran sin betydeligste Løn som Pension af Skolecasjen og kunde ikke betragtes som en egentlig Kirkebetjent, for han i Aaret 1808 selv blev udnævnt til Chordegne efter Hjerm. Saaledes fik Kirken ligesom andre Kirker en Chordegne til at forestaae Sangen; men Heimeran forenede intet Skoleembede dermed; Catechetens Skoleembede gik ind under det almindelige Skolevæsen, saaaat St. Knuds Kirke dengang havde tvende Kirkebetjente, Klokker og Chordegne, som ikke havde nogen Bestilling ved Skolevæsenet. Heimerans Eftermand S. N. Christensen blev vel 1820 ligeledes af Bisoppen kaldet til Chordegne; men han forenede dermed et Skoleembede, og da dette ogsaa var Tilfældet med Eftermanden A. H. Jensen 1821, blev ved hans Afgang 1839 det hele Embede behandlet som et Skoleembede, idet Skoledirectionen kaldte Chordegne og Skolelærer i Faaborg H. P. Mummé til at være „Chordegne og Cantor“ ved St. Knuds Kirke samt Skolelærer i Odense. Medens ved denne Leilighed Forpligtelsen til at undervise i Sang bortfaldt, optræder pludselig Navnet Cantor ved Siden af Chordegne, idet baade den da afdøde Jensen og den nye Chordegne benævnes saaledes: formodentlig havde det holdt sig i Talebrugen fra den Tid, da Latinskolens forhenværende Cantor havde beholdt Kirkesangen og 1808 var blevet Chordegne; men det savner egentlig officiel Hjemmel og særlig Betydning ved Siden af Chordegne.

St. Knuds Kirke har saaledes baade en Chordegne og en Klokker,²³⁸⁾ mellem hvilke det gamle Degne-Embedes Forretninger ere deelte; og kun Chordegne's Embede er kommet Skolevæsenet til Gode. Begge have Døffer af Menigheden,

²³⁸⁾ Ligesaa enkelte andre Byer, f. Ex. Halsberg, som i Hovedsagen Cantor og Klokker.

men Chordegne har ingen Løn af Kirken. Han modtager Liggpengene til Skolen, der har Forpligtelse til at synge ved enhver Begravelse; Klokken oppebærer Versicularpengene, som gives af Communicanter og Andre og uddeles iblandt Chordrengene og de tvende Chordegne ved St. Hans og True Kirke.

Gravertjenesten, som i Begyndelsen kun var en privat Tjeneste under Klokken, udfondrede sig efterhaanden fra dennes, og i det 18de Aarh. forekommer en særskilt Graver.²³⁹⁾ Han har nu 53 Rdl. af Kirken, og den paa Assistentens Kirkegaarden ansatte Undergraver 42 Rdl.

Til Organistembedets Historie er kun saare lidt Stof forekommet mig. Medens Menigheden benyttede Graabrødre Kirke, har formodentlig denne havt sin Organist ved Borgerstads Valsg, og St. Knuds Kirke sin særegne paa Klosters Betsfning. Efterat Sognet var forlagt til St. Knuds Kirke, sees Magistraten som dens Værge at have beffikket Organisten, hvis Løn 1647 var 100 Rdl. af Kirken samt Accidentier, og desuden var han berettiget til at drive Handel i sit Hus.²⁴⁰⁾ I dette Aar blev Ziegenhain saaledes beffikket; hans Eftermand var Joh. Pettersen, og da han 1677 blev forflyttet til Petri Kirke i Kjøbenhavn, blev J. H. Schmel beffikket med den Forandring, at Handelsretten ei længere omtales, men vel Fritagelse for borgerlige Tyngder, hvorimod hans Bestalling blev allernaadigst confirmeret.²⁴¹⁾ Siden har Stiftsøvrigheden besat dette Embede. Lønnen er nu 250 Rdl., og for at spille Orgelet ved Maanedsaltergangen er der 1813 tillagt Organisten en Tavle.²⁴²⁾ Organisternes Navne fra 1753 ere af den endnu levende Organist besørget antegnede

²³⁹⁾ Navn til 1788, Joh. Schønberg til 1828, H. R. Schønberg.

²⁴⁰⁾ Bestalling i Biske Arch.

²⁴¹⁾ Bestalling i Biske Arch.

²⁴²⁾ Stiftsøvr. Ref. 22de Dec. 1813.

paa en Tayle ved Orgelet. En Bælgetræder lønnes siden 1817 med 25 Rdl. af Kirken.²⁴³⁾

Efter disse Notitser om Embederne, slutte vi Sognets Historie med et Henblik paa Kirkens Skjæbne og Stilling i den Tid, den har været Sognekirke.

§ 7. St. Knuds Kirkes Historie fra 1618.

Fra den Tid, da denne Domkirke blev Sognekirke, har den vel i Henseende til Bygning og Brydelse gennemgaaet en indholdsrig Historie, men da dens Hovedpuncter ere beskjendte af den omhyggelige Beskrivelse, som er blevet denne Kirke tildeel,²⁴⁴⁾ kunne vi saameget mere forbigaae det her, som vi dog nærmest have Kirken som offentlig Stiftelse for Die.

Kirken blev 1618 givet Magistraten og Borgerne i Bærge eller Forsvar som en almindelig Kjøbstedkirke; Lehnsmændene havde dengang en vis Medbestyrelse eller et Tilsyn paa Kongens Begne, som her blev udtrykkelig fremhævet, idet Kongen bestemte, at Lehnsmanden paa St. Knuds Kloster (ifølge Kirkens gamle Forhold til dette), og kun i hans Forsald den almindelige Lehnsmænd over Byen og Amtet paa St. Hans Kloster, skulde deeltage med Kirkens Bestyrelse i dens Anliggender. Saaledes havde nu hver af Odenses tre Sognekirker sin særegne Lehnsmænd: St. Knuds var Kongens Canzler, St. Hans's var Lehnsmanden paa Næsbyhoved Lehn og Frue Kirkes var Rigens Canzler; ingen af dem var Stiftslehnsmænd eller i det mindste var det ikke i Egenkab af Stiftslehnsmænd, at Noget af dem udøvede dette Kirkeforsvar.

Da Kongens Befaling blev læst, var Canzleren ikke tilstede; altjaa forestod Lehnsmanden paa St. Hans Kloster den

²⁴³⁾ St. Lrr. St. 9de Juli 1817.

²⁴⁴⁾ Numme Beskrivelse af St. Knuds Kirke. Odense 1844.

første Ordning af Bestyrelsen; paa Canslerens gode Behag blev en Borgemeister bekliffet til Forstander og tvende Borgere til Kirkeværger,²⁴⁵⁾ og saaledes forblev det med denne Kirkes Bestyrelse, kun at Lehnsmanden paa St. Hans Kloster og senere Amtmanden eller Stiftamtmanden (i Egenkab af Amtmand) traadte for bestandig i Canslerens Sted, da St. Knuds Kloster ophorte at være et kongeligt Lehn. Det maa ansees som en Folge af dette oprindelige Forhold til Lehnsmanden paa St. Knuds Kloster, at Kongen fandt det fornødent under 11te Mai 1618 at tilsiſſre Menigheden sin Kaldsret til den nye Kirke, ligesaa frit som den havde udøvet den til Graa- brødre Kirke, da det ellers let maatte være skeet, at Lehnsmanden paa St. Knuds Kloster havde tilegnet sig den, som Tilfældet var med de to andre Sogneskirker i Byen under deres kongelige Forsvar: her kunde Kongen ikke berøve Menigheden den Ret, den allerede havde; men han benyttede Leiligheden til at indskærpe Borgerskabet den Pligt, som det maatte overtage tilligemed Kaldsretten, at vedligeholde Kirken, for at der ikke mere, naar den var afleveret i god Stand, skulde blive Spørgsmaal om Hjeip dertil af Klostret eller Lehnet.²⁴⁶⁾ Man kan ikke sige, at denne Pligt alene var betinget ved denne Ret, men begge vare de sideordnede Consequentser af Kirkens Overlevering til Sogneskirke, og derfor ophorte ikke heller Forspligtelsen, da Regjeringsforandringen ophævede Retten.

I det første halvhundrede Aar er lidet bekjendt om St. Knuds Sogneskirke; af dens Forhold til Klostret blev kun tilbage en Ret til Stolestader, som Regjeringen endnu 1684 indskærpede;²⁴⁷⁾ Skolen og Gymnasiet havde en lignende pri-

²⁴⁵⁾ Paategning paa Aegbreuet af 12te Marts 1618 i Acth. udg. af Byens lit. Zeist. 1ste Saml. S. 61.

²⁴⁶⁾ Aegbr. af 11te Mai 1618 smst. S. 61.

²⁴⁷⁾ Act. 29de Juni 1684 i Act. Saml.

villigeret Adkomst.²⁴⁸⁾ Ved en anseet Families Godhed fik Kirken 1649 den store Altartavle, som endnu staaer;²⁴⁹⁾ Byen skænkede den en Tiende i Jylland 1651;²⁵⁰⁾ men iøvrigt gif dens Bestyrelse stille for sig ved Magistrat og Kirkeværger, medens Lehnsmændene kun udøvede lidet Tilsyn eller Indflydelse paa den; og Kirken vedblev uagtet de med Souverainiteten indtraadte Forandringer at staae alene under Magistraten og den kongelige Amtmand.²⁵¹⁾ Men Kingo satte dens nedarvede Stilling under Spørgsmaal: han fordrede, at Magistraten skulde aflægge Regnskab for Stiftsovrigheden som Kjøbstedkirkenes Direction, og udvirkede endog kongelige Befalinger derom;²⁵²⁾ men han mødte en uovervindelig Modstand; Magistraten holdt sig til sine Privilegier og indgav endog Klager over Kingo og taalte kun nødningen, at han tiltog sig at handle som Kirkens Forsvar eller Overbestyrelse.²⁵³⁾ Det lykkedes ham ikke at fravriste Magistraten dens gamle Magt her som ved Hospitalet, og ligetil 1814 stod St. Knuds Kirke udenfor den almindelige Regel; men den blev da tilligemed 4 andre fynske Kjøbstedkirker (Nsc. 4de Marts) underlagt Stiftsovrighedens Overbestyrelse som alle andre Kjøbstedkirker og fik sin Kirkeinspection af Sognepræst, Borgemeister og en Borgerrepræsentant, samt en borgerlig Kirkeværge.

²⁴⁸⁾ H. o. m. Jund. VI. 286.

²⁴⁹⁾ Numme a. St. S. 105.

²⁵⁰⁾ H. o. m. Jund. V. 125 og VI. 273, setgt 1715 for 900 Rdt.

²⁵¹⁾ Man har Antegnelser til Kirkens Regnskaber fra Aarene 1676—79 af Amtmand Erik Bauner, i hvilke hans Bemærkninger henstilles til Magistratens egen Overveelse og Afgjærelse.

²⁵²⁾ Nsc. 21de Febr. 1682 undtager alene de Kirker, som siden Regjeringsforandringen vare privilegerede, som neppe vare andre end Ryberg K. (Nsc. 15de Jan. 1664 og 30te Nov. 1665), og Nsc. 24de Juli 1688 til Magistraten) paalægger den at rette sig efter Forordn. af 7de April 1685 og Forordn.

²⁵³⁾ Heiberg Kinges Verbet S. 150 fgg. 155 fgg.

Om St. Knuds Kirke havde Gavn eller Skade af sin exceptionelle Stilling, skal vanskeligt kunne siges; dens gamle Giendele ere ikke forkomne,²⁵¹⁾ den laae maaskee Borgernes Velgjørenhed nærmere,²⁵²⁾ og den var ikke udelukket fra den almindelige Bistand af det Offentlige; men det er vel muligt, at Bestyrerne havde uforholdsmæssig Løn for deres Møie,²⁵³⁾ og at der ikke blev gjort fuldkomment Regnskab for samtlige Pengemidler, som extraordinairt tilflood den, navnlig da Borgemeister Martfeldt i det 18de Aarh. Midte sad inde med mange Aars Regnskab, ligesom det ogsaa vel derved skete, at den store Reparation i Aaret 1753 blev foretaget uden den Afgift for de historiske Minder og de Dødes Ret, som man med Billighed kunde have fordret. Hvorledes den iøvrigt 1696, 1750—57, 1783 og 1791—92 blev istandsat og 1834 forffjonnet, deels ved egne Midler, deels ved en riig privat Godgjørenhed, deels 1750 ved en Collect, som indbragte 1900 Rdl., vil kunne sees i Kirkens ovennævnte Beskrivelse, hvor ogsaa dens arkitektoniske Værd og dens kunstneriske Behandling er bedømt af en kyndig Dommer. Skjont den siden 1793 er fritaget for at vedligeholde Cathedralsskolen, er den i Gjøld, som afdrages ved en aarlig Kirkeskat paa Menigheden.

²⁵¹⁾ Bispest er Gaarden paa Vree ombyttet med 4 Rdl. 48 s. aarlig Landgilde, men Tiligt kunde skee under enhver Bestyrelse, især da Hertugen havde Herligheden af Gaarden. (Hofm. V, 123). Paa lignende Maade eller ved Salg kunne de enkelte andre Gaarde, som Kirken stundom fik, være gaaede ind i dens almindelige Indtægter og Capitaler.

²⁵²⁾ Den fik ei sjeldent Gaver i ganske bestemte Tiemed, saasom til Vps ved Freprædiken 1715, til Spiret 1788, til Prædikestol og Daab 1797 o. s. v. (Hofm. VI, 270 og Numme S. 30—31).

²⁵³⁾ Saaledes havde Borgemeisteren 20 Rdl. af et Vegat og 1 Rdl. Smer af en Gaard. (Hofm. V, 96. 124).

Andet Afsnit.

St. Hans Sogns Historie.

§ 1. De kirkelige Embeders Ordning og de første Embedsmænd.

Da Reformationens Indførelse blev besluttet, sad Lehnsmanden over Næsbyhoved Lehn i St. Hans Kloster inde med en kirkelig Stiftelse af heel forskjellige Bestanddele: et Kloster med Gods, der ikke var forskjelligt fra et Krongods, undtagen for saavidt som Hovedgaarden skulde forsyne endel Individer, der for havde tjent Kirken eller under Prioreren udgjort Herstabet, med Bolig og Ophold; dernæst en Kirke, som baade var Sognekirke for et lidet Sogn af Borgere og tillige Klosterkirke for Munkene og Gaardens eller Slottets Kirke; fremdeles et Sygehus, der deels havde egne Midler, deels modtog Underholdning fra Gaarden; fremdeles et andet Sygehus af Hellig Geists Orden, som havde flere Bygninger ganske nær ved Klostret og Kirken, blandt hvilke en, der kaldtes Hellig Geists Hevedgaard. Derimod var formodentlig Skolen gaaet tilgrunde i Reformationstidens Forvirring, og da der kun maatte være een Skole i hver By, blev der ei mere Tale om den.²⁵⁷⁾ De øvrige Bestanddele af Stiftelsen bleve foreløbig i deres vante Gang.

Lehnsmanden, som dengang var Anders Emicksen, modtog endnu 1537 paa Kirkens Vegne en betydelig Gave til Klostret, da Mogens Ville for sit Leiested i Kirken skænkede Klostret 100 Mk., sin Kyrs og sin Hest med Sattel og Bidse, og hver Præst i Klostret 5 Mk.²⁵⁸⁾ Han blev begravet foran et af de Altare, som nu snart skulde borttages.

²⁵⁷⁾ Kun Bygningen nævnes endnu 1542. Ved. Sim. 3die Bd. S. 151.

²⁵⁸⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 3.

En anden Adelsmand blev begravet i Kirken samme Aar; thi Kirken vedblev at tiene sin Bestemmelse; kun Sjælemesser kunde ikke længere bestilles, men ellers kunde Brødrene holde deres latinske Tjeneste for sig selv og hvem der vilde høre den; muligt er det ogsaa, at En eller Flere af dem havde lært at prædike den evangeliske Christendom, eller at Sadolin eller Knud Gyldenstjerne havde faaet dem til at antage En, som kunde prædike denne for Sognekollet.

Omfrider kom de kongelige Befalinger, som opløste den samlede Stiftelse i forskjellige Dele. Uagtet Kongen allerede i Aaret 1538 og to Gange i Aaret 1539 og endnu i Foraaret 1540 havde været i Odense og idetmindste de to sidste Gange havt Bolig i St. Hans Kloster, kom dog først i Efteraaret 1540 de første Bestemmelser angaaende dette Kloster. Under 14de Septbr. 1540 skænkede nemlig Kongen til det i det foregaaende Aar oprettede almindelige Hospital (Graabrodrerkloster) foruden hvad det forhen havde faaet, endnu „Sygehuset paa St. Hans Kirkegaard med dets Tilliggende, og Hellig=Geist Huset ved By=Thinget med alt dets Tilliggende i og udenfor Byen“, samt St. Hans Kirkegaard.²⁵⁹⁾ I denne Gave maa være indbefattet det Hellig=Geists Huus, som laae paa St. Hans Kirkegaard, thi Leien deraf svarede 1542 til Hospitalet.²⁶⁰⁾ Men paafaldende er det, at Kongen bortskænkede Kirkegaarden, og man kunde fristes til at ansee denne Deel af Beretningen for en Feiltagelse, da den ei heller forefindes i de bekjendte Gavebreve til Hospitalet;²⁶¹⁾ man kunde tænke paa

²⁵⁹⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 12 (hvertid henvises til ms. reg. Nr. 406 fol., hvor imidlertid Brevet ikke nu forefindes). Referat hos Pent. Ann. Eccl. III, 267. 2te & 3. G. 1ste Bd. S. 10.

²⁶⁰⁾ Ved. Sim. 3de Bd. S. 152.

²⁶¹⁾ Pent. a. St. henfører denne Gave til 1541; maatte har der været et andet Gavebrev af dette Aar, som gjentog og udvidede de ældre,

en Gaard, der kaldtes saaledes,²⁶²⁾ men der er virkelig Spor af, at en Deel af Kirkegaarden, nemlig den sydlige, kunde have været Gjenstand for Dispositionen; thi i det 17de Aarh. svarede der Leie af de Haver, som da optog den, og denne Leie omtales som Noget, der burde tilflyde Kirken og altsaa formodentlig indtil da havde tilflydt en anden Stiftelse og altsaa maaskee Hospitalet.²⁶³⁾ Men en saadan Bortskjænkelse, om endog kun af en Deel af Kirkegaarden, stemmede dog lidet med den Plan at beholde Kirken til Sogneskirke, med mindre Kongen allerede da havde til Hensigt at fjerne Begravelserne fra Byen.

Saaledes blev St. Hans Kloster ffilt fra hvad der horte til Fattigpleien; men det maatte dog naturligen paatage sig at yde Bidrag til Graabrodre Hospital, naar dette saaledes modtog dets Sygehuus's Beboere, og 1542 stadfæstede ogsaa Kongen Hospitalets Ret til Victualier i denne Anledning.²⁶⁴⁾ Men Huset selv, hvori St. Hans Sygehuus havde været, forblev dog ved Klostret, ligesom ogsaa Hellig-Geisthusets Bygning senere kom tilbage dertil: begge bleve Præsteresidentser.

Det var nemlig ikke Kongens Hensigt at nedlægge St. Hans Kirke. Det vilde ikke heller have været sommeligt, naar Staten modtog den som et Appertinents til et stort Jordegods, og denne Deel af Byen behøvede vistnok ogsaa sin særegne Sogneskirke. Men nogen formelig Erklæring derom eller Donation i denne Henseende forefindes ikke, og de dertil for-

ligesom det af 14de Sept. 1540 gjentog Indholdet af det ældre af 1539. (Hofm. Fund. VI, 292).

²⁶²⁾ Der forekommer et Stjæde paa Kirkegaarden med nogle andre Huse blandt St. Hans Klosters Documenter 1558; (Bød. Sim. 2, 2, 99) men ogsaa dette lader det ubestemt, om det angik en saaledes kaldet Gaard eller Kirkegaarden selv.

²⁶³⁾ En Commissionsforretning af 1669, som nedenfor skal omtales, i § 3.

²⁶⁴⁾ Hofm. Fund. V, 167, senere forandret til en fast Pengeafgift.

nedne Dispositioner kom temmelig langsomt. Dog var det allerede 1541 forudsat, at der skulde være en Sognepræst og Sognedegn til St. Hans Kirke, da Commissionen fordeelte Byens kirkelige Indtægter, hvorefter den kunde raade. Der bestemtes, at Sognepræsten skulde have 30 Mark af Hans Bangs 3 Vicariedommer, som laae til St. Knuds Kirke,²⁶⁵⁾ og 16 Mark af Knud Michelsen for St. Jacobs Alter i Grue Kirke²⁶⁶⁾ foruden 3 Skilling halvaarlig af hvert hele Bæstede (Hedstæ) og hvad han kunde have i Tiende og Dffer. Men det var dengang endnu uafgjort, om der skulde beskiftes nogen Capellan: „dersom der beskiftedes en god lærd Capellan til at hjælpe Sognepræsten“, skulde han have St. Laurentii Alters Rente 24½ Mark og af St. Annæ Alter 3½ Mark;²⁶⁷⁾ men „dersom Sognepræsten i Kongens og andre mærkelige Mænds Nærværelse blev ene betyngt med al Sognetjenesten“, skulde han ogsaa have hele denne Pen.²⁶⁸⁾ Hvor snart Kongen af-

²⁶⁵⁾ Den haandskrevne Optegnelse over Vicarierne af Christen Povlsen nævner kun toende Hans Bangs Vicarier, som dengang (omtr. 1561) vare ledige, i denne Kirke. Hans Bang, der var i Vexenstæ, var En af de Sidste, der fik Vexenstæ med geistligt Væds af den catholske Biskop 1535. (Ved. Sim. 2, 1 S. 206 og 3, 46).

²⁶⁶⁾ Samme Optegnelse nævner dette St. Jbs Alter med den Bemærkning, at Michel Persens Arvinger havde taget det til sig. Den nævnte Knud Michelsen er altsaa formodentlig hans Søn (eller fjernere Descendent), som allerede 1511 havde sat sig i Besiddelse af Hedstæ.

²⁶⁷⁾ Det førnævnte Alter laae til Grue Kirke, og der bemærkes i den nævnte Optegnelse, at det stod under Bergemeister og Raad; et St. Annæ Alter var der ogsaa i Grue Kirke, men da det derom bemærkes i denne Optegnelse, at det svarede 7 Mk. til Capellanen, (ved Grue Kirke), maa man snarere tænke paa et andet Alter af dette Navn, som fandtes i St. Hans Kirke, (Ved. Sim. 1ste D. 2det H. S. 174) eller paa det, som fandtes i St. Knuds Kirke (smst. 2det Bd. 1ste H. S. 13).

²⁶⁸⁾ Documentet af 1ste Febr. 1541 Se sm. Fund. VI, 259—61 (berigtiget efter et Raadsprotokolle af 1580 i Biskop-Arch.).

gjorde dette Spørgsmaal, vide vi ikke; men St. Hans Sogn fik en Capellan, om hvis Len og Embede skal handles nedensfor. Men Sognepræstens Len erkjendtes strax for utilstrækkelig, som alle Kjøbstedpræsters i Stiftet, hvorfor Stiftslehnsmanden og Biskoppen faa Maaneder efter udvirkede den kongelige Resolution af 13de Mai 1541, at ligesom alle Sognepræster i Kjøbstederne skulde have et Landsogn til Annex, saaledes skulde Sognepræsten til St. Hans strax midlertidig have Lunde Sogns Bispetiende, indtil et Sogn blev ledigt, som kunde annecteres til Kirken.²⁶⁹⁾ Han fik den imidlertid for stedse, idet man synes at have glemt Betingelsen. Ved Siden heraf har Sognepræsten uidentviel ogsaa oppebaaret Gode i Klostret, dersom han var en Munk, der blev i Tjenesten, og omfæder fik han ogsaa en Embedsbolig. I Maret 1543 eller 44 udstedte Kongen ved sin Rærværelse paa Stedet et Gavebrev paa en af Klostrets Gaarde og nogle Huse, hvor Embedet endnu stedse har Præstebolig. Gaven bestod af et muret Huus imod Kirkegaarden og Sygehuset og Capellet ud mod Gaden, et Gaardsrum, nogle Huse, som vare afplankede fra dem, der tilhorte Hospitalet, en Stald med Staldgaard, Frugthave og Kaalgaard — alt angivet i Allenmaal, der svarer til det nuværende Maal og viser, hvor lidet Rum disse mange Bygninger have indtaget.²⁷⁰⁾ Sognepræstens Adkomst til Forpleining i Klostret afløstes nu naturligen med Naturalpræstationer, som forskjellige Kongebreve angive; de lyde paa fri

²⁶⁹⁾ Metst. nbg. af Dyens Stifts lit. Selskab 1ste Saml. S. 1—2. Dat. Kjøbenhavn Fredagen efter Jubilate 1541.

²⁷⁰⁾ Brevet, som er dateret Idense Mandagen efter Mortensdag, henføres af Bedel Simonsen (Die Bd. S. 151) til 1542 efter en Conc. Registrant; men Originalen, som bevarer i Præstearchivet, indeholder aabenbart et andet Årstal 1544 eller 1546. Senere end 1544 kan det dog ikke være udstedt, da Kongen egenhændig har paa skrevet Hartzenbergs Naavn, som døde i Vænet 1544.

Græsgang for hans Dvæg i Ladegaardsmarken, fri Olden til hans hjemmefødte Svinn, fri Ildbrand og 12 Læs Ho.²⁷¹⁾ Hvormegen Tiende, der horte til Embedet i den første Tid, vides ikke; men da der kun var yderst lidet Kjøbstedjord i Sognet, maatte Tienden af Slottet og Klosteret være den betydeligste, men dog lidet tilstrækkelig.

En langt større Uvidelse af dette Sognekalds Indkomster vilde være at nævne, dersom det forholdt sig saaledes, at Laurids Eliassen, som er den første bekendte Sognepræst, tillige havde været Præst i Lunde Sogn.²⁷²⁾ Dette synes imidlertid at beroe paa en Forverling af Kongetienden og det hele Sognekald, eller er mulig saaledes at forstaae, at han først var Præst i Lunde samt Provst i Lunde Herred og senere blev Sognepræst til St. Hans Kirke, eller ialfald at han kun personlig forenede begge Embeder, idet han mulig ved Lehnsmændens Gunst beholdt det første, da han blev kaldet til det sidste.²⁷³⁾ Han er iøvrigt bekendt af den sorgelige Skjæbne, han beredte sig selv: han var En af Reformationens Ultras, en ung, ubesindig Mand, der forargedes over St. Knuds Klosters Munkes og Biskoppens Forhold til dem; han æggede sin Collega ved Frue Kirke Christopher Michelsen til en lignende Opposition; de vægrede sig ved at deeltage i Dr-

²⁷¹⁾ Frederik den Andens Brev af 1ste Aug. 1571, som stadfæster Baderens Gavebrev. I Præst- og Biske-Archivet.

²⁷²⁾ Blich j. G. 1ste D. S. 817.

²⁷³⁾ Der er megen Uvisshed og Hvirvel i denne Notice: Ged. Sim. bemærker, at Hereningen stete først 1543 (2det Bd. 2det H. S. 76) og begge Hverfattere sige, at Lehnsmanden Antonius Brylke tillod Lunde Mænd at vælge sig en anden Præst; men denne Lehnsmænd seges forgjæves blandt Lehnsmændene i Næsbyhoved Lehn, hvorimod han var Rigets Cansler og forlehnat med Provstiet i Ldenie 1544 (Smids. 2det Bd. 2det H. S. 35) og Herre til Langelee; i sidsteomte Egenstak kunde han mulig have haft med Lunde at gjøre.

dinationer med St. Knuds Præster og troede at finde mere hemmelig Papiisme hos Biskop Jørgen Jensen Sadolin. Lauritz Eliassen forte endog sine Angreb fra Prædikestolen, opsløg en haandstreven Placat paa sin Kirkedør (som en anden Luther) og satte sig paa mange Maader op imod Biskoppen. Han lod sig ikke sige hverken af denne eller af de forsamlede Provster, gav ikke efter for en Dom af Stiftslehnsmanden og blev derfor indstævnet for Universitetets Domstol. I Kjøbenhavn gjendøbte han offentlig ved St. Annæ Bro sin Søn Johannes og forskjætsede saa ganske den Mildhed, hvormed baade Kongen og Professorene ønskede at behandle ham som „en ung Mand“, at han blev dømt fra Embedet 1552 og holdt i Fængsel eller maaſkee anbragt paa Gulland, hvorhen Kongen lod ham føre fra Fængslet i Sorøe. Han appellerede forgjæves til en offentlig Disputation; Universitetet fraraadte endog at lade ham landsforvise; man vilde ingen Strid have, og man havde vistnok al Grund til at ansee ham for en Sværmer.

Netop af disse Grunde og fordi han endnu 1551 stedse kaldes en ung Mand, formoder jeg, at han ikke har været den første Sognepræst ved St. Hans Kirke. Men om enten en overgaaet Munk eller en Reformator, hvis Tjeneste behøvedes andetsteds, har været der i de første Aar efter 1536, kan ikke siges.

Efter hans Bortfjernelse blev den hidtilværende Lector Jacob Henrikſen 1553 Sognepræst; han var født i Odense 1522, og hans Barndomsdannelse faldt altsaa netop i de Aar, da det Nye gjorde sig gjældende; en Samtidig skriver: hvad kan overgaae Jacob i Maadehold (eller Besindighed) og i Gude (o: i Betsalenhed)? I hans Tid (1553—1577) fik Sognefaldet en væsentlig Forbedring af de kongelige Giensdemme, idet Kongen under 13de Jan. 1555 bestemte, at al den Tiende, der gaves af Næsbyhoved Ladegaard skulde til-

flyde ham;²⁷⁴⁾ formodentlig havde den forhen været deelt mellem Kirken og Præsten; nu tilfaldt den tiende Kjær Præsten, og er forblevet ved Embedet, ſelv efterat de fleſte af diſſe Tiendeydere, ſom fæſtede Slottets Ladegaardsmarker, vare henlagte til Lumby Sogn. Derimod fik Præſten kun en almindelig Kjøbſted-Tiende af St. Hans Kloſters Ladegaard; idetmindſte forſtodes hans Ret ſaaledes 1632, da Lehnsmanden Henning Waldendorf bevidnede, at Præſten efter Sædvane ſkulde oppebære den 5te Kjær af al Kloſtrets Hof.²⁷⁵⁾

To Dage før havde Kongen end bedre betænkt Capellaniet. Vi vide ikke, naar dette Embede først var blevet beſat; Peder Lauritſen fra Wiiddelfart er den første Capellan, ſom nævnes 1555; han var ugift og turde mulig være En af Kloſtrets gamle Beboere. Han levede ſom En af dem og iblandt dem. Indtil 1555 havde han ikke anden Bolig end paa Kloſtret. Hans Levebrød var uidentvif ogſaa ringe; thi foruden den ovenomtalte Alterrente, ſom blev ham beſtemt 1541, vides han ikke at have havt Andet, end hvad mulig Sognepræſten ſkulle betale ham for Viſtand, og formodentlig Heitidsoffer af Menigheden. Hans Stilling lignede ſaaledes en perſonel Capellans, kun at han ſkulde have Noget af Stiftetſen eller Kloſtret. Men i Maret 1555 blev hans Embede mere liigt et reſiderende Capellanie. Foruden at nyde Underholdning til Mad og D i Kloſtret ſkulde han nu have ſin egen Embedsbolig, nemlig den Gaard, ſom Frue Elſe havde boet i, dog imod ſelv at vedligeholde den, og derhos hele

²⁷⁴⁾ Docum. i Præſtearchivet dat. Nyberg 8de Dagen efter Høll. 3 Kong. Wiſt, om Kongen ikke herved mener ogſaa St. Hans Kloſters Marker, thi ſenere anſaaes Kæsbjhereds Ladegaard ſer den ſamme ſom Kloſtrets; men det blev kun forſtaaet om Slottets Marker.

²⁷⁵⁾ Rigeledes dat. Oterup den 16de Febr. 1632 (Copie).

Heiby Sognefald, som nu skulde være Annex til St. Hans Kirke, saaat Capellanen skulde være Sognepræst dertil og nyde al Præsterente.²⁷⁶⁾ Deri indbefattedes ogsaa en Præstegaard, som nu blev Mensalgaard, og Heiby, som ligger en Miil syd for Odense, tabte saaledes den Frugt, som Reformationen kun fort havde skjænket det, at have en Præst i Sognet selv. Kal- det herte i den catholske Tid til St. Hans Kloster og vendte nu tilbage til at søge sin Præst der. Mærkeligt er det iøv- rigt, at Capellanen saaledes fik et saadant Annexsogn, som der oprindelig var tilfagt Sognepræsten istedetfor Lunde Konge- tiende; derved ffete det, at denne Capellan tidligere end paa andre Steder naaede en selvstændig Stilling; thi i Alminde- lighed var det saaledes, at Sognepræsten havde Annexet og lod det besørge af Capellanen mod et vist, ringe Bederlag.²⁷⁷⁾ Han kaldes siden oftest „Sognepræst til Heiby og Capellan til St. Hans Kirke.“

Det Huus, som herved blev Capellanen overgivet, var det forrige Helligs-Geists-Huus paa Kirkegaarden. Det var vel 1540 blevet skjænket til Graabrødre Hospital og af dette 1542 fæstet til Frue Else, Ridder Thomas Nielsens Enke, som havde været Dronning Dorotheas Hofmesterinde. Da nu hun var død, købte Kongen det atter af Hospitalet mod en Gaard ved Blangsted.²⁷⁸⁾ Der fulgte flere Huse med den saakaldte Hovedgaard; de indtog det Meste af det Rum, som var imellem Sognepræstens Residens og Klosters Lade- gaard (nuværende Slotshave), og havde en ret anseelig Have.

²⁷⁶⁾ Kengebrev af 11te Jan. 1555 dat. Nyberg, Original paa Pergament i Biske-Arch.

²⁷⁷⁾ H. G. i Rosens, hvor Capellanen skulde have Lfferet og 24 Mk. for Tienesten i Hjørums Kirke. Melbye Forsøg til en nyent Præste- historie 1ste H. S. 72.

²⁷⁸⁾ Ved. Cim. 2det Bd. 2det H. S. 88 og 3die Bd. S. 152. Hofm. Jund. V, 168.

Med en saadan Vilje var det lidet overensstemmende, at Capellanen skulde tage sin Høde paa Klostret. Skjønt Peder Lauridsen var ugift, sølte han dog i sin Alderdom Besværligheden deraf, saameget mere som Kongens Vord dengang for nogle Aar var forlagt til Bispegaarden paa Torvet, og han maaſkee ved Communitetets Oprettelse skulde have været henviist til dette. Han indgik i Aaret 1572 til Kongen med Ansøgning om en Forandring i sin Forsørgelse. Istedetfor Kosten paa „Kongens Gaard“ tillagde da Frederik den Anden ham paa Livstid Høiby Sogns Kongetiende, „for at han des flittigere kunde studere og vare sit Kald, og ikke ved at søge Dist paa Klosteret deri skulde forhindres.“²⁷⁹⁾ Ved hans Død i det følgende Aar blev det hans Efterfølgere forundt at beholde denne Tiende som bestandigt Bederlag for den inddragne Bespisning;²⁸⁰⁾ og hermed er Capellaniets Tilblivelsehistorie sluttet; det var nu fuldstændig udløst af Forbindelsen med Klostret og var saa vel afslagt, at der ikke behøvedes at tilveiebringes Mere. Hvad der endnu i oeconomisk Henseende kunde ventes at ſkee, nemlig en fast Fordeling af Døffer og Accidentier og maaſkee af Præstes eller Huuspengene, var en indre Sag mellem Sognepræsten og Capellanen; og hvad Bølligens Bedligholdelse angaaer, skulde vi nedenfor erfare, hvorledes Capellaniet blev hjulpet i Forlegenheder.

Den nævnte Capellan Peder Lauridsen maa ifølge hans Gravskrift i St. Hans Kirke have udmærket sig ved Trofast og Nidkjærhed i sit Kald og en christelig Wandel: han

²⁷⁹⁾ Copie af Afbrev dat. Colbingtons den 1ste Dec. 1572, i Bispe-Archivet. Originalen er efter kgl. Befaling af 25de Jan. 1666 indsendt i Kongens Skatkammer.

²⁸⁰⁾ Afbrev dat. Nyberg 13de Novbr. 1573 i Copie i Bispe-Archivet. Paa samme Tid blev ogsaa Bespisningen for Andres Vedkommende forandret til Høspenge, saaat det er desto naturligere, at Kongen led Ombedet behøvede, hvad der allerede var anvist til Bederlag.

lignes ved Apostelen Peder og siges at have indviet sig i Liv og Død til den sande Klippe Kristus.²⁸¹⁾ Han døde den 24de Mai 1573.

§ 2. De andre Kirketjenesters Udfondring fra Klosteret. (Det kongelige Slot).

Længere varede det, inden Forholdet blev ordnet mellem Klosteret og de andre kirkelige Personers Embede og Underholdning, og Beretningen derom fører til at omtale det hele Klosters Stilling og Skjæbne i Kongens Besiddelse.

Ved Reformationen beholdt Klosteret som en naturlig Arvelod ei blot endeel Klosterbrødre, men ogsaa mange andre kirkelige Personer at forserge, og indtil Aarene 1560—70 holdtes der et stort Bord paa Klosteret for saadanne. Af de gamle Munke levede endnu 1549 fire, som i et Kongebrev af dette Aar²⁸²⁾ kaldes „Præsterne i St. Hans Kloster“; de vare Hr. Knud Rose, Hr. Niels Torstenjon, Hr. Knud Hansen og Hr. Johan; de fik ved dette Kongebrev Tilladelse til at beholde nogle ubetydelige Jordskyldspenge (3 à 6 Mk.) til deres Dreng, Skoe, Klæder og Underholdning; men de havde vistnok El og Mad ved Klosterets almindelige Bord, thi i Lehnsbrevet af samme Aar paalagdes det Lehnsmanden at forserge dem.²⁸³⁾ Knud Rose var Kirkeværge og Sacristan, og nævnes endnu 1558 som den, der havde Klosterets Archiv i Bevaring.²⁸⁴⁾ Foruden dem havde ogsaa endeel fattige Skoledisciple, 14 Almisjedefugle, eet Maaltid

²⁸¹⁾ Bloch a. St.

²⁸²⁾ Ved. Sim. 3die Vd. S. 156.

²⁸³⁾ Pont. Ann. Eccl. III, 305.

²⁸⁴⁾ Ved. Sim. 2det Vd. 2det H. S. 98. Baae han og formodentlig Johan (Friis Jansen) nævnes ogsaa i Christen Veersens Optegnelse om Vicarierne til Frederik den Anden 1561. (Bispe-Arch.).

daglig, maaskee som en Følge af den gamle Klosterstoles Overgang til Latinskolen. Andre havde fuld Forpleining for Tjeneste i Kirken. Klostret havde fra gammel Tid holdt de fornødne Chordegne eller Chordrenge, som almindeligen og endnu 1575 kaldtes „de 12 Degne“. Man kan forfølge disse 12 Degne langt tilbage i Tiden; hver Sogneskirke i Odense synes at have haft dette Chorpersonale: for Frue Kirkes Skole, havees en Fundats for saadanne fra Dronning Margrethes Tid,²⁸⁵⁾ og i Dronning Christines Tid udgjorde samtlige Degne ved de tre Sogneskirker identivis 36, da hun betænkte dem med 36 fl., ligesom en andengang Degnene ved St. Hans Kirke netop med 12 fl. De gjorde Tjeneste i Kirken med at stænke Vievand, med Sang eller med at træde Orgelet.²⁸⁶⁾ Efter Reformationen vedbleve de indtil 1572 at holde daglig Chorsang i Kirken, og Benævnelsen „de tolv Degne“ blev staaende i St. Hans Klosters Talebrug til Frederik den Andens Tid, skjønt den ei længere var ganske correct; thi egentlig betragtedes to af disse Pladser som optagne af tvende faste Embedsmænd: Capellanen og Sognedegnen, der var En af Skolens Hørere, jaaat der kun vare 10 Disciple af Latinskolen, der tjente Gøden i denne Kirketjeneste.²⁸⁷⁾ Saalænge der holdtes et stort Bord paa Kongens Gaard for de gamle Munke og de nye Geistlige, kunde disse Personers Forsergelse ikke være til Ulempe. Den laae som en Byrde paa Lehnets og fulgte Lehnsmanden, da han for en Tid (mellem 1569—70) tog Bolig paa den anden Kongsgaard (Bispegaarden) paa Torvet; men i Aarene 1572—74 begyndte Lehnsmændene at

²⁸⁵⁾ Ejkd. 1ste Bd. 2det H. S. 80—81.

²⁸⁶⁾ Ejkd. 2det Bd. 1ste H. 88—89, 92, 107—8, 144. Stenfedegne nævnes ejkd. S. 118. Chordegne kaldtes de fem Sangere.

²⁸⁷⁾ Et senere Afbrev 1589 (Bd. 2im. 3die Bd. S. 36) udtroffer sig desfor noget vigtigere ved at sige „de 12 Skolenspersoner.“

gjøre Forandringer deri, som uden tvivl stode i Forbindelse med Stiftens fuldstændigere Overgang fra Kloster til Slot. Vi kaste derfor et Blik paa Kongsgaardens Historie.

Christian den Tredie boede meget hyppigen paa St. Hans Kloster, som han allerede 1542 kaldte „vor Gaard“²⁸⁸⁾ og senere „Odensgaard“;²⁸⁹⁾ men alligevel var i hans Tid Alt blevet i den gamle Stand, forsaavidt som ikke kirkelige Personer selv havde ønsket det anderledes. Derimod synes Frederik den Anden ikke at have fundet Behag i denne maaskee tarveligere Kongebolig, som han dog beboede 1559 og 1560, da han holdt Retterthing i St. Hans Kirke.²⁹⁰⁾ Han tænkte først paa at ombytte den med en anden: thi han gav 1560 Lehnsmanden Befaling at opbygge eller ombygge den anden Kongsgaard, den gamle Bispegård, til et kongeligt Slot. Jens Andersens Beldenaks store Bygning, øst for Albani Kirkegaard (eller nu Byens Torv) skulde udvides og forstjønnes. Den kongelige Tommermand skulde hentes fra Kjøbenhavn for at hugge Taarnspiret, Enkedronningen vilde komme at besee Leiligheden og anordne det Nærmere.²⁹¹⁾ Arbeidet blev drevet med saadan Kraft, at Kongen maatte befale Prioren paa St. Knuds Kloster at lade sine Bønder deeltage i Vgterne.²⁹²⁾ Terrainet blev udvidet ved Indkjøb af en

²⁸⁸⁾ Aelst. udg. af Byens Stifts lit. Selsk. 1ste Saml. S. 62; ligesaa 1544, 46, 47, 49 re. (Bed. Sim. 3de Bd. S. 154, Aelst. S. 4 og 55, Bed. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 44. 74. 83. 86. 91); dog afvejer denne Benævnelse i Begyndelsen (1539, 40, 44) og endnu 1555 med den ældre: St. Hans Kloster. (Pal. Måltier St. H. Cl. S. 26).

²⁸⁹⁾ Bed. Sim. 3, 156. Klostret kaldes allerede i de catholske Tider fundet „St. Johannis Gaard.“ (Zinsid. 2det Bd. 2det H. S. 156 og 159).

²⁹⁰⁾ Zinsid. S. 115. 119. 22.

²⁹¹⁾ Zinsid. 3de Bd. S. 168.

²⁹²⁾ Zinsid.

Gaard mod Vest ved Møen; en ny Gaard og nye Stalde reiste sig ved Siden af den gamle Bygning, som endnu blev staaende. Men om dette nye Slot blev taget i Brug, vides ikke;²⁹³⁾ kun Lehnsmanden vides at være flyttet derhen;²⁹⁴⁾ men Hach Ulfsstand (1572—74) foretrak at boe paa den nye Ladegaard, som var blevet opført udenfor Nørreport, og Kongen selv, som 1573 logerede paa Dalum Kloster,²⁹⁵⁾ har i alt Fald ikke længe fundet sig tilfreds med dette Slot. I Maret 1575 skrev han til Befalingsmanden paa Odensegaard Erik Rosenkrantz, at han ved sin Nærværelse i Odense havde befundet, at der var fast bedre Leilighed for ham at holde Huus paa St. Hans Kloster end paa Bispegaarden, og derfor befalede han ham nu at forbedre og indrette dette til Kongens Brug.²⁹⁶⁾ Det var en stor Forandring, han derfor befalede at foretage med dette; det nye Slots Herlighed skulde føres over paa det gamle Kloster. Han tillod Lehnsmanden at nedbryde de nye Stalde ved Bispegaarden saavel som den nye og gamle Bygning og benytte Steen og Lømmen deraf. Han bed ham at samle og tilbagetage alle de udleiede Klosterhaver, hvem der end havde dem i Leie, og afspærre det Stræde, som løb bag om Klofret fra al Passage.²⁹⁷⁾ Om det sidste Punct tilskrev han ogsaa Magistraten sin Billie og paalagde den at holde alle Haandværksfolk samlede paa Stedet til Lehnsmandens Raadighed.²⁹⁸⁾

Med dette Arbeides Iværksættelse forsvandt da det nye Slot paa Torvet, og Navnet „Kongsgaard“ blev kun tilbage

²⁹³⁾ Smst. 2det Bd. 2det H. S. 126.

²⁹⁴⁾ Thingvidne af 1589 i Bispe-Arch. som nedenfor skal anføres.

²⁹⁵⁾ Ved. Sim. 3die D. S. 162.

²⁹⁶⁾ Smst. 171—72.

²⁹⁷⁾ Brev af 28de Jul. 1575. Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 172—73.

²⁹⁸⁾ Smst. 171.

som Navn paa endeel af Grunden;²⁹⁹⁾ men den gamle Bygning blev dog staaende og vedblev at kaldes Bispegaarden; den er gjennem privat Eie blevet det nuværende Broenkloster. St. Hans Klosters Udseende maa ved denne Leilighed være blevet betydeligen forandret: Gaarden blev bragt i umiddelbar Forbindelse med sine Haver mod Vest ved Afslæggelsen af det omtalte Stræde, der uden tvivl gik omkring hele Klostret og forbandt sig ved de daværende Ladebygningers nordre Side med det lille Stræde, som nu hedder Nyenstett og som Klostret i Aaret 1443 havde vindiceret sig under Navn af Strædet, som løber øst for Klostret.³⁰⁰⁾ Der havde forhen været en Port mod Vindegade og en Hedeport,³⁰¹⁾ begge formodentlig til det omkring Klostret løbende Stræde. Nu fik Klostret formodentlig først sin Indfærsel fra Nørregade; den gik (ifølge Grundtegningen 1593) over den sydlige Deel af Kirkegaarden og gennem en Port paa Klostrets østre Længe. Slottet selv bestod endnu kun af de tre gamle Floie med tvende indvendige Taarne; mod Nord vedbleve Ladebygninger at ligge, skjønt en ny stor Ladegaard var opført udenfor Byen udenfor Nørreport, hvor den sees paa Grundtegningen af 1593.

Med denne Fornyelse af det for en Tid selv af Lehnsmændene forladte St. Hans Kloster staaer ogsaa en Forandring i den indre Huusorden i Forbindelse. Lehnsmændene havde,

²⁹⁹⁾ Smst. S. 182. Det kaldes paa Grundtegningen af 1593 igjen det forrige bispepelige Pallads.

³⁰⁰⁾ Ved. Sim. 1, 2, 129. Naar Dr. Pal. Müller refererer dette Citat ved „øst for Kirken“, maa det anses for usiagtigt, da denne Beskrivelse kun passer paa Nørregade, medens Nyenstett, som ligger Nordøst for Klostret, kan med sin vestlige Ende have berørt Klostrets Ladebygninger (som laae mod Nord fra Klostret) paa deres østlige Side eller nordvestlige Hjørne.

³⁰¹⁾ Omtalt i Registre over Klostrets Documenter 1558.

som det synes, egenmægtigen, da Haack Ulfstaud flyttede fra Bispegaarden, skilt sig af med de 14 saakaldte Almissedegne, der havde havt halv Kost paa Kongens Gaard, og da havde han ogsaa givet „de tolv Degne“ Kostpenge istedetfor Kosten. De kunde imidlertid nu maaskee atter vente Kosten paa det nye Slot; men Kongen kunde ikke ønske at føre et saadant Folgeskab med til den nye Kongsgaard. Kun Capellanen og Segnedegnen vare forsergede paa anden Maade, idet den Første beholdt Heiby Kongetiende, og den Sidste var indbesfattet iblandt de Herere, som efter 1572 bespistes paa Communitetet i Graabroedrekloster. Men de 10 Chorsangere havde dog fremdeles Krav paa Underhold, og det var udtryffelig forbeholdt ved Communitetsfundatsen, at de skulde beholde deres Ret for at synge paa Sønd- og Fesdage, uagtet den daglige Chorsang i St. Hans Kirke da blev nedlagt. Men Kong Frederik meente maaskee at have gjort nok for Skolen ved Communitetet og at kunne fordre denne Kirketjeneste for Jutet, da han vilde stille Slottet af med disse Kostgjængere. „Vi have tilskrevet Bispen“, skriver han i Brevet til Erik Rosenkrands, „om de tolv Degne, som tillige have junget i fornævnte St. Hans Kloster, at Prior i Graabroedre skal gjøre os samme Tjeneste.“ Af Brevet til Biskoppen sees, at det var Meningen, at Hospitalsforstanderen skulde levere 12 Chorsdegne til Kirketjenesten i St. Hans Kirke.³⁰²⁾ Det skete, og ved et Magtsprog var saaledes en betydelig Understøttelse unddraget ti Skoledisciple, ligesom 14 andre ved Lehnsmændenes Vilkaarlighed tidligere havde mistet halv Kost. Skolens Tab vedkommer os ikke her, men det var dog dens Forsvarere, der tilintetgjorde dette første Forsøg paa at vælte en Kirken vedkommende Byrde fra Klostret. Thi neppe var Kong Frederik

³⁰²⁾ Orig. i Biske-Arch. 27de Juli 1575.

død, for Biskop Jacob Madsen indgif med en Klage ledsaget af et Thingsvidne, (hvoraf Meget af disse historiske Data er hentet), og bevirkede en kongelig Ordre til at undersøge Sagen og siddbyrde Klosters forpligtelser mod Skolen.³⁰³⁾ Andragendet indskrænkede sig imidlertid til de 10 Chordegne, da Sogndegnen og Capellanen vare blevne anderledes forsynede; for deres Vedkommende opnaaedes igjen strax 24 sk. ugentlig for hver;³⁰⁴⁾ men Kongens Ordre omfattede alle Berettigede, og da Sligt ikke fandt villigt Dre hos Lehnsmændene, selv naar de som Axel Brahe havde Lehnnet paa Regnskab, traf Sagen i Langdrag, og Kongen maatte gjentage sin Befaling 1591. Formodentlig fik Skolen da en betydeligere Erstatning; thi St. Hans Kloster befindes i det 17de Aarh. at have udredet 237 Rdl. 2 Mk. til Skolen, som er dobbelt saameget som det først bevilgede og som var saa meget, at Frederik den Tredie, da Lehnsgodsset oplostes, 1664 udlagde 8 Sognes Kongetiende derfor.³⁰⁵⁾ I dette Gods er da Chorsangerens Len indbefattet, (medens denne store Dotation ogsaa indeholdt Bidrag til andre Skolepersoner);³⁰⁶⁾ men ved at forbindes med Latinskolen er denne Chorsangerlen igjen gaaet tabt for Kirken ligesom tilsidst det hele gamle Degnekalds Indtægter.

Kirkens Sogndegn var ikke indbefattet i Restitutioen 1589, fordi han allerede da var blevet anderledes for-

³⁰³⁾ Afbrev til Axel Brahe af 16de Juni 1589 i Orig. i Biske-Arch.

³⁰⁴⁾ Jac. Madsens Visitatsbog ved Grene S. 31.

³⁰⁵⁾ Aqbr. 15de Sept. 1661, stadfæstet 17de Nov. 1670 (i Biske-Archivet). Tjenderne gave dengang 27 Pd. 10 Skp. Ång, 27 Pd. 6 Skp. Byg og 4 Pd. 60 Skp. Havre, beregnede til 1½ Rdl. pr. Rd. Ång og Byg og 4 Mk. pr. Rd. Havre. Jfr. herrigt Extract, Hofm. Jund. V, 76.

³⁰⁶⁾ Rector scholæ, Gie Poetie Herer, to andre Herere, ti Skolespersoner og ti andre fattige Disciple.

serget, nemlig 1572. Det ved Reformationen oprettede Degnekald var blevet betragtet alene som et Skoleembede ved Latinskolen; ved hver af Byens Sogneskirker skulde Sogndegnen være en af Skolens Hørere, og disse Embeder vare blevne udstyrede ved den første Ordning af Kirkevæsenet 1541 med Degnepenge og Vicariegods. Ved Erik Krummediges Fundats af dette Aar var tillagt Sogndegnen ved St. Hans Kirke, som i det 16de Aarh. var anden Lectiehører,³⁰⁷⁾ foruden Skolepæns (Gebyhr), Kost og anden Hjælp, som han alt havde, 6 Hvild af hvert Aars i Sognet, en Trediedeel af 16 Mk., som Christen Pedersen gav af et Vicarie, og 8 af Hr. Niels Thomsens, og desuden den Afgift, som Hr. Jacob i Skamby svarede af sit Vicarie, 18 Mk., fordi der ingen Bønder vare til Sognet som til de andre.³⁰⁸⁾ Sin Kost havde han havt paa Klostret blandt de 12 Degne indtil 1572, da han tilliges med Rector og de andre 3 Hørere sit Bord paa Communisitetet.³⁰⁹⁾ Om han havde Bolig ved Kirken i den senere Klosterresidents, som laae imellem Præsteboligerne, er uviist.

Foruden Degnene eller iblandt dem underholdt Klostret ligeledes Organisten, om hvem imidlertid Intet vides fra det 16de Aarhundrede.³¹⁰⁾ Men da han senere havde et Deputat af 10 Td. Rug og 10 Td. Byg,³¹¹⁾ og en Bolig ved Siden af Klostterboligen, er det rimeligt, at Klostret paa samme Tid har udlagt ham disse Beneficeringer, som det affandt sig med andre kirkelige Betjente.

³⁰⁷⁾ Thingssv. 1589 i Bisse-Arch.

³⁰⁸⁾ Højm. Fund. VI, 260.

³⁰⁹⁾ Thingssvidnet 1589 i B. A.

³¹⁰⁾ 3 Drenning Christines Tid var Skolemeesteren Organist. Ved. Sim. 2det Bd. 1ste H. S. 144.

³¹¹⁾ Ifølge de ovennævnte Kongebreve af 1664 og 1670 og et Besc. af 31te Jan. 1702.

Saaledes vare da de sidste Levninger af personlig Forsorgelse af de kirkelige Embedsmænd udsondret fra Klostret eller, som det nu kaldtes, „Kongens Gaard.“³¹²⁾ Af samtlige geistlige Arvedele var nu intet Andet i umiddelbar Forbindelse med denne end Kirken.

§ 3. St. Hans Kirkes Historie. 1536—1850.

I Kraft af gammel Sædvane havde, som anført, den kongelige Lehnsmænd i Maret 1537 modtaget en betydelig Gave til Klostret for en Begravelse i Kirken; thi Kirkens Indkomster og Eiendele havde ikke forhen været adskilte fra Klostrets, og de bleve det ikke heller nu, da de kongelige Lehnsmænd betragtede Kirken som en af de Bygninger, der horte til Lehnet og hvis Fornødenheder opførtes paa Lehneregnskabet. Den eneste Eiendom gjorde en Undtagelse som Folge af overleverede Forhold: der var i Maret 1468 skænket Klostret en Gaard i Trostrup Korup og sat under Kirkepriorsens særlige Forvaltning, idet han skulde uddele dens aarlige Landgilde til visse Skoledisciple eller Chordegne for en bestemt Gudstjeneste i Kirken;³¹³⁾ den forblev formodentlig en Tidlang efter Reformationen under denne Priors eller en anden geistlig Bestyrelse, og er derved undgaaet at inddrages i Klostrets almindelige Formue, uagtet Gavebrevet aldeles ikke er anderledes clausuleret end mange andre, der skænke Klostret Eiendomme for Begravelse og Sjælemesser i Kirken.³¹⁴⁾ Men hvad der en-

³¹²⁾ Jac. Mads. Visitationseg ved Crone S. 22.

³¹³⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 112. Hofm. Fund. V, 191.

³¹⁴⁾ Den ansaaes senere for at have været henlagt til Viin og Brød, (Com. misf. Herrem. 1669 i Biske-Arch.) men da det siges, at den ikke da blev brugt dertil, er det vist kun en Herklaring af det usædvanlige Tilfælde, at en Kirke under Kongens Gaard besaant i særlig Besiddelse af en Eiendom.

gang i Munkenes Tid var inddraget, faldt det ikke Regjeringen ind at udsøndre, da den vistnok ikke tænkte paa Andet end at vedligeholde Kirken af Klostret som hidtil. Det var derfor i Klosters Interesse, at Christian den Tredie lod de gamle Adkomstbreve registrere 1558,³¹⁵⁾ og uden tvivl ligesaa, at han 1554 lod optage et Register paa Kirkens Menodier; de ere idetmindste forbundne uden alt Spor for Kirken. Vi ville nævne dem, fordi de give en Forestilling om den Pragt, som Munkenes Kirketjeneste kunde udfælde: der fandtes 3 Selvfalke med Dift, (hvoraf de to forgyldte); 20 Messeshageler, meest af Guld, i mange forskjellige Farver, med Guldbræmmer og Kors; 13 gamle af Silke; 6 Klæder til Liigbaaren; 28 Messesærte, 22 Hovedliin, 3 Guldets Chorfraver, (hvoraf een med Guldfronter paa), 18 andre af forskjelligt Lø og Farve, 8 Subtiler meest af Damast, 6 Lysstager o. m.³¹⁶⁾ Altene og Reliquieskrine og Billeder vare allerede borte. Det dengang Registrerede er gaaet samme Vej, paa den Kalk nær, der ei kunde undværes, og en Messesærte, som blev afgivet til Høiby Kirke. Men det gif bort gjennem Lehnsmændenes Regnskab eller Hænder.

Men paa den anden Side maa man ogsaa tilstaae, at Kongen ikke heller lagde an paa at tjene ved Kirken. Den eneste betydelige ældre Indtægt, som endnu kunde tilflyde den, maatte være Betaling for Begravelser; men denne Kilde randt nu meget sparsomt for St. Hans Kirke; den søgte ikke længere som før af rige Adelsmænd; med Undtagelse af nogle faa Personer, der ved Forsædres Grave vare knyttede til Kirken, og et Par Lehnsmænd, som tilfældigen døde i deres Embedsaar, var det kun simple Borgere, der søgte Leiested i

³¹⁵⁾ Ved. Cim. 2det Bd. 2det H. S. 99—113.

³¹⁶⁾ Cimbr. S. 85—86.

Kirken,³¹⁷⁾ og da der ei længere bedes Sjælemesser, vare Gaverne ikke store. Alligevel var Kongen ikke neieregneude med at inddrive de nye Fordringer, Kirken kunde gjøre. Munkene havde rimeligviis aldrig forðret nogen Tiende af dem, der vilde holde sig til deres Kirke; Kongen gjorde ei heller denne Ret gjældende nu; Kirken fik ikke nogen Tiende af Sognets Agerdyrkere og har aldrig faaet den, skjønt Præsten, hvis Embede ved Reformationen blev udsondret fra Klostret, dog fik sin Ret i denne Henseende. Den betydeligste Indtægt af Tiende vilde desuden have været at sege hos Kongen selv, nemlig af Næsbyhoved Ladegaards og Klostrets Marker; det er rimeligt, at de første virkelig engang have betalt Kirketiende nemlig fra 1542 til 1555, thi deres Tiende befundes at have være svaret med det fulde Beløb, 10de Kjør, da Kongen i Aaret 1555 skænkede Præstefaldet al Tiende af disse Jorder, som Præsten oppebærer endnu;³¹⁸⁾ men i alt Fald ophørte saaledes denne Kirkeindtægt 1555. Af Klostrets egne Marker blev aldrig svaret Kirketiende, men kun Præstens Halsepart: det havde ogsaa været en tom Formalitet, saalange Klostret holdt Kirken; men det har haft sine skadelige Følger, som seles endnu. Det var saaledes fuldkommen sandt, hvad Lehnsmanden Henning Walfendorph erklærede 1632,³¹⁹⁾ „at Lehnsmanden havde intet Bud paa at opkræve nogen Tiende i Sognet, hverken til Kongen eller til Kirken.“

³¹⁷⁾ Samtlige bejendte Begraveller i det 16de Aarh., som findes hos Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 25—27, 31, 118, 121, 161, 165, 194, 202. 3die Bd. S. 32, 33, 40, 42, gives hele flere Aar uden saadanne Begraveller (1511—59; 1560—72; 1573—79) og endte med en Guldsmed og Varskhjærs Husfru.

³¹⁸⁾ De bleve tildeels folgte 1581 (Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 210).

³¹⁹⁾ Brev af 10de Febr. 1632 s. nedenfor. Ret. 321.

Imidlertid havde Kirken dog to Kirkeværger, som 1554 vare en af de gamle Munke og maaskee en Borger;³²⁰⁾ men det sees ikke, at de kunde have ret meget at gjøre uden at staae Lehnsmanden bi ved Tilsynet med Kirken, og meget vilde man vel ikke heller have indremmet en pensioneret Munk. Et Slags Kirkeegnskab over Landgilden fra Gaarden i Korup og over Begravelsesindtægter kunne de da ogsaa gjerne have fort; af Stolestader havde Kirkerne dengang endnu ingen Indtægter.

Men St. Hans Kirke kunde ingenlunde beklage sig over denne sin Stilling i det 16de Aarhundrede, navnlig da Lehnet var et Regnskabslehn. Maaskee den ogsaa nød Deel i den Forstjonnelse, som Frederik den Anden lod Klofret viderfares. I Aaret 1593 findes den afbildet med Spiir paa Kirketaget henimod den østlige Ende; skulde det være Spiret fra den 1575 nedbrudte Kongsgaard, som var flyttet derhen?³²¹⁾ Men naar Lehnet ikke blev givet paa Regnskab, men til Løn, kunde Embedsmændens Interesse komme i en farlig Strid med Kirkens Krav. En saadan Forandring synes for en Tid at være indtraadt i Slutningen af det 16de Aarh., og den Lehnsmænd, som dengang forholdt Sognepræsten hans lovformelige stipendierede Genant af Gaarden, fordi han meente at have Brev paa hele Lehnets Indkomst, har vist ikke gjerne hørt tale om Kirkens Brest eller agtet paa Talsen derom, uagtet Lehnsmændene stedse vedblev at være Kirkens Patron og som Saadan anordnede Forandringer med Kirkens Indre.³²²⁾ Gaver vides

³²⁰⁾ De vare Hr. Knud Røse og Niels Mule (Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 85). Den første kaldes Præst 1549 (s. ovenfor S. 99); om Niels Mule skulde være Niels Torpensen, der ogsaa nævnes sammen med, eller en Berger, kan ei siges.

³²¹⁾ Hos Ved. Sim. 3die Bd. S. 50 og Grundtegningen.

³²²⁾ Jac. Madsens Visitatøbeg ved Crone S. 25.

ikke at være tilflydte den fra nogen Side; kun en Kalk blev skjænket af Pernille Lyffe 1601.³²³⁾

Naar hertil kommer, at Kirken ikke engang var ene, men skulde som Kjobstedkirke vedligeholde Præstereſidentſen, Organistboligen og (ſom det antoges) Capellanens Gaard, kunde den ſnart blive til en Byrde, der blev mere og mere til Besvær, jo længere man kom bort fra den Tid, da man ikke ganſte kunde glemme, hvad Kloſtret havde været og hvad Kirken havde været for det. I den første Deel af det 17de Aarhundrede forvoldte Kirkens Vedligeholdelse, ſaavidt vides, de første Vanſteligheder. Vi vide ikke, hvorledes Spørgsmaalet blev reist, men Lehnsmanden Henning Walfendorph havde 1632 Anledning til at erklære, at Kirken ingen Tiende havde, men „at Kongen holdt den ſelv vedlige“.³²⁴⁾ Uagtet Lehnet dengang var et Regnskabslehn, kunde det falde vanſteligt for den ved Krigen ſvækkede Statskaſſe at bære ſaa betydelig en Afgang ſom Kirkens Iſtandsættelse kunde medføre. Endnu mindre kunde Kongen tænke paa en Opgjørelſe af Kirkens og Kloſtrets Mellemværende, hvorved Kirken riigt doteret kunde være udtraadt af Foreningen med Kloſtret; Lehnet kunde Intet afgive af det, der nu var blevet dets, Kirken ſtod ſom den, der eiede Intet. Da greb Kongen til det, ſom endnu var Kirkeformue i de andre Sogneskirker i Stiftet, og med deres Hjelp vilde han udſtyre St. Hans Kirke ſaaledes, at den ſkulde kunne holde ſig ſelv uden at beſvare Lehnet mere. Under 6te Oct. 1635 udfædte han ſit Brev, „at efterſom St. Hans Kirke aldeles ingen Indkomſt havde, hvoraf den ſelv

³²³⁾ Hofm. Fund. V, 190.

³²⁴⁾ Brev 10de Febr. 1632 til Sognepræſten i Bræſte-Vech. Han ſit Lehnet 1628 paa Regnskab og beſad det til 1655 (ſefge Meddeleſſe af Hr. Registrator Kaſt Naſmuſſen).

samt Segnepræstens og Capellanens Residenter kunde vedligeholdes, maatte den dertil bekomme og lade oppebære Indkomsten for et Aar af Byg af alle Kongens og Kronens Kirker i Byen, Taastrup og Langeland, undtagen Nyborg Lehn; den skulde derved erhverve en Capital, af hvis Rente den siden skulde bestridе sine Fornødenheder.³²⁵⁾

Med dette Kongebrev skulde det gamle Baand og Fælledsskab mellem Klostret og Kirken være løst: Kongen falder den „sin og Kronens Kirke“, ikke vor Slotskirke, og stiller den dermed paa lige Linie med alle andre Kirker i Landet, som stode under Lehnsmændenes Administration og skulde vedligeholdes af egne Midler eller indbyrdes Hjælp. Det er klart, at han antog sig den ikke som Lehnsherre til Klostret, men som Konge, og han vilde afgjøre Kronens Pligt paa cengang. Den skulde nu staae som en selvstændig Kjøbstedkirke, med en Eiendom, som med Undtagelse af den gamle Gaard i Trestrup var blevet substitueret for dens nedarvede Krav paa Odensegaard. Men tvende Ting bleve ved denne Leilighed forfæmte: det Eine var, at Kirken ikke fik sin lovlige Ret til Tiende af Klostrets Ladegaardsjorder, som tilkom den, naar Klostret ei længere skulde vedligeholde den; det Andet var, at Kirkens Administration ikke blev unddraget Lehnsmanden paa Klostret og overgivet en Kjøbstedkirkes rette Forstandere. Begge Dele forfæmtes formedelsk den nedarvede Forbindelse med Klostret: ved den første Forfæmmelse vandt Klostret halv Tiendefrihed, til Løn fordi det havde administreret og tilegnet sig den rige Kirkes Arv; ved den sidste blev Frugten af Christian den Fjerdes gode Villie tilintetgjort.

Det er vanskeligt at danne sig en klar Forestilling om, hvormeget denne kongelige Gave beløb sig til; meget faa

³²⁵⁾ Brevet findes i Copie i Bispe- og Præste-Archivet.

Landsbykirker vare imidlertid dengang under Patronat, og i Sjælland havde Kirkerne afholdt Omfæstningerne ved betydelige Bygningsforetagender i Kjøbenhavn: Universitetsbygningen, Trinitatis Kirke o. fl. Men Opkrævningen var uuegtelig forbundet med Vanstælgthed og maaſkee med en bekostelig Kornhandel. Vi vide ikke, hvor stort et Gend Kirken derved opnaaede. De meest paatrængende Mangler bleve identviſt afhjulpne: paa Præſtereſtudentens Gaard ud imod Norregade ſtaaer Marſtallet 1636 til et Vidnesbyrd om en betydelig Reparation eller Ombygning af denne Gaard. Det Orgel, ſom 1741 blev afleſt af et nyt, ſagdes at hidrøre fra Chriſtian den Fjerdes Tid. Døbeſkænket, ſom bærer Marſtallet 1637, tilligemed Lehnsmændens Henning Walfendorphs og to Adelsdamers Navne, kan ogſaa være anſkaffet for diſſe Penge, medens det da ogſaa kan være en fri Gave ligesom den ſtore forgyltde Sølſtande, der 1639 blev ſkjænket af Præſten og hans Kone.³²⁶⁾ Kirkeregnskaberne kunde give Oplyſning om alt dette, derſom de vare til og derſom de nogenſinde have været til; de ere forſvundne, fordi de atter vare gaaede ind under Lehnſregnskabet. Den doterede Kirke havde Lehnsmanden ikke taget i Betænkning at tage tilbage paa Lehn; men Felgen udeblev ikke.

Der var ikke forløbet 20 Aar, inden der atter ſævnedes Midler til det Allernødvendigſte. Capellanen Carſten Lauridsen maatte ſætte 130 Rdl. af egne Penge paa ſin Gaard og behøvede mere. Lehnsmanden vilde og Kirken kunde Intet give; han henvendte ſig da til Kongen. Som en ingen Udſondring af Lehn og Kirke havde fundet Sted, bevilgede Kongen paa Lehnsmændens Indſtilling, at han maatte udrede det

³²⁶⁾ Denne er omſkrevet og ſerøget med Tilſæg paa Kirkens Beſtehuſing. See ſerøet. Hefm. Fundat. V, 199 og Kirkens Inventariſereregninger i Regnskaberne.

Fornedue og føre det til Afgang i Lehnſregnskabet 1655.³²⁷⁾ Capellanen fik en Ladebygning reist, og Forlegenheden var afhjulpet for Diebliffet. Men havde Lehniet ikke 1635 kunnet opfylde det gamle Klosters Forpligtelser, kunde det end mindre efter den svenske Krig, og efterat Gaarden ved Souverainitetens Indførelse var blevet et Domainegods. Lehniet døde ligesom bort for Kirken, der hældede sig dertil. Stiftsbefalingemanden beholdt Bolig paa Odenſegaard og drev dens Jorder; men han oppebar ei længere meget af Amtets Intrader, som tilveel blev henlagte til umiddelbar Nydelse og Oppeberſel af Embedsmand og Stiftelser³²⁸⁾, og han kunde ikke betragtes som Patron for en Kirke, der kun laae ved hans Embedsbolig. Som Embedsmand havde han endnu ikke Directionen for Kjobstedkirkerne, og denne var ei heller under Kjobstadens Magistrat som andre Kjobstedkirker.

Som de mange andre Kirker, der ved Lehnſforfatningens Afſkaffelse mistede deres nærmeste Overbestyrelse, maatte St. Hans Kirke vel nærmest antages at være blevet underlagt den nye kongelige Kirkebestyrelse af Stiftsſkrivere og Generalkirkecommiſſarien; men det var dog altid tvivlsomt, om en Kjobstedkirke, for hvilken Magistraten efter Loven ſkulde være Forſvar, kunde tages under Forvaltning af dem. I al Fald var Bestyrelsen ſvag i diſſe Overgangsjaar, indtil Forordn. 23de Aug. 1672 overgav Stiftsovrigheden alle Kirkers Forſvar og Kjc. 21de Febr. 1681 og ſenere Love gjorde Stiftamtmanden og Biskoppen til Kjobstedkirkenes Directører.³²⁹⁾ St. Hans

³²⁷⁾ Kghrev 28de Juli, i Copie i Biske-Arch. Lehnsmanden var da Si-
vert Urne 1655—58, og ſuccederedes af Mogens Høeg, ſom døde
1661. (Meddeelt af Registrater Hall Niassmussen).

³²⁸⁾ Kong Frederik den Tredes Brev af 15de Sept. 1664 (ſ. ovenfor S.
105) fordeelte en Mængde kongeligheder til Biskoppen, Staden og Præ-
ſterne.

³²⁹⁾ Jfr. Theol. Tidſkr. 6te Bd. 2det H. S. 90—91.

Kirkens Regnskaber bleve ikke horte; den trængte til Reparation og eiende Intet. Formodentlig var det dens tvende Bærg, der i Maret 1668 henvendte sig til Kongen i denne Anledning, og man vidste nu ingen anden Udvei end at rive ned, hvad der ikke kunde staae. Frederik 3 tillod ved Rsc. 17de Oct. 1668 at nedtage det ruinerede Sacristie for at anvende det til Kirkens Forbedring.³²⁹⁾ Dette skete imidlertid ikke; Stifts-skriveren Rasmus Andersen³³¹⁾ lod tage Syn og foretog de nødvendige Reparationer; men Kirkens hele Forsatning var saa sørgelig og forvirret, at Regjeringen fandt det fornødent 1669 at nedsætte en Commission, som blandt Andet fik det mærkelige Hverv at forhøre dens Regnskaber for nogle og tyve Aar (altsaa omtrent fra 1645); desuden skulde de overlevere den ved Syn til Rasmus Andersen, som, vel har undslaaet sig for at overtage den i dens daværende Tilstand og uden Eiendom.

Erif Sehested og Rud. Abrah. v. Putbusch fik denne kongelige Ordre; men de stødte paa store Vanskeligheder og Uordener. Efter de da bestaaende Love skulde der ved enhver Kirke findes en Fortegnelse over Kirkens Eiendomme, Stolestader og visse Indkomst (Kirkestolen); denne forlangte de, men fik til Svar, at der var ingen Kirkestol og ingen anden Indkomst, end Regnskabet viste. De forlangte da at see de sidst reviderede (forhorte) Regnskaber, for deraf at opdage, hvilke Indtægter der kunde være udsaldue, thi de kunde ikke forestille sig en Kirke uden Indkomster; men de fik til Svar, at der var gjort Rigtighed i sin Tid paa Skatkamret. Endelig foresandt de det ovennævnte Dotationsbrev af 1635, men hverken Capital eller Befaling om, at Pengene skulde anvendes

³²⁹⁾ Indtatt i Chrt. 5te Rsc. 10de Sept. 1672.

³³¹⁾ At han var Stiftsskriver, sees af Rsc. 5te Juni 1665 i Manuscriptamtl.

anderledes, end det bed. Den eneste Beholdning, de foresandt, var en Forskrivning af Knud Urne, der mulig havde laant Pengene af Lehnsmanden Sivert Urne (1655—58) paa 329 Rdl. 3 Mk. med forfalden Rente af 158 Rdl. 3 Mk. 8 sk., og desuden en Gave af 100 Rdl. af Skarpretteren, som indstod hos Sognepræsten, samt nogle uinddrevne Fordringer for Begravelser, og endelig et ubetydeligt Gifteraad hos nogle tidligere Kirkværger. I deres Indberetning af 23de Aug. 1669³³²⁾ anbefalede de derfor, at der maatte blive anstillet Underfogelie paa Skatlamret om Kirkens Capital fra 1635, og henviste dels til nogle Smaa-Indtægter, som kunde opnaaes ved Stolestader og Jordeie,³³³⁾ dels især til Kirkens Indkomst til Tiende af de Sogneboere, der havde Jord og Dræg. Uden tvivl vare de manglende Oplysninger vanskelige at tilvejebringe i Skatlamrets gamle Lehneregnskaber og kunde ogsaa let føre til frugteløse Reclamationer og ubehagelige Opdagelser. Kong Christian den Femte lod derfor Sagen falde og rescriberede under 6te Sept. 1671, at „eftersom Udskilligt var passeret St. Hans Kirke angaaende, hvorefter hverken vis Underretning eller Griftning for er at bekomme, formædels at ingen god Anordning om Kirkens Indkomst og Administration har været gjort,“ skulde det blive ved hvad der var passeret, men Stiftsøvrigheden skulde opstaa en fuldkommen Anordning om, hvorledes der med Kirken herefter skulde forholdes. Griffensfeldt har parapheret dette Rescript, som haves i Original i Bispearchivet.

Med andre Ord siger dette Rescript det Samme som Kongebrevet af 1635, at Kirken skulde anses udgaaet af en-

³³²⁾ I Bispearchivet i Cøbenhavn.

³³³⁾ Navnlig af Haverne paa Kirkegaarden, som menes at burde give Kirken Nøget, og at burde kun nydes med leuelig Tilladelse. De vare senere Organistens og Snekkerens.

hver Forbindelse med Krongodset eller Slottet, hvortil den havde hørt, og skulde stilles under Kjøbstedkirkeres almindelige Vilkaar; der er kun to Forskjelligheder: den ene var, at ingen Lehnsmænd mere kunde vedblive at være dens Patron, Stiftsøvrigheden og Stiftsforvalteren skulde nu varetage dens Interesser; denne lod det kgl. Brev ihingløse og skulde inddrive Kirkens Fordringer;³³¹⁾ den anden Forskjellighed var, at Kirken ikke denne Gang fik nogen Anvisning paa Subsistensmidler af Regjeringen: den gik saa fattig ud af det oprindelige Samfund med Kongsgaarden, at den kun eiede den ene Gaard i Kørup, som et Tilfælde havde beflyttet mod at smelte sammen med alt det Øvrige, og den ringe Beholdning eller Fordring, som Commissionen havde foreskrevet. Dog Stiftsøvrigheden kunde mulig foreslaae den til en ny Dotation af det Offentlige.

Henrik Lindenow og Biskop Niels Bang forelagde under 10de Jan. 1672 deres Forslag. Det gik ud paa Tilveiebringelsen af Smaaavgifter af Gravsteder og Stolestader, (dog de kongelige undtagne), paa Sacristiets Redbrydelse o. s. v. ligesom Commissionens af 1669, og det gjentog ogsaa Andragendet, at Kirken maatte faae sin lovlige Tiende, dog ikke af Ladegaardsmarken, „som af Hs. Majestæts Amtmand brugtes“, (men som næsten var alt Sognets Markjord) og da dette Alt dog vilde være utilstrækkeligt, anholdt de ogsaa om en Doterung med Overskudet af alle Lunde Herreds Kirker. Kongens Resolution af 6te Septbr. 1672 stadfæstede alle de første Puncter, men iagttager en fuldkommen Tausshed om Tienden og Lunde Herreds Kirker.³³²⁾ Man undsaae sig mulig ved at paalægge Sognemændene den aldrig fravede Tiende, og Lunde Herreds Kirker vare bestemte til Salg.

³³¹⁾ Paategning paa Kongebrevet, af 14de Juli 1673 og 1ste Juni 1674 i Biske-Archivet.

³³²⁾ Documenter i Biske-Archivet.

St. Hans Kirke forblev saaledes i sin Armod og under Stiftsøvrighedens Forsvar.³³⁶⁾ At dette led under de uheldige Sammensted mellem Biskop Ringo og Stiftamtmand Winterfeldt, er en Selvsølge: Kirkegaarden var Skuepladsen for et af de meest ideoesaldende. Biskop Ringo lod ved Penge, han selv forstjod, Kirkegaardsmuren tilgaden reparere 1693, men Stiftamtmanden lod den rive ned, og Kongen maatte paalægge ham af egne Midler at reise den igjen og hans Boe at godtgjøre Biskoppen hans Forstjod.³³⁷⁾ Selv den virksomme Ringo kunde ikke bringe denne fattige Kirke op. Dens Regnskaber ere fra hans Tid i den bedste Orden.³³⁸⁾ Den fik under Stiftsøvrigheden sin Kirkeinspection, Sognepræsten og Vysfogden, og under disse sin Kirkeværge. En Kirkeskriver omtales ogsaa, og det synes, at Vysfogden senere overtog hans Function. Men de ordinaire Midler vare allerede i Ringos Tid utilstrækkelige, betydelige Gaver tilfaldt den ikke³³⁹⁾, og den trængte atter høiligt til Reparation; men da vidste han omsider at forskaffe den en ny, om ei riig, Indtægtskilde.

Stiftsøvrigheden forestillede 1694 dens Trang for Kongen og har mulig fremdraget dens billige Krav paa Kron-godset; thi Christian den Femte befalede 1695, at Biskoppen og Stiftamtmanden skulde conferere med hinanden om, hvorledes de behovende Penge bedst kunde tilveiebringes „uden nogen Afgang i de kongelige Intrader.“³⁴⁰⁾ Det er vel deraf blevet Frugten, at St. Hans Kirke fik Hjælp paa den nye

³³⁶⁾ Tienden blev endnu engang forgjæves reclamationeret af Kirkeværgerne i Regnskabet for 1708.

³³⁷⁾ Heiberg Th. Ringo S. 39-40 efter Documenter i Bispe-Archivet.

³³⁸⁾ Hans Memorial om dets bedre Indretning findes kun i Archivets Registre Nr. 16.

³³⁹⁾ Den lille Selvæst af 1695 er det eneste Spor af Gave mellem 1639 og 1710. Se sm. Jund. V, 191 og Kirkeens Inventarieliste.

³⁴⁰⁾ Kc. 26de Jan. i Bispe-Arch.

Maade, ſom da var kommet i Brug ved Opførelſen af Frels-
ſers Kirke i Kjøbenhavn og var anvendt ved Garniſonskirken,
Chriſtiansſands- og flere Kirker, nemlig ved Retsboder. Den
fik nemlig endnu inden Chriſtian den Femtes Død Be-
naadning med de Boder, hvori Nogen dømtes ved Hjemthing
og Landſthing i Fyen og Langeland.³¹¹⁾ Dog var eller blev
denne Benaadning ſaa knap tilmaalt, at den kun ſkulde vare,
indtil Kirken havde opnaaet 500 Rdl., hvorefter Boderne ſkulde
anvendes til at betale det nye Landſthingshuus, ſom da blev
opført i Odenſe.³¹²⁾ Dette Maal var ikke naaet endnu
1705;³¹³⁾ men fort efter er dog nok denne Indtægt for Kir-
ken ſtandſet; Landſthinget oppebar da en Tid Boderne, til
at afdrage den ved Thinghuſets anticiperede Opførelſe 1704
ſtiftede Gjæld; og de vilde nok for ſtedſe have været tabt for
Kirken, derſom Landſthinget havde fundet ſig ligesaa taalmodig
i at bære ſin Gjæld ſom Kirken i ſin Armod. Men da det
gik allfor langſomt med Landſthings Gjæld paa denne Maade,
blev den afgjort med Gæd ved en Skatteligning 1723 og der-
ved tillige beſtemt, at St. Hans Kirke baade ſkulde have
Boderne igjen og tillige den Capital, der blev tilovers af denne
Skatteligning.³¹⁴⁾ En lignende Indtægt tillagdes den 1721,
nemlig de Muleter, der faldt for Forſømmelighed i Indlevering af
Fattigregniſtaber³¹⁵⁾ og undertiden ved extraordinaire Leiligheder.

Men inden dette ſkete, havde Kirken moſommelig kjæmpet
ſig igjennem. Den fik kun den allernødvendigſte Reparation,

³¹¹⁾ Den originale Benaadning findes ikke, men den omtales i Rſc. 10de
Juni og 11te Nov. 1704; kun ſees det ikke, om Benaadningen ſerſt
var givet niidsfrænket og ſenere blev begrændſet eller omvendt.

³¹²⁾ Rſc. 11te Nov. 1704.

³¹³⁾ Rſc. 17de Marts 1705, ſom synes at antyde, at Kirkens Beſtyrelſe
gjorde Bønſteligheder ved at give Lydhøring om Indtægten.

³¹⁴⁾ Rſc. 22de Dec. 1723, effectueret 1727.

³¹⁵⁾ Rſc. 19de April 1721.

hvertil i Aaret 1706 endog en „Skirremur“ blev nedtaget og en Kam sat i dens Sted.³⁴⁶⁾ Klokkeren maatte 1706 give Afkald paa en i mange Aar tilbageholdt Len.³⁴⁷⁾ Capellanen begjærte 1717 Hjælp til sin Bolk, og Kirken trængte til betydelig Reparation.³⁴⁸⁾ Men den havde kun ganske tilfældige Indtægter med særlig Bestemmelse, og tabte al Udsgt til Tiende af Lattegaarden, da dens Marker 1719 bleve udlagte til Kvistergods, uden at Kirken blev sikket nogen Refusion eller Ret for det Tilfælde, at Jorderne engang igjen fik anden Bestemmelse. (Disse Jorder, Malskegaards, Marienlund's og flere Marker ere derfor aldeles uden Rikstienende, medens Præsten dog har en ubetydelig Refusion). Men endel private Bølgjører betænkte Kirken paa denne Tid med extraordinaire Gaver. En Borger skænkede den 1710 et Huus af 150 Rdl. Bærdi, en Stiftamtmand 1717 et Legat af 200 Rdl. Kroner, en Borgemeister et Legat paa 500 Rdl. og nogle Borgere mindre Legater, Alt dog som Bederlag for Gravsted og dets Vedligeholdelse.³⁴⁹⁾ Til eget Brug maatte Kirken vente paa Tilfældets Gunst. Ved dette fik den i Aaret 1716 en ny Altartavle, som erhvervedes ved, at en Beholdning fra en Collect i Anledning af en Sygdom, som havde græsferet, blev skænket dertil.³⁵⁰⁾

En bedre Fremtid kunde Kirken synes at gaae imøde, da Kong Frederik den Fjerde 1720 foretog den store Ombygning og Udvidelse af Drense Slot og fra den Tid saa ofte opholdt sig der. Ved denne Leilighed synes Slottets

³⁴⁶⁾ Regnskabet i Bise Arch.

³⁴⁷⁾ Decum. i Bise Arch.

³⁴⁸⁾ Hie, 31te Mai 1720 om Overbæg.

³⁴⁹⁾ Hie in. Aund. V, 192—95.

³⁵⁰⁾ Den samlede Sum 300 Rdl. Decum. i Bise-Archivet. Man ser, at at Løse om Hjælp af Slottet nu laae saa fjernt, at Kirkesorgen endog kunde lede Bøge til Transyrien.

nordre Floi først at være opført, hvorved Levningerne af Ladebygningerne borttoges og nye Staldbygninger opførtes syd for Slottet, medens den gamle Ladegaards Plads blev Slotshave. Slottets hele Stikkelse blev saaledes ligesom vendt om, og en Indfjerfel over den nordre Kirkegaard blev mulig anlagt for Herskabet, medens Slotsportene ellers nu vendtes mod Syd. Den nye Slotsbygning blev sat i Forbindelse med Kirken, hvorved Passagen vest om Kirken blev affaaet. Men en Slotskule blev dog St. Hans Kirke hverken af Ravn eller Gavn. Den havde endog noget Tab deraf, forsaavidt som flere Stole udlagdes til Hoffet og Raqvaerne, hvorved Stolestadepengene formindskedes; men paa den anden Side skænkede Kongen ogsaa Kirken en ny Alterbeklædning 1719, som foresindes endnu, hvortil Stiftamtmand Lenke sendte to Selv-Lyestager, og mulig tog Kongen sig nu ogsaa med større Interesse af Kirken, dog kun som en trængende Kirke i Almindelighed, ikke af egne eller Slottets Midler. Det var nemlig kort efter denne Tid, at han traf de ovennævnte Bestemmelser af 1721 og 1723.

Kirken fik derved 1727 en lille Capital, hvoraf 1000 Rdl. udsattes,³⁵¹⁾ og tilhyneladende en fast aarlig Indtægt, som kunde være med Synder og Forbrydelser. Men den vigtigste af disse Indtægter var kun tilhyneladende: da Muleterne skulde indrives af Kirken selv, var Dyppbejselen altid forbundet med megen Vanstlighed;³⁵²⁾ Stiftsoverigheden maatte bestille den One eller den Anden til at være Kirkeassesserer, og det Uhyggelige i denne Slags Indtægt fremtræder ved den hyppige Antegnelse i Regnskabet „uvis formedelst Armod, uersholdelig“ o. dsl. Inddrivelsen var ei mindre bekostelig: en

³⁵¹⁾ Kongens Ordre om den i 4 Mar eksamtede Skats Anvendelse 12te Mai 1727 i Cep. i Bille Arch. sejm. Jundatl. V, 197.

³⁵²⁾ Allerede Nic. 10de Juni 1701 havde skrevet at raade Ved derpaa.

Afregning 1730 viser, at en Trediedeel var medgaaet til Incassationen, dog udgjorde Indtægten endnu 100 Rdl.; men en anden Afregning for 5 Aar (1738—43) ender med, at Incassators Salair oversteg Indtægten, naagtet han havde beregnet Kirken 58 Rdl. tilgode, som han ikke vilde gjere mere for at inddrive; rigtignok fandt Revisionen, at Kirken dog havde Noget tilgode hos ham, men det var kun 1 Rdl. 3 Mk. 12 $\frac{1}{2}$ for de 5 Aar.³⁵³⁾ Disse Indtægter havde ogsaa saaledet oplystet Kirken, der ellers ogsaa vedblev at modtage private Gaver,³⁵⁴⁾ at den 1728—29 ikke kunde afværge, at Capellanens Resident's tildeels faldt sammen og blev solgt,³⁵⁵⁾ og Kirken maatte 1732 overlade til Organisten at istandsætte sin egen Bolig mod Regres til Eftermanden.³⁵⁶⁾ Naagtet Christian den Sjettes Dec. 24de April 1741 befriede denne og andre Kirker i Byen for den besværlige Pligt at vedligeholde Præsteresidenterne, havde den dog ikke tilstrækkelige Midler til en uomgængelig stor Reparation. En saadan blev foretaget i Aaret 1749—50, hvorved blandt Andet den Forandring skete, at Tagene paa de tvende Sidebygninger, som for vare adskilte og havde Blyrender imellem sig, bleve byggede sammen under eet, saaat Kirken fik eet heelt Tag.³⁵⁷⁾ Til denne Reparation forbrugte Kirken alle sine Capitaler og Legatmidler og kom desuden i en betydelig Gjæld. Der maatte atter tyes til extraordinaire Udveie, og man indslog nu en Bei, der var ikke mindre bejhynderlig end de tidligere: man

³⁵³⁾ Regust. i Biske-Arch.

³⁵⁴⁾ Bergemeister Thor Hansens Legat 1731 paa 200 Rdl. og en Lysekrone, Stiftamtmand Sehesteds vasa sacra 1740. Hefm. Fund. V, 190—91 og ovenfor S. 121.

³⁵⁵⁾ S. den 14. Hef. af Capellaniet § 5.

³⁵⁶⁾ Hef. 14de Rev. 1732.

³⁵⁷⁾ Hef. 6te Dec. 1748. Den nævnte Forandring omtales i Aghens Hefinger i en Commisj. 1793, i Biske-Arch.

vilde hverken bruge offentlige Midler, forbrudte Penge eller privat Velvillie, men lokke Folk til at tjene Kirken imod deres Villie. I Maret 1739 havde Regjeringen med Held samlet Penge til at udvide Kai Lykkes Gaard paa Christianshavns Torv til Tugt- og Forbedringshuus ved et Lotterie;³⁵⁸⁾ nu gav Frederik den Femte (Resc. 10de Juni 1749) St. Hans Kirke en lignende Tilladelse til at oprette et Lotterie af 10,000 Lodder, 2045 Gevinster i tre Trækninger. Udbyttet deraf var, efter Byfoged og Kirkeskriver Jacob Borring's Regnskab af 20de Jan. 1753, kun 1038 Rdl. 4 Mk. 8 S. (hvoraf endda endeel udestod hos Collecteurerne); thi Kirken maatte selv spille paa de mange uafsatte Lodder og spille ikke heldigt.

Imidlertid hævede Kirken sig dog af sin Gjæld og restituerede (som det synes) sine Legater inden 1760;³⁵⁹⁾ det lykkedes mulig bedre at inddrive Kirkens Boder, der imidlertid aldrig tilflood Kirken rigeligen, i Gjennemsnit 10—12 Rdl. aarlig og omfider i det 19de Aarhundrede bortfaldt. Den ballancerede stadig mellem et lidet Plus og Minus med en aarlig Indtægt af c. 400 Rdl., hvoraf forholdsmæssigt meget var Stolestadepenge, f. Ex. i 1794 ikke mindre end 83 Rdl., saa at man maa troe en Borgers Ord i en Kirkecommission 1793, der sagde, „at St. Hans Sogn vare vel saa flittige Kirkegjængere som de andre Sogne.“ En smuk Gave af 3 Alterduge og 2 Messesjorter fra en uanømt Belgjører 1792 og det betydelige Legat af 500 Rdl. af Viinhandler T. h. Sørensen 1799, tyde ogsaa derpaa.³⁶⁰⁾ Men til større Udgifter

³⁵⁸⁾ Paludan Saml. til en Fests. over Christianshavn S. 48.

³⁵⁹⁾ Capital og Legater findes opførte i Hofm. Fundatser uden Bemærkning om at være forbrugte; Boderne omtales som fast Indtægt. V, 190—77.

³⁶⁰⁾ Kirkens Inventarielliste i Regnskaberne og Schack de D. S. 22. Man leer af Regnskabet for 1793, at der da blev begaaet et mærkeligt

havde den siden Gyne; til en ny Klokke 1792 maatte den laane 300 Rdl. og var længe i Gjæld til den rigere Frue Kirke og Hospitalet. Til en residerende Capellans Enke kunde den 1791 kun give 8 Rdl. Pension.

Ved Slutningen af det 18de Aarhundrede var St. Hans Kirke Ojensstand for en vidtseelig Naadslagning i en af Regeringen 1793 nedsat Commission af alle Byens Sognepræster, Kirkeværger, Magistraten og tre Borgere samt Stiftsøvrigheden. Det gjaldt nærmest Foranstaltninger mod Fugtigheden, som syntes at true denne Kirke,³⁶¹⁾ men dernæst ogsaa Begravelseris Afskaffelse paa Byens Kirkegaard, en Nefstentkirkegaard og et Liighuus til Forebyggelse af Skindodens Begravelse. Man vil ikke vente sig Meget af en saa talrig Commission, som derhos begyndte med at votere skriftligt. Den kom neppe over det første Spørgsmaal, inden den indslumrede,³⁶²⁾ men dette gav dog Stiftsøvrigheden Anledning til at foretage Noget ved St. Hans Kirke. Kirkens Omgivelser vare kun tildeels som nu. Alle Grave foresandtes som nu paa den nordlige Side af Kirken, og Præsten yttre i sit Votum, at der ikke var en eneste Grav paa Kirkens søndre Side. Jorden var derfor efterhaanden blevet betydelig forhøiet over Kirkens Fundamenter paa den nordlige Side, og man gav dette Skyld for Kirkens Fugtighed. Pladsen paa den sydlige Side var optaget af tvende Haver: den yderste

Toveri, idet 3 Alen Guldgatter af Sildestykkerne paa Alterbænkningen bleve stjæle. En Gave af Organist Rebach af 1787 paa 50 Rdl. var kun at anse som et Mjeb af Gravstedet.

³⁶¹⁾ Jfr. Ketslaguet om dens Undergang hos Thiele 2, 83.

³⁶²⁾ Kun Stiftsprovsten sees at have udbrædt sig over hele Commissionens Indbeld, men sees tillige at have været hemmet inde Kirkegaardens Planering, Begravelseris Leber paa St. Annas Kirkegaard og alle herre Forandringer med dem i det Hele. (Protocet og Beta i Silvesters Arkiv.)

mod Vst og som gik omkring Kirkens østre Ende, var Organistens (Musikantens) og var tildeels beplantet med mange Træer; en brøstfældig Muur adskilte den fra Gaden; dog fik Organisten 12 Rdl. aarlig for at afstaae den 1794, da Kirkebestyrelsen onskede Pladsen udlagt; længere inde var Klokkerens Have, af hvilken han svarede 2 Rdl. aarlig; ogsaa om den var der en Muur, hvis Vedligeholdelse paahvilede Klokkeren, som derfor i Maret 1787 ansøgte om Befrielse for eller Lettelse i denne Byrde. Hans Eftersmand Rosengaard fraspogde sig den hele Have 1792 (Maj. 11te Febr.) At der mellem disse Haver var en Udgang til Kirkens søndre Hovedindgang, er rimeligt. De fleste Stemmer i den nævnte Commission vare enige i, at man skulde forsøge at drage Vandgrofter paa begge Sider af Kirken ned til den Canal, der gik mellem Støttet og Kirkegaarden; Nogle stemte tillige for at aflære endeel af det hele Jordsmon; men man kom strax efter i Strid om Pietetens Fordringer med Hensyn til Behandlingen af de Kister, man enten maatte flytte eller sænke.³⁶³⁾ Uanset denne Indsigelse lod Stiftsøvrigheden ved Kirkeværgen Grøfterne drage og en stor Deel Jord bortføre og en Deel Træer ombugge.³⁶⁴⁾ Kirkeinspektionen forterneedes og vilde gjøre Kirkeværgen ansvarlig for Udgifterne, men Stiftsøvrigheden erklærede i Regnskabs Decision, at han havde handlet efter dens Befaling. Men saadan Tvist standsede de yderligere Foran-

³⁶³⁾ Præsten Gottschald gjorde Alarm i denne Henseende og bragte de fleste andre Medlemmer til at frakalde deres Votæ, hvorefter Stiftsøvrigheden erklærede dem fæse fra alt Ansvar for deres Votæ Stald og paateg sig det alene. Det sees kun, at een Mand indgav Klage over Egenes Hytning, en Lvartermester, hvis Klage Generalmaj. Sæbber Klagen indsendte 1791.

³⁶⁴⁾ Der indkom 11 Rdl. for Træene, men Jærarbejdet kostede 122 Rdl.

staltninger, hvorved dog mulig Kirkebygningen kunde have vundet.

Med samme Leilighed lod Stiftsøvrigheden ved offentlig Auction sælge den sydlige Deel af Ring-Muren til Gaden, eftersom baade Klokkeren og Organisten havde opgivet deres Have.³⁶⁵⁾ Det var en Begyndelse til en ny Ordning af Kirkens Omgivelse, ligesom der ogsaa vare de i Commissionen, der tænkte paa at planere den nordlige Deel af Kirkegaarden. Men det blev derved; den sydlige Deel laae da aaben og stode i de første Decennier af dette Aarhundrede; Kjøbmænd havde der Oplag af Tommer, Bønder holdt der med Bøgne o. dsl.,³⁶⁶⁾ og først ved den sidste store Reparation i Aarene 1823—24 kom denne Deel af Kirkegaarden i dens nærværende Stand (hvorom nedenfor).

Saa langt det nu end ligger borte fra vor Tanke, at denne af Bysfoged og Sognepræst og Kirkeværge bestyrede fattige Kirke, skulde være at kalde Kongens Kirke, som den i det 16de Aarh. havde været, saa begynder dog dens Historie i det 19de Aarhundrede med ny uventet Paastand derpaa. Da Cancelliet havde faaet Synsforretningerne i Aaret 1813 og deri fandt Mangler udsatte ved St. Hans og True og flere Kirker, ilede det med at tilskrive det kgl. Rentekammer om snarest muligt at see disse Mangler afhjulpne ved disse Kirker, som i Synsforretningen vare benævnedes som „Hs. Maj. Kongen tilhørende.“ Rentekammeret sendte strax Documenter til Bevliis paa, at Kongen ikke eiede St. Hans Kirke eller de andre, og Cancelliet sendte disse Beviser til Stiftsøvrigheden til Betænkning. Det var ingenlunde hos nogen af disse Autoriteter et Forsøg at paalægge Regjeringen en Byrde: det Hele var en

³⁶⁵⁾ Muren betales med 83 Rdl.

³⁶⁶⁾ Referat af Pstn. Westengaard.

Misforſtaaelse: Stiftsøvrigheden oplyste, at det kun var en Talemaade at kalde alle Kjøbstedkirker Kongens som Statens offentlige Eiendom og under Kongens særlige Beskyttelse. Cancelliet skrev da tilbage under 10de Dec. 1814, at eftersom de ikke vare Kongens, skulde Stiftsøvrigheden sørge for Mangelernes Afhjælpelse, og man har deri en, vistnok overflødig Erklæring om, at St. Hans Kirke i det 19de Aarhundrede ikke er en Slotskirke, der kunde kaldes Kongens.

I dette Aarhundrede har isørigt St. Hans Kirkes Historie gjentaget sig, for saavidt som Trang og overordentlig Hjælp danne de væsende Hovedpuncter i samme. Men nu blev Hjælpen ydet under værdigere Form, og det lykkedes Kirken at see sin Eiendom ei lidet forøget. Da den i Aarene 1823–24 maatte underkastes en betydelig Reparation, erhvervede man kongelig Tilladelse af 3die Mai 1822 til at lade en Collect ombære over hele Riget, og saaledes skulde den fattige Kirke ogsaa forøge denne Vel, og har dermed gennemgaaet alle Muligheder med Undtagelse af Ligning paa Menigheden. Collecten indbragte 4400 Rdl. og for denne Sum i Forening med Kirkens egne Capitaler og Legater blev Arbeidet fuldført og væsentlige Forbedringer foretagne endnu i de sidste Aar. Restitutionen af Legaterne blev sikret og er nu tilveiebragt ved Kirkens aarlige Indtægt i Renter og Korn, thi gamle Gaver have baaret rige Frugter i dens Besiddelse.

Dens Historie indeholder et Par lærerige Vink om, hvad der kan komme ud af at holde paa gamle Eiendomme. Den havde reddet den gamle Bondegaard, som Ridder Eggert Fritze 1468 skænkede for en Psalmes, som tvende Chordrenge med tændte Lys i Hænderne skulde synge for vor Frue Alter fra Pinitse til Advent. Gaarden svarede dengang 3 Ørtter Korn (2: 5 D.) Heldigvis havde Ridderen ingen Arvinger, der reclamerede hans Gave, da denne Tjeneste faldt bort med

vor Frue Alter selv, og heldigviis blev den bestandig udenfor Klosters Maaße; senere svarede Gaarden i 2 à 300 Mar 8 Rdl. aarlig i Landgilde; men 1816 blev den afhændet til Selveiendom for 3000 Rbd. og svarer desuden aarlig 4 Td. Sæd af hver af de 3 Sædearter, altsaa giver den gamle Gaard nu omtrent 160 Rdl. aarlig Indtægt. Ogsaa det Huus, som Niels Hansen Faber skænkede Kirken 1710 istedfor 150 Rdl., og som gav aarlig 7 til 12 Rdl. i Læie, er solgt for 1665 Rbd. Men den nyere Lids Kirker gaae den modsatte Vej af den, som den gamle gif: den satte Penge i Jordegods; naar vi gjøre Godsæt i Penge, formere vi just ikke Kirkens Rigdomme for den kommende Tid; men vi forlade os paa, at den almindelige Erkendelse af Kirkens Vigtighed og Værd heller aldrig vil lade den uden Bistand i Tidernes Løb. St. Hans Kirke behøver fremdeles denne Tilstand, og den har ikke saa Vidnesbyrd om den almindelige Velvillie ogsaa i den nyeste Tid. Vi slutte med et Par Exempler derpaa.

Medens den store Reparation af Kirkens Indre udførtes 1823—24 ved Hjælp af Kirkens Midler og offentlige Gaver, foretog en privat Mand paa egen Bekostning en væsentlig Forstjonnelse af dens Omgivelse. Chordegne, Klokker J. J. Rosengaard lod nemlig den aabne Kirkegaard paa Kirkens søndre Side lukke mod Gaden med den nye Muur, som nu staaer der og freder Pladsen foran Hoved-Indgangen; han bekostede ligeledes en stæbt Jernport og anbragte et Kors og en Stjerne samt to større Steencapiteler paa Portens Piller.³⁶⁷⁾

³⁶⁷⁾ Hverfra disse Emblemer og Capiteler ere tagne, vides nu ikke: de bære et antikt Udseende og tilhøre deels Jehannitteridernes Symbolik, deels Gultenhiernernes Vaaben, saa at de rimeligviis enten have haavt en Plads i Kirken eller i den Muur, som engang for 1794 stod paa det samme Sted.

Til Vederlag begjærte han kun Gravsted paa Kirkegaarden, hvor ellers al Begravelse dengang var ophørt.

Til Orgelet strakte endnu Forbedringsarbejderne sig ikke; men paa allerunderdanigst Ansøgning af Kirkeinspektionen skænkede Kong Christian den Ottende 1841 Kirken et helt nyt Orgel. Senere lod han ogsaa anbringe en ny Dør paa Kirken og bestemte tillige ved denne Leilighed, at det Gravecapel, som ligger nærmest Slottet, skal tilhøre dette, og fra den Tid er det blevet istandsat og fredet, saa at det er en Prydelse mere for Kirken. Kun een Kiste, Prindsen af Hessens, befinder sig i det.

§ 4. Sognekaldets Historie 1660—1850.

Fra Kirkens Historie vende vi atter tilbage til den Gjerning, som fuldbyrdes i den. Den daglige Tjeneste, som Chordegneene i de første Decennier havde holdt med Sang og Læsning, ophørte ved Frederik den Andens Fundats for Communitetet 1572; Prædike-tjenesten var deelt imellem Sognepræsten og Capellanen. Hvorledes denne i det 18de Aarhundrede fik en særegen Udvidelse, skulle vi see i Sognekaldets Historie. Indtil den Tid har dette liden Historie, medens vel de Mænd, som beklædte det, have gjort sig mærkelige ved høist ulige Forhold.

Den, som fulgte efter Jacob Hendriksen 1577, var Hans Stage, der omtales som en Mand, der levede og døde lidet christeligt. Det turde dog være Tilfældet, at man i det Første gjorde ham nogen Uret, idet man tillagde ham, hvad der gjaldt hans Eftermand,³⁶⁸) og Kongen omtaler ham i en Skrivelse af 1584 som „en fin, lærd og retsindig Mand“;

³⁶⁸) Den smagløse og selvfærdige Lytrædelse paa Prædikestolen, som tillegges ham, maa formodentlig Aarsvaret tilhøre hans Eftermand, i hvis Embedstid det, som fæle 1601, maa falde. Bloch a. St. S. 819.

men det samme Brev angaaer dog en mærkelig Embedsforfeelse, at han første Paaske dag havde forset at consecrere Alterens Sacramente og altsaa uddeelt uviet Brød og Viin. Imidlertid tilgav Kongen ham for den Gang,³⁶⁹⁾ og samme Aar forbedrede han endog hans Embede ved at tillægge det de Penge, som kaldtes Vicariepenge og gaves af nogle Gaarde i St. Hans Sogn.³⁷⁰⁾ Men vist er det derimod, at han endte sit Liv i sin egen Brønd 1590.³⁷¹⁾ Hans Eftermand Hans Nielsen havde været Rector ved Skolen og var berømt for sin Lærdom, hvilken han dog ikke vidste at bruge med Skjensomhed.³⁷²⁾ I Aaret 1600 havde han en liden Sognestrift, fordi han havde betjent Frue Helene Hardenberg, som hørte til Albani Sogn, og ligeledes Hans Nordby, som hørte til Frue Sogn. Biskoppen mæglede forlig.³⁷³⁾ I hans Tid var ogsaa dette Embede udsat for de Forurettelser, som saa mange Kirker og Præster leed ved de kongelige Lehnsmænds Overgreb og Uvillie mod Standen. Lehnsmanden Knud Rud, som da havde St. Hans Kloster i Lehn, forholdt ham den ham tillagte Genant af Klosteret, støttende sig til sit Lehnsbrev, der tillagde ham al Indtægt af Gaarden. Hans Nielsen indsendte de kongelige Benaadningsbreve med sin Klage, og den unge Konge tilskikkede Lehnsmanden et skarpt Konge-

³⁶⁹⁾ Ved. Sim. 3die Bd. S. 20—21. Aagb. dat. Slangerborg 16de Mai.

³⁷⁰⁾ Aagb. dat. Frederiksberg 28de Sept. 1581, Orig. i Præstearch. Betæbet angives ikke, og det kan derfor ikke afgjeres, hvilke disse Penge ere og hvorvidt de here til Embedet endnu, da de ikke, som en ny Gave, lettelig kan være de samme, som Embedet allerede fik 1541 og hverem det maatte fere Preces 1628. Snarere ere de de 9 Rd. 2 Sil., som omtales 1702 og indbrages 1830 (s. nedenf. S. 131 Note 383).

³⁷¹⁾ Jac. Madf. Visitatibog v. Crone S. 22.

³⁷²⁾ Svenske Met. 368.

³⁷³⁾ Bloch a. St. S. 343 og J. Madf. Vis. B. S. 26.

brev, hvori han tilholdt ham at opfylde sin Pligt;³⁷⁴⁾ dog havde baade han og følgende Konger endnu stundom behov at gjentage denne Befaling for at sikke Præsterne deres Ret,³⁷⁵⁾ og i Virkeligheden synes Præstens Indtægt alligevel at være blevet noget beskaaret, da der siden blev Spørgsmaal om dens Convertering til Korn.

I den følgende Sognepræst Mag. Henrik Michelsen (Münzer), en Slesviger af Fødsel og Conrector i Haderslev, fik Embedet neppe nogen heldig Tjener (1617 — 1635).³⁷⁶⁾ Han var anseet for en lærd Mand og har skrevet Bøger baade paa Dansk, Tydsk og Latin; han blev beffikket til Actor i den lohmanske Sag for Consistoriet; men han var en ilde lidt og urolig Mand, der havde Strid og Processer med Alle; med Præsten i Lunde, med Mogens Kaas, med Lectoren, med Prof. Christen Hansen, med Mag. Lund og sin Eftermand; han satte sig op imod Landsdommeren, saa at denne klagede over ham; han agtede at angribe den anseete Familie Mules Adelskab, og paadrog sig en Klage fra denne over at skulle have sigtet dem paa Prædikestolen. En af hans Processer angik den Kaldet tillagte Indtægt 30 Mark af de tre Vicarier, som i 1541 kaldtes Hans Bangs Vicarier (ovenf. S. 92), hvilken Professor Chr. Hansen udbetalte ham med det samme nominelle Beløb med 30 Mark, skjønt Forholdet mellem Daler og Mark var saa betydelig forandret. Hans Paastand fandt Medhold, i det Stiftsøvrigheden 1628 tilkjendte ham Ret til 15 Rdl.,³⁷⁷⁾ en Sum, der endnu stedse udbetales Sognepræsten af Cathedralsskolen, og derhos en Sum,

³⁷⁴⁾ Dateret Frederiksborg d. 11te Juli 1597 i Copie i Bispe-Arch. og i Præste-Archivet.

³⁷⁵⁾ See Kongebr. af 25de Febr. 1636 nedenfor og fl.

³⁷⁶⁾ Blech a. St. S. 820 fgg.

³⁷⁷⁾ Stiftsøv. Dom af 13de Dec. 1628 i Copie i Præstearchivet.

der 1541 var hans sterste Indtægt. Mindre heldig var han i et andet Forsøg paa at forbedre sit Embede: da Lumby Sognekald blev ledigt 1620, indgik han med en Forestilling til Kongen, at Lunde Kongetiende kun midlertidig var tillagt hans Embede, indtil et Sognekald blev ledigt, som kunde annecteres dertil, og nu kunde Regjeringen faae denne Kongetiende tilbage ved at tillægge ham Lumby Sogn. Kongen standsede ogsaa virkelig Besættelsen af Lumby, men resolverede efter indhentet Betænkning, at det skulde besættes efter Ordinantien.³⁷⁸⁾ Selv blev han engang anklaget for en Embedsforseelse, men vandt en fuldkommen Seir over Vagvaskerne. En anerkjendt administrativ Dygtighed maa han imidlertid have besiddet; thi 1630 blev han sat over Hospitalet, som blev frataget en Borgemeister Hans Nielsen. Efter nogle Mars Forløb foranledigede han formodentlig, at denne Borgemeister blev tiltalt for sin Bestyrelse; men han selv var lige saa uheldig, eftersom han ved Proces 1636 blev tilfundet at betale en betydelig Sum paa Hospitalets Regnskab, efterat han Mæret forud havde forladt Odense og var blevet Bræst og Provst i Haderslev.

Hans Eftermand Mag. Wichmann Hasebart havde været Rector paa Herlufsholm og senere Grev Baldemars Hovmester, og blev allerede 1639 kaldet til Kjøbenhavn og snart efter Biskop i Viborg. I hans Tid ansattes Sognepræstens Anpart af Renten for St. Jacobs Alter til en fast Pengeafgift 8 Rdl., som udrededes af de tvende Professorer ved Gymnasiet, der deelte dette Vicarie.³⁷⁹⁾ Ligeledes blev ham paa hans Ansøgning tilskikket hans Deputat af Brændsel, som Lehnsmanden unddrog ham paa Grund af Klosterskovenes flette Tilstand; Kongen befalede at udvise ham det i andre

³⁷⁸⁾ Se Hgb. af 26de Dec. 1620 og 3die Jan. 1621 i Orig. i Biske-Arch.

³⁷⁹⁾ En Registrant i Biske-Archivet.

Skove under Odenfegaard og at lade hver Selveier i Lehnethjore to Læs og hver Fæstebonde eet Læs for ham.³⁸⁰⁾

De to følgende Sognepræster Mag. Peder Nielsen Galfster (1639—61) og Mag. Hermann Beck bleve begge Provster i Odense Provstie; den første var blevet Student kun 10 Aar, før han fik dette Kald, og kun 2 Aar iforveien ordineret til personel Capellan; den Anden havde reist udenlands, var Rector i Slangerup, da Kong Frederik den Tredie 1661 kaldte ham til St. Hans Sognekald, i hvilket han ægtede sin Formands Enke, den første Enke, der, saavidt vides, havde været paa dette Kald; hun blev endog andengang Enke paa samme 1681.

Mag. Hermann Beck er tillige den første Præst, om hvem det udtrykkeligen siges, at han blev kaldet af Kongen. Hvorledes de tidligere Præster vare kaldede, sees vel ikke af deres Historie; men af Magistraten og Menigheden kan de neppe være kaldede, thi Kongen kunde ikke i Kraft af Souveræniteten allerede i Dec. 1660 eller Jan. 1661 have tilegnet sig Borgerfæbets Ret, og desuden stod St. Hans Kirke i et saadant Forhold til Kongens Gaard, at det er høist rimeligt, at Lehusmanden paa denne har udøvet Patronatsretten, naanfeet, at Embedet var et Kjøbstedsognekald. I saa Fald forklares det let, at Kongens Hofmester for Grev Waldemar kunde finde Ansættelse der 1635 og Kongen 1661 overtage Kaldelsen umiddelbar. Med Sognekaldet fulgte end utvivlsommere Capellaniet, til hvilket Høiby Bønder neppe fik nogen Stemme. At Lehusmanden uimodsagt havde kaldet hidtil, bliver ogsaa rimeligt ved den fuldkomne Tausshed, der finder Sted med Hensyn til Menighedens og Magistratens Deeltagelse i Valgene.

³⁸⁰⁾ Sgbr. i. Henning Walsendorph 25de Febr. 1636 dat. vort Slot i Colding, i Præste-Archivet.

Ved Souverainitetens Indførelse findes ingen anden Forandring at være foregaaet med Embedet, end at Præstens Rettighed af Klostret blev forandret paa samme Tid, som Latinstolen og Bispestolen o. fl. fik deres Deputater udlagte i Kongetiender. Sognepræsten fik imidlertid ingen saadan Erstatning; men Kongens Brev af 16de Sept. 1664³⁸¹⁾ tillagde ham kun 10 Td. Byg og 14 Læs Hø, hvorved da det Øvrige, han havde havt, maa være bortfaldet. Senere findes, at han oppebar 14 Tdr. Byg,³⁸²⁾ hvis Værdi efter hvert Aars Capitelstart endnu udbetales ham af Odense Amtstue. Tienden af Klostret beholdt han endnu en Tid, ligesom der ogsaa i Slutningen af det 17de Aarhundrede udbetales ham 9 Rd. 2 Mk. af Klostret, hvis Oprindelse ikke vides,³⁸³⁾ og som først i Aaret 1830 ere inddragne.³⁸⁴⁾ Den gamle Skattefrihed, som Geistligheden nød, blev gjort dem stridig af Kommunen, men stadfæstet ved Kongebrev af 1667.³⁸⁵⁾

Herman Beck døde 1681 og havde sin Medtjener Mag. Peder Carstensen til Efterfølger. Denne Mand kom saaledes til at tjene i treende Stillinger ved St. Hans Kirke: thi han havde først været personel Capellan hos sin Fader, og siden residerende Capellan og Sognepræst til Høiby. Hans Forsømmelse til Sognefaldet skal have havt den Følge, at han tog en Deel Capellaniet tilhørende Documenter med sig til Sognefaldet, om hvilke der siden forgjæves blev spurgt.³⁸⁶⁾ Han havde det første Tilfælde af Entpenston; Enken efter de

³⁸¹⁾ See ovenf. S. 105 Not. 305.

³⁸²⁾ Kg. Brev 16de Nov. 1670.

³⁸³⁾ Et Kgbr. af 31te Jan. 1702 stadfæstede hans Ret til 9 Rd. 2 Mk. og 11 Td. Byg; Pengene ere maaskee de Vicariepenge, som Frederik den Anden 1581 havde tillagt Præsten (ovenf. S. 130 Not. 370).

³⁸⁴⁾ Nemlig ved den sidste af de Præsts Aaldebrev.

³⁸⁵⁾ Dat. 2den Jan. 1667, i Præstearchivet.

³⁸⁶⁾ Et Vidneuddrag i en Strid 1730 i Biske-Arch.

tvende Formænd beklagede sig, at hun efter 1½ Aars Forløb Intet nød enten af Kaldet eller Andet; men da nu Lovens Bud var klart, har hun formodentlig faaet Pension efter det. Hans egen Enke blev i Kaldet, thi Eftermanden Mag. Mads Hvild (1688—1706) ægtede hende. I hans Tid var Embedet meget ringe og hans Forfatning slet, hvorfor Kongen maatte tillade, at han, skjønt Kjobstedpræst, maatte svare Kopskatten lige med Landsbypræster.³⁸⁷⁾ Han døde pludselig 1706. I hans Tid vare de Forhold forberedte, som tilbød en Leilighed til at forbedre Kaldet og udvide Præstens Embedskreds. Men da disse i Begyndelsen ikke stode i nogen Forbindelse med St. Hans Kirke, maae vi oplyse dem ved en Digression.

I Aaret 1700 kom pludselig et Rescript til Biskoppen, at Kongen havde bevilget en Ansøgning af Obersten for det hvenske Nationalregiment tilføds Hr. v. Erffa, at han maatte bruge den i Krigens Tid ansatte tydske Feldtpræst Joh. Betke til at betjene sig og sin Familie samt Regimentets tydske Officerer og Gemene med Prædiken og ellers; Officiererne vilde selv lønne ham af deres egen Gage, og dersom han blev befordret, skulde det staae Obersten frit for at antage en anden tydsk Præst. Kongen havde derfor bevilget, at han maatte faae en af Kirkerne i Odense til at lade holde tydske Guds-tjeneste for Garnisonen, dog at Præsterne og Kirkebetjentene i Odense ikke derved skulde lide nogen Afgang i deres Rettigheder.³⁸⁸⁾ Dette Rescript blev læst for Sognepræsterne den 26de Dec., og formodentlig blev Graabrødre Kirke, som stod lidet brugt, anvist Oberstens Præst.

Den nye tydske Præst fungerede ikke længe, inden de Conflicter viste sig, som Bestemmelsen om de danske Præsters

³⁸⁷⁾ Bevill. af 7de Marts 1691 i Præstearchivet.

³⁸⁸⁾ Nr. 16de Dec. 1700, Original i Biske-Arch.

og Kirkebetjentes Rettigheder lod forvente. Paa Klage derved af den følgende Oberst Schönfeldt emanerede allerede under 19de Juli 1701 et nyt Rescript, at denne Feldtpreest skulde „nyde den samme Rettighed i hans Embedes Forretninger som andre Regiments- og Garnisonspræster.“ Om han derved blev Præst for hele Regimentet, er ikke klart; men for de tydske borgerlige Familier i Byen blev han det i alt Fald ikke, og der vare mulig ikke Faa, der ønskede tydske Gudstjeneste. Videre Spor af den tydske Feldtpreests Virksomhed forekommer ikke; maaskee han blev forsat eller Embedet gik ind.

Men kort efter fik Byens Stift en ny Biskop i Christiaan Rudolph Müller, som selv havde været Feldtpreest, var tydske dannet, og senest havde tjent som tydske Hofpræst, da han i Aaret 1703 succederede Kingo, uden at være det danske Sprog mægtig. I hans tredje Embedsaar fik St. Hans Kirke en ny Sognepræst i Jørgen Lagesen, der var født i det Slesvigske, havde studeret i Kiel og Wittenberg, inden han drog til Kjøbenhavn; han havde været Skibspræst og Feldtpreest og senest Capellan ved St. Knuds Kirke. I ham havde derfor Byen selv en Gæstling, som kunde holde tydske Gudstjeneste, og nu blev en saadan tilveiebragt som en kirkelig Foranstaltning ved Stiftsøvrighedens egen Omsorg. Stiftamtmand Joachim Prißbuer von Wossensstirn og Biskop C. R. Müller indgik 1707 med et Andragende til Kongen „paa deres Begne, som vare af den tydske Nation og opholdt sig her i Odense og endnu ikke vare det danske Sprog fuldkommen mægtige,“ ifølge hvilket Kongen under 23de Dec. 1707 rescriberede, at det maatte bevilges dem og deres Familier med en ugentlig Prædiken og ellers i deres Saligheds Sager udi det tydske Sprog at betjenes af Sognepræsten til St. Hans Kirke Hr. Jørgen Lagesen og det i samme Kirke, dog paa Bilskaar, at Prædiken ikke maatte holdes paa Tider, da der var

danst Tjeneste i Byen, og at Præsterne og Kirkebetjentene Intet derved afgif i Offer eller Andet, samt at den hele Tjeneste holdtes efter den danske Kirkes Ritual.³⁸⁹⁾ Den nye Gudstjeneste tog sin Begyndelse allerede Onsdag den 15de Febr. 1708, og Biskop Müller prædikede selv første Gang.³⁹⁰⁾

Det er paaafaldende, men betegnende, at Garnisonen ikke nævnes med eet Ord ved denne Foranstaltning. Dersom den tydske Feldtpræst endnu var i Odense, maa hans tydske Menighed have staaet særskilt ved Siden af denne tydske Tjeneste; men det er rimeligt, at han allerede var borte, da de Tydske ellers kunde have holdt sig til ham. Det var en paa Byen selv alene beregnet Foranstaltning, og da siden en tydsch Feldtpræst atter i Maret 1716 kom til Odense med 6 Compagnier af Oberst Friis's Regiment og begjærte Udgang til en Kirke, anviste Biskop Muus ham i Henhold til den fgl. Resolution af 1700 Graabrødre Kirke, hvilket Regjeringen bifaldt,³⁹¹⁾ saaat Odense da en Tid havde tvende tydske Prædikener. Thi ikke blot Jver Lagesen vedblev at holde sin til sin Død 1718, men ogsaa hans Eftermand³⁹²⁾ Hans Wöldike, som ogsaa var en Slesviger og havde været Feldtpræst (1715—19), holdt den hver Onsdag i St. Hans Kirke. Hvorlænge den tydske Feldtpræst prædikede, er ikke bekjendt; men tilsidst samledes de tvende tydske Tjenester i een, som blev knyttet til St. Hans Kirke, idet denne 1722 blev Garnisonskirke.

Hans Wöldike stod i saamegen Gunst hos Kongen, at han i Begyndelsen havde tænkt paa at frsige sig det ringe St. Hans Sognefald, men han underkastede sig Forsynets

³⁸⁹⁾ Trykt i Kjöb. Saml.

³⁹⁰⁾ Bircherods Dagbog v. Melbeck S. 527.

³⁹¹⁾ Indberett. af 11te Marts og Kjöb. 2den Mai 1716 i Bispe-Arch.

³⁹²⁾ Nærmest efter J. Lagesen var H. Flygge udnævnt, men døde før Tiltrædelse.

Styrelse og virkede i dette Kald med megen Belsignelse til sin Død 1754. Ved denne Gunst kunde han desto lettere opnaae det, han ønskede, hos Kongen, der desuden ved det nye Slots Opførelse 1720 var kommet St. Hans Kirke nærmere. I Mæret 1722 bevilgede og anordnede Kongen paa hans Ansøgning og for at Kirken kunde nyde nogen Hjælp til sine Indkomsters Forbedring, at St. Hans Kirke skulde herefter tillige som en Garnisonskirke for den i Odense indkvarterede Milice agtes og bruges, og Sognepræsten Hr. Wöldike at betjene samme Milice med Prædiken, Communion, Copulation, Verne-daab og anden Gudstjeneste, ei alene i det danske Sprog, men endog paa den sædvanlige Tid i det tydske Sprog, saa længe de staae i virkelig Tjeneste ved bemeldte Regiment.³⁹³⁾ Denne Anordning synes at være emaneret uden Biskops eller Stiftsøvrigheds Medvirkning, og har den besønderlige Egenhed at tilføre Kirken en ny Egenkab, som forbliver den anden Geistlige ved Kirken uvedkommende; den giver Sognepræsten en Annermenighed for sig alene, ligesom Capellanen havde Holby Sognekald til Annex. Følgen kunde blive heel besønderlig, naar Ministerialia foresaiot, hvori Garnisonen og Menigheden toge lige Deel eller Præsten overdrog Capellanen sine partes. Om Len tales der ikke; i senere Tid er Døfter af Garnisonen kun 56 Rdl. og Officiererne give Bidrag til Kirken; Døfter og Accidentser maatte tilhøre Sognepræsten alene og deles nu med $\frac{1}{2}$ med Klokkeren. Det geraader baade Sognepræsterne og Capellanerne til Gre, at der aldrig er opstaaet Conflictier af dette Forhold.

Saaledes var da den frie tydske Prædiken i Odense nu indordnet i de virkelige Fornødenheder, og uagtet det tydske Hof's hyppige Ophold paa Slottet og de mange tydske Fami-

³⁹³⁾ Hefc. 19de Juni 1722.

lier i Byen, som vistnok segte til denne, glemte man efterhaanden aldeles, at den havde anden Bestemmelse end at være Prædiken for den tydske Deel af Byens Garnison. Thi da der i Aaret 1739 blev truffet den almindelige Foranstaltning til de overflødige Ugeprædikeners Afslæggelse, blev den tydske Ugeprædiken i St. Hans Kirke alene bibeholdt for Garnisonens Skyld, som „den tydske Onsdagsprædiken for Garnisonen og de derliggende Ryttere.“³⁹¹⁾ Hvor rigtig end denne Betragtning af tydsk Gudstjeneste i en dansk By var, saa foranledigede dog Rescriptets Ord til en critisk Bemærkning; thi det har ligesom glemt, at St. Hans Kirke var Garnisonskirke ikke blot om Onsdagen, men ligesaa vel om Søndagen nemlig for den dansttalende Deel af Garnisonen, og det synes virkeligt af den næste Forandring med denne Tjeneste, som om den særskilte Gudstjeneste om Onsdagen blev anseet for hele Garnisonens Gudstjeneste: maaskee have de tydske Officierer commanderet hele Mandskabet i Kirke om Onsdagen, uanseet at de dansttalende havde deres Gudstjeneste sammen med Menigheden om Søndagen.

I Wölbikes Tid indfaldt nogle Smaatviftigheder med Skolen og Capellanen, hvorom nedenfor skal berettes; i hans Tid blev ogsaa Præstegaardens Vedligeholdelse paalagt Kaldet Nrc. 24de April 1741 og Kirkens store Reparation ved Lotterispillet fuldført (S. ovenfor S. 123). Han var en meget anseet og elsket Mand i sin Kreds.³⁹²⁾ Endeel Optegnelser til Embedets Historie af ham ere endnu opbevarede i dets Archiv. Han døde 1754; hans Enke levede til 1781 og nød en liden Pension af Kirken.

Efter ham fulgte en Nordmand Bo Brodersen Ha-

³⁹¹⁾ Nrc. 1ste Mai 1839 § 7 B i Nrc. Saml.

³⁹²⁾ Blich a. St. S. 833 fgg.

gen, der, ligesom han, havde gjort en Udenlandsrejse og var fra Lærer ved Cadetacademiet blevet Capellan ved Frue Kirke i Odense; han døde allerede 1759.³⁹⁶⁾ Hans Eftermand Jørgen Hee var Son af Stiftsprovsten i Odense, og efter 4 Aars Forløb blev han selv Stiftsprovst og Sognepræst til St. Knuds Kirke, senere forflyttet til Holmens Kirke i Kjøbenhavn og derfra Biskop i Marhuus.³⁹⁷⁾ Hans Eftermand Anders Borch var ligeledes født i Odense, men havde i henved 5 Aar tjent som Fæltipspræst (for norske Regimenter) i Holsten, og blev forflyttet til Raskov 1777.³⁹⁸⁾ I hans Tid forefaldt en liden Grændsestrid om de saakaldte Blæsenborg Huse udenfor St. Jørgens Port, som Præsten ved Frue Sogn tillegnede sig, ligesom ogsaa Beboerne helst ønskede at høre til Frue Sogn, i hvilket Huse ligge. Men da det blev oplyst, at de ere byggede paa Marker, der forhen tilhørte Ryttergodset, tilkjendtes de St. Hans Sogn.³⁹⁹⁾ Et andet Stridsspørgsmaal opstod med St. Knuds Sogn om Garnisonseembedets Grændser i Anledning af en Vielse; Cancelliet afgjorde det imod Borch, fordi den Dragon, som Stiftsprovsten havde viet, ikke var indquarteret i Odense.⁴⁰⁰⁾

Men det Mærkeligste, der tildrog sig i Borchs Tid, angaaer Gudstjenesten for Garnisonen. Den Mand, som var kommet til Roret i Struensees Tid, fandt, at Rytterne kunde have mere Nytte af at arbejde om Onsdagen end at høre den tydske Prædiken, og under 6te Oct. 1769 blev det derfor tilladt at henlægge den til Søndagen. Men nu blev den be-

³⁹⁶⁾ Bloch a. St. S. 804 fgg.

³⁹⁷⁾ Smst. S. 692 fgg.

³⁹⁸⁾ Smst. S. 839—40.

³⁹⁹⁾ Erklæring af 23de Decbr. 1776. Striden fernyedes fra Frue Kirkes Side 1800, men med samme Udfald.

⁴⁰⁰⁾ Canc. St. 16de Jan. 1768 i Bispe-Arch.

tragtet som den hele paa Garnisonen beregnede Gudstjeneste, thi istedetfor den blev anordnet en særskilt afvekslende tydsk og dansk Gudstjeneste om Søndagen. Kl. 8 skulde St. Hans Menighed holde Hoimesse, Kl. 11½ skulde Sognepræsten atter prædike for Garnisonen, hveranden Gang Tydsk og hveranden Gang Dansk. Altergang skulde holdes to Dnsdage om Aaret for de Tydske, de Danske skulde gaae til Alters med Menigheden Fredag og Søndag. Istedetfor Dnsdagsprædiken skulde holdes Catechisation, skifteviis af Sognepræsten og Capellanen, hvorved da denne fik et lidet Tillæg i Embedsforretninger for medelst den ham uvekkommende Forbindelse mellem Kirken og Garnisonen.

Men Sognepræsten fik det besønderlige Hverv at prædike paa Dansk to Gange hveranden Søndag i samme Kirke først for Borgermenigheden og siden for endeel af Garnisonsmenigheden. Hvorlænge dette Bud er blevet bogstavelig fulgt, vides ikke. Men denne Udsøndring af de to Menigheder lod Begrebet om Garnisonspræst faae faa megen Vægt, at det ikke er uventet, at Regjeringen, da Borch blev forflyttet 1777, allerede havde udnævnt hans Eftermand, inden Biskoppen havde indberettet Vacancen — altsaa uden Ansøgninger, ved en Cabinetsordre. Denne var Capellanen ved Garnisonskirken i Kjøbenhavn Henr. Mich. Machen, som tiltraadte Embedet i April 1778.⁴⁰¹⁾ Biskoppen havde ikke undladt at gjøre opmærksom paa, at den, der ansattes, maatte være det tydske Sprog mægtig; men Embedet var besat, og da Machen var Capellan ved den danske Garnison i Kjøbenhavn, er det muligt, at dette Hensyn ikke var blevet iagttaget, men det er ogsaa muligt, at Machen aldrig kom til at prædike Tydsk i

⁴⁰¹⁾ Udnævn. af 28de Jan., Indberetn. af 3die Febr. og Collats af 9de April 1778.

Odense, i alt Fald ophørte i hans Tid denne Embedsgjerning, ligesom han ogsaa er den Sidste, der i sit Kaldsbrev benævnes Garnisonspræst. Formodentlig er den tydske Bestanddeel af Garnisonen i Tidens Løb ved forandret Recluttering indfundet saameget, at ingen tydsk Gudstjeneste var fornøden, og de danske Soldater kunde ligesom deestage i Menighedens almindelige Gudstjeneste. De enkelte Udlændinge og fremmede Religionsbefjendere søgte ikke udelukkende til St. Hans Kirke: Stiftsprovst Rincher confirmerede Enkelte paa Tydsk, og Reformerte communicerede i Frue Kirke.⁴⁰²⁾ Da Machen døde 1798, indberettede Biskoppen alene, at Sognekaldet ved St. Hans Kirke var ledigt. Hans Chr. Buunkes flod⁴⁰³⁾ blev kaldet til hans Eftermand i samme Egenskab alene, og ved hans tidlige Død 1805 indberettede Biskoppen Vacancen med den Bemærkning, „at Kaldet vides ikke at være besvaret med nogen usædvanlig Byrde.“ Ogsaa G. B. Praem kaldtes 1805 alene til Sognepræst for St. Hans Menighed og ligeledes alle hans Eftermænd.

Alligevel er Garnisonen vedblevet at høre til St. Hans Kirke og er indbetattet i St. Hans Menighed, og Regjeringen har i Anledning af en Strid om en i St. Hans Kirke begravet Oberst, paa hvis Begravelse Frue Kirkes Betjente gjorde Paastand, erkjendt, at St. Hans Kirke efter Canc. Skr. 16de Jan. 1768 er de indquarterede Militaires Sognekirke, men ogsaa kun diøses, hvorfor Reclamationen paa den nævnte Begravelse dengang fik Medhold.⁴⁰⁴⁾ Men til at holde tydske Prædiken eller særlig Gudstjeneste for Garnisonen paa hviler ikke længere Sognepræsten nogen Forpligtelse. Det var da ogsaa saameget vanskeliggere at paalægge ham saadant, som

⁴⁰²⁾ Journal i Biske-Arch.

⁴⁰³⁾ Ryerup og Krafts Literaturlex. S. 108.

⁴⁰⁴⁾ Canc. Skr. 8de Sept. 1804.

han siden 1805 er eneste Præst, da det residerende Capellanie blev nedlagt.

Engang da der i det 19de Aarhundrede blev Traug til en tydsk Gudstjeneste for Mandskab af tvende Regimentter, som laae i Jyen og paa de nærmeste Der, vendte ingen Tanke sig til St. Hans Kirke; men en kongelig Resol. af 11te Sept. 1808 bestiftede paa Feldtprovstens Indstilling Cand. og Skolelærer i Odense Joh. Fred. Arend s til Feldtpræst for dem;⁴⁰⁵⁾ og da der i 1852—53 var indquarteret et Regiment af hollandsk Mandskab i Odense, var Regjeringen betænkt paa midlertidig at bestikke Sognepræsten en tydsk Medhjælper for den tydsktalende Deel af Garnisonen, hvilket kun blev udsført, fordi Regimentet blev forlagt.

I Præm s Tid forbedredes Embedet midlertidig paa en uventet Maade ved at faae et Landsogn til Annex. Da nemlig Paarup efter Res. 2den Dec. 1816 skulde udsøndres fra Hospitalet som et selvstændigt Kald, men der manglede Leilighed til at forskaffe en Præstegaard, blev dette Embede overdraget Præm med samtlige Indtægter undtagen Kongetienden⁴⁰⁶⁾; og denne Forbindelse varede lidet ind i hans Eftermands Tid. Efter hans Død 1818 blev Augustinus Hermann Steenbuch Sognepræst til St. Hans Kirke, og midlertidig til Paarup Sogn, men, efterat dette allerede i 1819 var blevet adskilt derfra, forflyttedes han 1821 til Trøe Kirke, ved hvilken han døde 1845.⁴⁰⁷⁾

Efter ham fulgte Erik From, som 1830 blev forflyttet, og Laurids Christian Ditlev Westengaard,⁴⁰⁸⁾ som

⁴⁰⁵⁾ S. Myerup og Krafts Literaturlex. S. 11.

⁴⁰⁶⁾ Resol. 3die Dec. 1816.

⁴⁰⁷⁾ S. Erslevs Højs. Lex. 3die D. S. 222 og Barfod Danm. Geisl. 1ste D. S. 179—80.

⁴⁰⁸⁾ S. Erslevs Højs. Lex. 3die Bd. S. 495 og Præsten Westengaards Minde, Odense 1853, og Ugebl. i. d. ev. Kirke 1854 Nr. 3—4.

en kort Tid havde H. M. T. Herh til personel Capellan og døde 1853. Hans Eftermand blev 1854 Theodor Steenbuch, forhen ordineret Catechet i Byen, Søn af den nysnævnte Sognepræst S. ved samme Kirke.

§ 5. Det residerende Capellanie's Historie.

Efter den første Capellan Peder Laurentsen, som døde 1573, kjendes vel Navnene paa en stor Mængde, men kun lidet Mere end Navnene, og disse ikke engang med megen Sikkerhed. Hans nærmeste Eftermand var Hr. Jacob, som allerede inden 1589 havde faaet Peder Nielsen til Efterfølger; thi i dette Aar optog denne et Thingsvidne og erhvervede en Raadstuedom for at afværge et Tab, hvormed Kirkeværgerne ved Frue Kirke truede hans Embede, idet de ikke vilde fuldstændig udrede den Deel af St. Laurentii Alters Rente, som indeholdt i Frue Præsterevidens og var tillagt Capellanen ved Fordelingen 1541.⁴⁰⁹⁾ Han nævnes ogsaa i Biskop Jacob Madsens Visitationebog.⁴¹⁰⁾ Men om det er ham eller en anden Hr. Peder, der forekommer 1608 og blev affat (affæddiget),⁴¹¹⁾ kan ikke siges, ligesaa lidt som om det er Nogen af dem eller en Tredie, der nævnes 1614.⁴¹²⁾ Ogsaa en Hr. Søren nævnes fra samme Tid, men fra 1618 er Rækken mere bekendt: Nogen Hansen 1618—19, Christen Oluffsen 1619—27, Peder Nielsen Skonning 1627—28, Jens Hansen Besterborg 1628—38, Søren Nielsen Steenløse 1638—39.⁴¹³⁾ De bleve alle paa Gen

⁴⁰⁹⁾ Raadstuedom af 22de Dec. 1589 i Bispearchivet. Den beløber nu 1 Rd. 2 Mk.

⁴¹⁰⁾ S. 22.

⁴¹¹⁾ H. Peders. Perlestikkers Antegnelser i N. Hist. Tidskr. V, 1 S. 150.

⁴¹²⁾ Smjst. S. 153.

⁴¹³⁾ Bloch a. St. S. 844 fgg.

nær befordrede andetſteds hen, ofte efter et Mars Tjeneste, hvilket hverken giver noget fordeelagtigt Begreb om dette dog med et Sogns dobbelte Tiende aſlagte Embede eller nogen glædelig Foreſtilling om Landsognets Pleie i denne Forbindelse. Medens flere af dem droge til Valg i andre Kjøbsteder, blev den Sidste af Biskoppen ſendt til Slesvig for at prædike paa Valg efter Begjæring af Hertug Johan Chriſtian af Sonderborg, og da det Samme var Tilfældet med en perſonel Capellan hos Sognepræſten efter Anmodning af Hertug Philip af Glücksborg, ſeer man deraf, at Hertugerne dengang jævnlig overlod de danſke Biskopper at udſøge ſig Candidater. Fra de hertugelige Lande modtog atter St. Hans Kirke ſin nye Capellan Carſten Lauridsen, en fra Als ved Strid med Hertug Frederik fordrevet Præſt.⁴¹⁴⁾ Fra hans Tid blive de reſiderende Capellaner ſædtere knyttede til Stedet.

Det var denne Capellan, der formedelt den herſkende Mening om Capellanreſidentſens Forhold til Kirken fik en betydelig Reparation udført paa Lehnets Regning,⁴¹⁵⁾ navnlig blev da hans Kornhuus opført, paa hvilket hans Navn blev anbragt. I ſine ſidſte Aar havde han perſonelle Capellaner, af hvilke den Sidste, hans Son Peder Carſtensen, 1670 blev hans Eſtermand, indtil han 1681 blev Sognepræſt. Efter ham fulgte Mich. Marcuſſen Reimer, der havde været Skibspræſt.⁴¹⁶⁾ Ogſaa han havde perſonel Capellan, førſt Bendix Didrichſen 1702, hvem han nægtede Løn, uagtet han beſtyrede det hele Embede baade i Høiby og i Byen; et kongeligt Rſc. 5te Mai 1703 maatte bemyndige Biskoppen til at anſætte den til 50 Rdl. for Arbejde og 20 Rdl.

⁴¹⁴⁾ Bloch a. St. S. 817 ſgg.

⁴¹⁵⁾ Lvenſ. S. 113—14.

⁴¹⁶⁾ Bloch a. St. S. 850.

til Underholdning.⁴¹⁷⁾ Senere fik han sin Søn til Capellan og ved sin Død 1705 til Efterfølger.

Joh. Benedict Reimer var en ung Mand, som synes at have tragtet høit; han tog 1708 Magistergraden og ansøgte tre Gange om Ribe Bispestol.⁴¹⁸⁾ I Aaret 1722 blev han kaldet til Tystrup Sognekald. Fra denne Mands Embedstid er det meest Boligen, der giver Capellaniet Historie. Reimer maatte allerede erfare, at Naboskabet med Slottet ikke altid var til Fordeel. Hans Embedsbolig laae paa Kirkegaardens nordre Side, allernærmest ved Slottet, hvis Ladebygninger stødte til dens Have, thi disse laae i den nuværende Slotshave. Mellem Capellanens og Sognepræstens Residentser laae Organistens og Klokkerens Boliger. Capellanens Have strakte sig mod Nord, bag om flere Naboers Haver, der tildeels kun vare adskilte fra den ved Grændsemærker og Fletteegjerder, og fra den var der en lang Gang ud til Marken. Foran Huset var en liden Blomsterhave ligesom foran Præsteresidenten. Det var denne, der i Aaret 1709 eller 10 fik Stiftsbefalingsmandens Magt at føle. Pludselig en Morgen blev den opbrudt og dens Gjerde spoleret af Kirkeværgens Folk paa Befaling af Stiftamtmand Pritsbuer von Woffenstirn. Vi vide hverken Grunden eller Hensigten; rimeligviis var det en uhjemlet Benyttelse af Kirkegaardens Grund, mulig skulde dengang gøres den Indfjørsel over Kirkegården, som nu fører til Slotshaven. Capellanen taug, og Begivenheden er kun tilfældig bleven omtalt i en anden Sag.⁴¹⁹⁾ Reimer havde ogsaa i sin sidste Tid en langvarig Strid med sine Naboer til den anden Side: Sognepræsten Jvar Lagesen klagede over, at han havde spærret for Afløbet fra Organistens

⁴¹⁷⁾ Trykt i Hic. Saml.

⁴¹⁸⁾ Bloch a. St. S. 851.

⁴¹⁹⁾ I et Vidne-Udsagn af Joh. Reimer selv i en Sag i Aaret 1730.

og Klokkerens Boliger, fra hvilke Vandet skulde have Afløb igjennem hans Gaard og Have til den store Grøft, som gik mellem disse og Klostret; som Folge deraf sivede Vandet ind i Sognepræstens Have og frembragte Morads og Uføre i det bagved liggende Stræde (Nyenstedt). Reimer vedgik, at han havde gjort det i Pestens Tid, og uagtet alle Vidner og selv en Bythingsdom vare ham imod, førte han Sagen ligetil Høiesteret, som da omfider 12te Marts 1718 kjendte til Sognepræstens Fordeel og domte Reimer i 40 Rdl. Omkostninger.⁴²⁰⁾ 1722 blev han forflyttet.

Reimers Eftermand var Elias Chr. Grüner, der 1720 var blevet Catechet i St. Hans Sogn og anbefalede sig ved at forstaae og prædike Tydsk for Stiftamtmanden Geheimeraad Lenthe. Han maatte erfare, at Kongens Raboſſab var ligesaa lidet til Fordeel, som Stiftamtmandens havde været; ved det nye Slots Opførelse mistede Gaarden sit Hegn mod Vest, og han beklagede sig 1729 over at have ligget 7 Aar i en aaben Gaard. Slotsforvalteren havde ladet kaste en Grøft, hvorved han meente at være berøvet et Stykke Kaalfjord, for hvilket han begjærte Refusion. Paa samme Tid var Gaarden geraadet i yderlig Forfald: 1729 styrtede et Stykke af Udhussene sammen, og for at redde det Øvrige, som stod for Fald, foreslog Kirkens Forsvar endnu at nedbryde et Stykke og gjøre Materialierne i Penge. I sin Nød indgik Capellanen med et Uddragende til Kongen 1729, at det maatte paalægges Kirkens Forsvar at opreise det Faldne og sætte det Øvrige i beboelig Stand. Man vidste ikke eller vilde ikke vide, at Gaardens Vedligeholdelse paahvilede Capellanen selv efter Christian den Tredies Gavebrev. Stiftsøvrigheden foreslog at afhænde Gaarden og give Capellanen Renten af Kjøbesummen

⁴²⁰⁾ Copie af Dommen i Bispe-Archivet.

til Hundsleie, og Kongen bifaldt Forslaget, idet saa ogsaa dermed Spørgsmaalet om Gæften kunde bortfalde.⁴²¹⁾ Imidlertid henstod Salget, der sagdes efter Overeenskomst med Beneficiarius selv, et Aars Tid; maaskee han forudsaa den ringe Hundsleie, han kunde vente sig. Men da der heller intet Andet skete, indgik han atter 1730 med en indtrængende Begjæring til Kongen om, at Kirkens Forsvar skulde istandsætte Boligen eller forskaffe ham en anden.⁴²²⁾ Skjønt det nu blev oplyst, at Bedligholdelsen paahvilede ham selv, blev det dog ved den givne Resolution, som omfider da efter to Aars Forløb blev efterkommet. Disse Aar bleve endnu forbitrede den allerede utilfredse Mand ved en vidtloftig Proces med en Nabo paa Nørregade (Kroholder Langhoff) om de usikre Grændser mellem deres Haver; der blev ført flere Gange Vidner fra begge Sider, Grüner hentede skriftlige Vidnesbyrd fra sin Formand, som nu var Præst ved Haderslev — hvilket hans Sagfører kalder „langt borte i Holsten“ — og fra hans Broder.⁴²³⁾ Omfider blev Gaarden solgt „med al den Ret, hvormed Kirken havde eiet (tilhørt) den,“ (som var ingen) og med Grund og Have; det var at forudsee, at dette Salg ei vilde baade den ulykkelige Capellan: der blev budet 151 Rdl. for den, og kun Kirkeværgen drev den op til 216 Rdl. 3 Mk. Den blev kjøbt af Rectoren Professor Maby, som var Grüners Svoger, og denne blev nu boende i den.

Hvorledes den blev istandsat, vides ikke; men meget blev ikke sat paa den. Capellanen kunde ikke boe for de 10 Rdl.

⁴²¹⁾ Ref. 18de Juli 1729.

⁴²²⁾ Anf. af 24de Juli 1730, skrevet med et stærkt Ansøg af Utilfredshed.

⁴²³⁾ Vidnendagnene forefindes af 28de Aug. 1730 og 12te Marts 1731. Sagens Udfald er ubekendt: Capellanen synes vel at have Retten paa sin Side, men viste sig misværlig selv i ikke at ville indgaae paa et tilbuddet forlig.

som Renten beløb: Kirken maatte give ham 50 Rdl., og man fortrød snart den skete Handel. Efter 15 Aars Forløb tilbød Maby at sælge Gaarden igjen, og Stiftsøvrigheden erhvervede da kongelig Tilladelse til, at Kirken maatte købe den for 480 Rdl. og overlade den til Capellanen mod, at han selv skulde holde den vedlige. Dette skete 1745.⁴²¹⁾ Saaledes boede nu endelig Capellanen i en Residents, som virkelig tilhørte Kirken, men de gamle Bausfeligheder ved dens Vedligeholdelse gjentog sig engang endnu. Grüner døde 1750, efterat have antaget sin Søn til personel Capellan, og han fik ham ogsaa til Succesor.

Christian Grüner var dengang netop 25 Aar gammel og tjente i Embedet i 40 Aar. Hans Eftermand J. C. Bunkesflood fandt Boligen atter i en saadan Stand, at den blev trykkende for Embedet, og paa hans Ansøgning blev det tilladt at sælge den i Aaret 1796; men Salget foregik dog først, efterat han 1799 havde ombyttet Capellaniet med Sognekaldet. Eftermanden J. C. Ramsing fik den solgt 1800 for 980 Rdl., af hvilke Renten tilfaldt ham.

Ramsing var den sidste Capellan ved St. Hans Kirke. Dette Embede hørte til dem, der ifølge Kjc. 30te Sept. 1803 skulde nedlægges til Fordeel for Skolevæsenet, skjønt ingen ordineret Catechet ved denne Kirke traadte istedet. Den almindelige Afskaffelse af de residerende Capellanier i Kjøbstæderne og paa Landet gik ud fra den Anskuelse, at Skolen var vigtigere end Kirken, at Aftenang var oversflødig i Kjøbstæderne, og at Menigheden behøvede at befries fra Erlæggelse af Offer og Accidentser til flere Geistlige. Fra Kirken udgik den ikke. I Byen spurgte Cancelliet Biskoppen 1802, hvilke residerende

⁴²¹⁾ Kjc. 28de Mai 1745, med Henvisning til det almindelige Kjc. af 24de April 1741 om Embedsveligers Vedligeholdelse.

derende Capellanier i Stiftet han meente, at der burde vedblive og af hvilke Grunde, og hvilke der kunde ophæves til Fordel for Skolevæsenet. Biskop Bloch erklærede, at af alle oprindelige Capellanier i hele det nuværende Bys Stift kunde kun eet nedlægges (nemlig Capell. til Vigerslev og Veflinge) og at de øvrige vare fornødne formedelsk Annerer eller Menighedernes Talrigbed, og i en indtrængende Betænkning foreholdt han Cancelliet, hvor utilbørligt det var at indskrænke Antallet af de i Guds Kirke ansatte Lærere, og hvor sørgeligt, at en god Institution som Skolevæsenet ikke kunde fremmes uden paa en andens Ruin; han henvisste til Kirkepatroners, Communer's og alle Borgeres Gyne og gode Villie til at hjælpe Skolevæsenet uden denne Udvei o. m. desl.¹²⁵⁾ Men Beslutningen var taget, og da den allerede var udført i Sjælland (Nsc. 29de Juli 1803), indskrænkede Biskoppen sig til at holde paa Capellaniet ved St. Knuds Kirke; de tvende andre i Odense faldt som Offere for Principet og Tidens Fordringer. Ved Capellaniet ved St. Hans Kirke mødte imidlertid en særegen Bæmselighed, som syntes navnlig at gjøre Fordelen for Odense By meget ringe. Biskoppen maatte tage tilbørligt Hensyn til Høiby Sognekald, som var forbundet med dette Embede, og udgjorde dets væsentlige Indtægt; han foreslog, at Høiby skulde være et særskilt Pastorat, hvis Præst maatte beholde begge Sognets Tiender og Annergaarden, eller ifald det skulde annecteres til et andet Sogn, at da kun Kongetienden skulde komme Skolevæsenet og navnlig Høiby Skolevæsen tilgode. Paa denne Maade vilde Odense Byes Skoler ved Capellaniet's Nedlæggelse ifkun erhverve Renten af den Capital, for hvilken Residensen var solgt, 36 Rdl. 72 sk., og Jordskyldspenge (o: de gamle Alsterrente) 9 Rdl. 44 sk., og dog

¹²⁵⁾ Indskrift. af 31te Marts 1803.

var det disse Skoler, der langt mere trængte til Hjælpemidler end Høiby. Alligevel blev Embedet nedlagt ved Nrc. 30te Sept. 1805, hvilket dog ogsaa forsaavidt forhoiede Udbyttet, som det bestemte, at baade Høiby Kongetiende og Annexpræstegaarden der i Byen skulde tilflyde Skolevæsenet, idet Høiby fremtidig skulde være Annex til Nørrekyndelse; men det bestemte ikke, hvilken Commune der skulde oppebære disse Fordele. Ved Rasmings Befordring 1805 traadte Bestemmelsen i Kraft; Capellaniet ophørte fra denne Tid. Men om dets Efterladenskab opstod nu en Tvist; thi den kongelige Bestemmelse maatte naturligt forstaaes saaledes, at Høiby Skolevæsen skulde vinde saagodtsom hele Fordelen. Commissionen for Odense Skoler var ikke tilfreds med de 46 Rdl. 20 sk , som alene skulde tilflyde Byen, og erhvervede en kongelig Resolution, at Embedets Rettighed af Høiby skulde deles, saaledes at Byens Skolekasse erholdt $\frac{2}{3}$ og Høiby Skolekasse $\frac{1}{3}$ af Sognets Kongetiende og Annexpræstegaardens Afgift.⁴²⁶⁾ De Motiver, som anføres derfor, ere ganske antagelige, idet det blev bemærket, at disse Beneficier vare tillagte Embedet ogsaa for Tjenesten ved St. Hans Kirke; men Resultatet er dog en heelt besønderlig Consequents af en Lov, der aabenbart kun var beregnet paa at give en kirkelig Communes egne Midler en ny gavnlig Anvendelse for samme: her fik en Kjøbstedcommune Part i en Landcommunes Midler, fordi en Konge engang dermed havde hjulpet Kjøbstaden til at underholde en Præst, som den nu ikke længere skulde have. Og Landcommunen gif glip af den Fordeel at faae sin egen Sognepræst, hvortil den nu havde havt Midler — og det, for at skaffe en stor Communes Skolekasse en aarlig Indtægt, som blev ubetydelig i Forhold til dens voxende Udgifter, saameget mere

⁴²⁶⁾ Nrc. 29de Nov. 1805.

som den ikke engang beholdt sit hele Udbytte; thi da Land-districtet Skibhusene 1811 fik sin egen Skole, tillagdes den dels 60 Rdl. aarlig for de siden Ga,rellaniets Medlæggelse forløbne Aar dels 150 Rdl. aarlig af Odense Skolekasse.⁴²⁷⁾ For Liden udredes dog kun 100 Rdl. aarlig til dette Skole-district.

§ 6. Kirkens Betjente i senere Tid.

Sognedegnens Embede var ved Reformationen be-tragtet som et Skolebeneficium, tillagt en Hører, som i det 16de Aarhundrede var Anden Lecties Hører,⁴²⁸⁾ men i det 17de Aarhundrede 3die Lecties,⁴²⁹⁾ og til dette Embede horte endnu i det 18de Aarh. Indtægterne af St. Hans Sogn.⁴³⁰⁾ Degnepenge, som i det 17de Aarh. kun beløb sig til 7 Mk.,⁴³¹⁾ Copulations- og Begravelsespenge, Høitidsoffer og de faste Indkomster af Rente og Korn, vare Hørerens Indtægter af Embedet. Hans Forretninger undergik i Tidens Løb Foran-dringer. Thi medens det rimeligviis var Meningen fra Be-gyndelsen af, at han og hans Glasje eller de Chorbørn, som underholdtes af Klosteret,⁴³²⁾ skulde forrette al Opvartning i Kirken, lod dette sig dog ikke vel forene med Skolens Tær- eller Lærerens Anseelse. Til de ringeste Gjæringer, saasom at træde Vælgen, fæste Grave, ringe Kloffen, påse Ubræt o. dsl. maatte der rimeligviis meget tidligt være antaget Arbej-dere, hvis Gjærning her som andensteds efterhaanden udson-drede sig til selvstændige Kirketjenester, navnlig Klokker- og

⁴²⁷⁾ Skolepl. af 22de Mai 1811.

⁴²⁸⁾ Vidne-Udsagn af 1589 (i Bispe-Arch.)

⁴²⁹⁾ Anders Pedersen Perlepueters Beretning i N. Hist. Tidsskr. V, 1, 152 og 157.

⁴³⁰⁾ Højm. Fund. V, 75.

⁴³¹⁾ N. Hist. Tidsskr. a. St. S. 153.

⁴³²⁾ Om dem see ovenf. S. 103—5.

Gravertjenesten. Ved St. Hans Kirke forekommer vel først efter Midten af det 17de Aarhundrede historiske Spor af en saadan Kirketjener, men da Klokken senere befindes i Besiddelse af en Bolig ved Siden af Organistens, imellem Præsteboligerne, er det rimeligt, at Klosteret allerede har forsynet Kirken med en saadan Betjent og rimelig udredet nogen Løn til ham som en Udgift paa Kirkens Regnskab. Men Navnet Klokke har han endnu ikke, da han omtales første Gang; 1669 kaldes han den „Tjener“, som bl. A. besørge de Ringningen; han havde en fast Løn samt Andeel i Betalingen for Ringningen til Liig og kunde desuden vente Drillepenge derfor.⁴³³⁾ Derimod fik den følgende Tjener, som fra 1678 opvartede i Kirken, Navnet Klokke, og i hans Tid synes ogsaa Embedet ved en Contract med Hørerens og en Stiftsøvrighedsresolution af 1697 at være blevet formeligen organiseret.⁴³⁴⁾ Han skulde efter denne Resolution nyde en Løn af 20 Rdl. af Kirken, hvilken denne imidlertid en Tid lang kun kunde udrede med 9 Rdl.; desuden havde han Legatpenge for Graves Bedligeholdelse og Betaling for Recensering af Kirkens Inventarium.

Skolen eller Hørerens fik da foruden Døfferet og de faste Degneindtægter sin Betaling for de kirkelige Forretninger efter Taxter, som bleve satte med kgl. Confirmation 1688 og varierede efter Tjenestens og Bedkommendes Stand;⁴³⁵⁾ det blev Klokken, der skulde efter en Contract 1697 ved Forretningers Bestilling paasee, at Skolen var fyldestgjort, og en Forsømmelighed i denne Henseende fremkaldte endnu i Marts 1721 en Klage fra 3die Lectiehører over Klokke og Sognepræst.⁴³⁶⁾

⁴³³⁾ Commissionens Beretn. 1669. Den foreslog forresten, at Ringningsgebyret skulde heelt tilfalde Kirken.

⁴³⁴⁾ Klokke Peder Pedersens Ansøgning om den refererede Løn af 1717 og Kirke-regnskaberne fra 1704 ere her Hilderne.

⁴³⁵⁾ Dateret 31te Jan. 1688, læst i Consist. og thinglæst, i Bispe-Arch.

⁴³⁶⁾ Smst. hvor Contracten nævnes af 21de Sept. 1697.

Endnu langt ind i det 18de Aarh. synes imidlertid Klokkeren ved St. Hans Kirke at have været en meget underordnet Betjent; „Peder Klokker“ kaldes han i Regnskaberne og havde den Forretning at ringe baade i St. Hans Kirke og hver tredie Uge i Graabrødre Kirke. Men fra Aaret 1730 maa hans Embede have havet ſig betydeligen. Den nye Klokker, ſom da blev anſat, kaldes i Regnskabet pludſelig „Seigneur“ Nicolai Kannevolff og hans Eftermand „Monſ.“ Niels Dweſen Wamberg, ligeſom Boligen kaldes Klokkerreſidenſen.

Det nye Stadium, hvori Klokkertjenesten ſees at være indtraadt, hidrører uden tvivl fra dens Forbindelſe med Catechet-Embedet ved Menigheden. I Aaret 1720 vare de tre catechetiſke Skoler blevne oprettede ved Muleſ Fundats af 7de Juni 1720, i hvilken det udtrykkelig udtales, at Catecheterne ſkulde være berettiget til at forene deres Embede med Klokkertjenesterne. Den forſte Catechet i St. Hans Sogn var E. C. Grüner, der 1722 blev reſiderende Capellan;⁴³⁷⁾ formodentlig var Kannevolff Catechet, da den gamle Klokker døde, og ſit da hans Embede og Bolig. Niels Dweſen Wamberg var Catechet og Klokker fra 1732 til 1783; hans Efterfølger var studios. (ell. cand.) theol. Rasmus Faaborg, ſom 1787 blev kaldet til Sognepræſt for Ollerup og Kirkeby Menigheder, og derefter studios. Heinr. Faaborg, ſom 1788 blev Sognepræſt paa Avernakſe, og efter ham blev tredie Lecties Collega Studios. Joh. Jørg. Roſengaaſd, kaldet til Catechet og Klokker. Biſkoppen kaldte alene til det forſte Embede, Stiftsøvrigheden til det andet, dog paa kongelig Confirmation. Catechet-Embedet eller Skoleholder-Embedet medførte Forpligtelſer, der kun tilſtede de ſtuderede Perſoners

⁴³⁷⁾ Blech a. St. S. 884.

Antagelse, thi han skulde ei alene undervise i Skolen, men ogsaa catechisere i Kirken. Den samlede Lon var imidlertid i Maret 1783 endnu kun anslaaet til 130 Rdl.⁴³⁸⁾

Men Rosengaarb fører derhos Navnet Chordegn, og dette Navn betegner atter en Forandring i Embedet og blev tilbage, medens Navnet Catechet ophørte, da de catechetiske Skoler bleve indordnede i Byens almindelige Skolevæsen. Navnet Chordegn, som i gamle Dage brugtes eensdydigt med Chordreng⁴³⁹⁾ og i tidligere Tider ogsaa brugtes saaledes om alle Skoledisciple, der sang i Kirkerne,⁴⁴⁰⁾ havde fra 1739 af faaet en ny Alvendelse, hvorved dette Navn var overgaaet fra en lavere til en højere Betydning. Ved de mange Latinskolers Nedlæggelse i dette Aar, var nemlig Sangtjenesten i Kirken overført paa Borger-skolen, og dens Lærer eller Klokkeren, der oftest tillige var Skoleholder, blev da kaldet Chordegn, fordi han nu forestod Tjenesten i Choret eller med Sangchoret, som forhen Latinskolens Hører.⁴⁴¹⁾ I Odense, hvor man beholdt Latinskolen, blev Kirkesangen i den gamle Form indtil Reformationen i Maret 1802; men da blev Kirkeopvarningen tilligemed de dertil knyttede Indtægter overdraget til de catechetiske Skoler (Pr. M. 22de Mai 1802), og

⁴³⁸⁾ Collatserne af 31te Mai 1783 og 13de Sept. 1788.

⁴³⁹⁾ S. ovenf. S. 100.

⁴⁴⁰⁾ Hsc. 23de April 1756.

⁴⁴¹⁾ Denne havde forhen paa nogle Steder været afstilt fra de almindelige Degne ved det udmærkede Navn Kirkepior, (Bircherod Dagbog ved Mølbeck S. 199) eller i alt Fald ved Navnet Sogndegn, som i gamle Dage var meget mere end Chordegn. Men en rum Tid efter 1739 sees Talebruken at være saaledes glemt, at man laante Navnet fra de danske Chordegne til at betegne Skolens Hører som dem, der endnu udførte, hvad de nye Chordegne havde faaet at forrette, saaledes kalder Conc. Prem. 12te Mai 1802 § 13 og 6te Oct. 1802 Odense Latinskoles Colleger Chordegne!

ved St. Hans Kirke blev da Catecheten Rosengaard Chordegne.

Hans Eftermand Christen Iver Schmidt blev 1825 kaldet af Biskoppen til Klokker og Chordegne med Forpligtelse at give Underviisning i den Skole, som maatte blive ham anvist. Klokkeren har nu 22 Rdl. af Kirken; men sin øvrige Løn af Borger-skolen. Klokkerresidentsen, som laae ved Siden af Organistens Bolig, blev efter Ansøgning af Rosengaard solgt i Aaret 1801 tilligemed denne. Renten af den derved indkomne Capital tilflyder med $\frac{1}{2}$ Klokkeren.

Klokker-Embedet har atter afgivet en Deel af de ringere Forretninger til Graveren. Denne forrettede eller besørge de i forrige Aarhundrede Bælgetrædningen for 2 Rdl. af Kirken, samt Kirkens Reenholdelse og Ringningen. Men Klokkerens Dprykning til Chordegne maatte ogsaa naturligen tilføre Graveren en stor Deel af Opvartningen i Kirken og Tilsynet med Gjæring af forskjellig Art for Kirken. Bælgetrædningen overdroges til Organisten, og Kirken fritog Graveren ligeledes for at passe Uuret; thi den holder nu sin Uhrmager (16 Rdl.). For Ringningen har Graveren iundom oppebaaret noget af Kirken. Men han blev iøvrigt betragtet som Klokkerens Tjener og beskaffedes hidtil stedse af Klokkeren.¹¹²⁾

Organisttjenestens Historie er ubekjendt fra det 16de Aarhundrede, da formodentlig Løn og Embedsbolig tillagdes den, indtil i det 18de Aarhundrede. Maa ske sigtes der til Organisten og Klokkeren, da Commissionen 1669 foreslog, at der skulde gives nogen Leie af Haverne paa Kirkegaardens søndre Deel. Foran sit Huus havde Organisten ogsaa en liden Have, der blev inddraget i den sørgelige Catastrophe,

¹¹²⁾ I det 18de Aarh. forekomme Poul Eylertsen (Poul Graver) 1730, Jørgen Larsen 1783 og Søren Hjort 1793; hans Eftermand F. L. Dahl døde 1853.

da Stiftamtmand Frißbuer 1709 ødelagde disse smaa Haver paa Kirkegaardens nordre Side. Boligens Vedligeholdelse af Kirken fandt altid Banffelighed: Mager Simonsen Falck foresandt den 1728 i saa flet Tilstand, at han ikke kunde besøge den, inden han af egne Midler, da Kirken Intet havde at give, havde sat den i stand og erhvervede derfor kgl. Tilladelse til at tage Erstatning af sine Eftermand.⁴⁴³⁾ Denne Organist var tillige Stadsmusikant i Odense og for hele Alsens, Rugaards og Hindsgavls Amt og fik, da han blev svag, 1731 kgl. Tilladelse til at overdrage det hele Embede til sin Medhjælper Edvard Jensen.⁴⁴⁴⁾ Ogsaa en af hans Eftermand Joh. Jac. Rebach forenede disse Tjenester. Han købte sig 1787 en Gravplads foran sin Bolig og døde 1788. Efter ham fulgte P. Schüb. I hans Tid besørgede Organisten selv Bælgenes Trædning og havde dertil 2 Rdl. af Kirken; men i Maret 1798 ansøgte han om og fik denne Løn forhøjet til det Dobbelte, paa Grund af Orgelets Benyttelse ved Aftenfang, som mulig da først begyndte i denne Kirke. Selv begjærte han ogsaa 12 Rdl. Løn af Kirken, men det blev afslaaet,⁴⁴⁵⁾ og han oppebærer Intet af Kirken. Embedsboligen deelte Skæbne med Capellanens: den blev efter Ansøgning solgt tilligemed Klokkerens 1801 for 1050 Rdl.,⁴⁴⁶⁾ og derefter indtil 1819 tilligemed samme anvendt til Borgerfole, medens Organisten nyder $\frac{2}{3}$ af Renten af den nu meget indfundne Capital.⁴⁴⁷⁾

⁴⁴³⁾ Hsc. 14de Nov. 1732 i Bispe-Arch.

⁴⁴⁴⁾ Hsc. 18de Mai 1731 i Bispe-Arch. Kongen reserverede sig sin ubestaaende Udnævnelsesret for Fremtiden.

⁴⁴⁵⁾ Refel. 19de Febr. 1799.

⁴⁴⁶⁾ Canc. Ref. 26de Mai 1800.

⁴⁴⁷⁾ Senere Organister P. Johansen 1800, S. H. F. Falck 1839.

Af Organistens Embede har endelig Bælgetræderens Tjeneste udsøndret sig: han har nu 16 Rdl. af Kirken.

Chorbørnene til Gudstjenesten, som ere 4, have ifølge Ordningen af 1802 Andeel i Liigpenge og Versicularfasjen.

Credie Affnit.

Frue Sogn.

§ 1. Provstiets Opløsning.

Ved Reformationens Indførelse var Frue Sogn det, som undergik mindst Forandring og derfor ogsaa har mindst Historie. Vel stod ogsaa denne Kirke i Forbindelse med en stor kirkelig Herrestiftelse, Provstiet, som gik over i Kongens Besiddelse; men dens Bestanddele vare holdte mere ude fra hinanden, saaat det, der horte til Sogn og Sogneskirke, med Lethed lod sig udsøndre fra det Dvrig. Provstiet var fra gammel Tid af under Kongens Patronat, og efterat Biskop Jens Andersen Belden af 1504 havde for en Tid bragt det ind under sig som et Slags Domcapitel, havde Kongen atter 1512 ved Paven's Hjælp sat dets Restitution igjennem og faaet det overdraget til sin Secretair Mest. Anders Glob, der til sin Død 1545 eller 1546 var Kongernes Rentemester og endnu forenede et kjøbenhavnsk Canonicat dermed. Provstiet bestod af Jurisdiction over 7 Herreder, Gamborg Virk, Gamtoste Provsti, flere Kirker, hvoriblandt Fraugde og en paa Laasng, samt Bøndergods og Skove og en Hovedgaard i Odense.⁴⁴⁸⁾ Desuden stode de tvende Kirker i Odense, Frue

⁴⁴⁸⁾ De spredte Beviser for disse Puncter findes hos Ved. Sim. 2. D. 2. S. S. 81, 134, 138, 145.

og Albani Kirke, saaledes under Provstens Baretagt, at han deels skulde opholde Gudstjenesten af hvad dertil var bestemt, deels kunde betragte deres Eiendele og Rettigheder som Dele af sit Lehn.⁴⁴⁹⁾ Ligeledes stod Skolen under hans Forsvar, og den sidste catholske Provst har forevigt sit Navn og Baa- ben i en Steen paa den endnu tilværende Skolebygning paa Frue Kirkegaard, som blev restaureret af ham 1528.⁴⁵⁰⁾ Provstiets Hovedgaard, i hvilken Kongerne pleiede at tage Bolig, naar de besøgte Odense, laae øst for Kirken; men den store Steenbygning var i Bund og Grund blevet ødelagt af Jens Andersen 1504, som brugte Stenene og Tømmeret til sin nye Bispegaard paa Torvet, og efter Provstiets Gjenoprettelse blev neppe nogen ny Residents opført; dog var der en Provstegaard, hvor i Anders Glos Tid kongelige Skatter indbetaltes⁴⁵¹⁾ og hvor Provstens Foged eller Forvalter boede. Om der i denne Provstegaard ogsaa nogenstunde var Bolig for Præsterne (Marianerne), hvis Foresatte Provsten var, er uvidt, og det turde snarere være rimeligt, at Præsterne boede enten alle i Præstegaarden, der ved Reformationen blev forbeholdt Frue Sogn og endnu er Sognepræstens Embedsbolig,⁴⁵²⁾ eller for en Deel i de Residents, som vare forbundne med nogle af Vicarierne eller Altrene i Kirken.⁴⁵³⁾

Derfor en saadan geistlig Stiftelse var blevet sin Bestemmelse tro, og Provsten altsaa havde været en Geistlig, der

⁴⁴⁹⁾ Saaledes kunde 1532 Hinnerup ikke forlægges fra Albani Kirke til Dalsum, førend den daværende Provst afgik. B. Sim. 2. D. 2. S. 188.

⁴⁵⁰⁾ D. Atlas VI, 596.

⁴⁵¹⁾ Ved. S. a. St. S. 173.

⁴⁵²⁾ Den omtales allerede 1478. Ved. Sim. 2den D. 1ste S. 2 og Actst. udg. af J. St. lit. Saml. 1ste Saml. S. 67.

⁴⁵³⁾ En saadan Residents omtales for St. Anne Alter og for St. Laurentii Alter i Erik Krummediges Fundats, Hofm. Fund. VI, 259. St. Laurentii Gaard nævnes ogsaa sammesteds.

levede for sit Embede og sine Kirker, saa kunde naturligen al Stiftelsens Eiendom have flydt sammen til den ene Bestemmelse at opretholde Kirken og dens Tjeneste og Tjenere tilligemed Skolen; men allerede længe før Reformationen var Provstiet blevet behandlet som et verdsligt Gods eller Beneficium, paa hvilket der kun hvilede visse kirkelige Forpligtelser, og netop da Reformationen kom, var det i en Mands Hænder, hvis egentlige Embede ikke stod i nogen Forbindelse med Religion og Kirke: Kongens Rentemeister skulde og kunde beholde sit Lehn, og der behøvedes dertil ingen Secularisation, men kun en Udsondring af de Bestanddele af samme, som vedkom det Kirkelige, eller endog blot en Ordning af disse efter de evangeliske Grundsætninger. Med Undtagelse af den geistlige Jurisdiction, som bortfaldt af sig selv, kunde den kongelige Lehnsmænd beholde det Dørlige og endog blive Patron for de kirkelige Stiftelser som før. Saaledes skete det: Anders Glob forblev i sin Forlehning og beholdt fremdeles Navn af Provst, og der var ikke Leilighed til at gjøre nogen ny Anvendelse af Noget af dette store geistlige Lehn, f. Ex. til at dotere Kirken, forjærge de overflødige Præster, skaffe Boliger for Albani Sogns Præster o. desl. Man indskrænkede sig til at tage de særlig kirkelige Midler i Brug, som foresandtes, altsaa Kirken, Præstegaarden og de Alterrenter eller faste Eiendomme, som tilhørte Kirken. Udsondringen af disse var saameget lettere, som Kirken allerede tidligere var bestyret under en vis Selvstændigheds Form, idet den havde sine borgerlige Kirkeværger som Sognekirke,⁴⁵¹⁾ og desuden de

⁴⁵¹⁾ 1493 findes deres Navne tilligemed Provstens paa en Afskrift, 1528 paa Skolen (Bød. Sim. 2den D. 1ste H. S. 40 og 174). Derfor kunde ogsaa Kirken være i Gjæld til Provstiet, saaat en Provst af sit Eget kunde betale hvad der skyldtes paa en Altartavle. (Smid. S. 17 og D. Mag. 1, 293—94).

fleste Alterrenter med deres tilhørende Gods stod under forskjellige Personers Forsvar, saasom Kongens og Magistratens.⁴⁵⁵⁾ Men idet man saaledes nøiedes med hvad man foresandt, tænkte man ikke paa, at rimeligviis en ikke liden Deel af Provstiet egentlig tilhørte Kirken, da dette havde modtaget Jordegodser og Huse for at bekoste Sjælemesser eller Kirkesang, som kunde holdes for langt mindre, end saadanne Godser vare værd i Virkeligheden. Saaledes havde engang 1397 Dronning Margrethe og Kong Erik skjænket hele Gamborg Birk til Provstiet for at underholde 12 Skoledrenge, som hver Dag skulde synge i Kirken;⁴⁵⁶⁾ Provstiet beholdt nu Godset og vedblev kun at udrede den betingede Underholdning. I andre Tilfælde, hvor det Betingede ei længere maatte præsteres eller allerede var gaaet i Glemme, kan Provstiet have beholdt Gaven uden nogen Byrde. Men Reformationens Førere vare noisomme i deres Fordringer til de kirkelige Eiendommers Ihændehavere, naar kun Evangeliets Prædiken kunde sikkres Menighedene, og det er rimeligt, at Kong Frederik den Førstes Rentemester i denne Henseende var kommet Tidens Krav imøde og allerede forud havde forberedt en evangelisk Ordens Indførelse i Kirke og Skole.

Man kjender ligesaalet det succesfulde Overgang fra det Gamle til det Nye i Frue Kirke som i de andre; men da Frue Kirke alene var en Sogneskirke, er det rimeligt, at der tidligen har været evangelisk Prædiken i Kirken: Gyldenstjerne og Sadolin have der havt en Sognemenigheds Lær og Dnske at beraabe sig paa, naar de have sat Kirken en reformatorisk Prædiker; Messsepræsterne have maattet føle sig forladte i en Sogneskirke tidligere end i en Klosterkirke, og naar de vilde

⁴⁵⁵⁾ Christen Poulsens haandskrevne Beretning om Vicarierne i Bispe-Arch.

⁴⁵⁶⁾ Ved. Sim. 1ste Bd. 2det H. S. 80—81.

drage bort eller lade sig pensionere, lagde man dem neppe nogen Hindring i Veien. En af dem Johan Friis oplod St. Anne Alter o: resignerede, og forbeholdt kun sin Søster Residentsen.⁴⁵⁷⁾ Andre kunne have holdt længere fast paa deres Embedsindtægter, indtil de fandt det raadeligt at indgaae en eller anden Accord, som Provsten og, efter 1537, den nye Stiftsoverighed kunde stadfæste. Paa saadan Maade havde Frue Kirke, allerede 1537 eller før, sin første evangeliske Præst Anders Roed og mulig flere, skjønt Embederne først bleve ordnede ved Erik Krummediges Fundats 1541.

Ved denne var det forudsat, at Frue Sogn skulde gaae væsentlig usorandret over i den nye Tingenæs Orden. Det arvede som Selvsølge Sortebrodrøstlosters Grund i det mindste for en Deel⁴⁵⁸⁾, og tillige maatte St. Jørgens Hospital, som laae udenfor Byen mod Øst, nu optages i Sognet, da der ikke kunde tænkes paa at holde en særegen Præst for denne lille Stiftelse, og den desuden havde samme Lehnsmænd som Provstiet. Det var vistnok Meningen at incorporere dette Hospital i Sognet, da der bestemtes, at Capellanen skulde have St. Jørgens Rente 18 Pund Korn (o: 54 Td. Byg);⁴⁵⁹⁾ men det er dog uvist, om det skete før 1555.⁴⁶⁰⁾ Giby, Kilerup, Bisforup og det hele Landdistrict forblev ved Kirken.

⁴⁵⁷⁾ Erik Krum. Fundats, Højn. Fund. VI, 259, og om samme Vicarie bemærker Christen Poulsen i den haandskrevne Fortegnelse, at Joh. Friis Pitten maa vide Besked.

⁴⁵⁸⁾ I Præstens Indberetning af 1690 siges, at en Løkke, som tilhørte Sortebrodrøst gav halv Tiente til Frue- og halv til St. Hans-Sogn.

⁴⁵⁹⁾ Erik Krummediges Fundats a. St. S. 259.

⁴⁶⁰⁾ St. Jørgen var 1525 forlehnet til Anders Glob, paa Vilkaar at opretholde Gudstjenesten der, (Ved. Sim. 2den D. 1ste H. S. 164) og det er vel altsaa Præstens Ven af Lehnsmanden, som udgjorde dette Betsb. (Iøvrigt finder endel Uklarhed Sted med Hensyn til dette leuelige Lehn, naar hermed sammenholdes de smid. S. 136, 166 og 202 anførte Forlehnninger, og ikke mindre uklar er den Forbindelse, hvori det senere forefindes med Skolen.)

Ogsaa Sognets Kirke kunde gaae over i den nye Ordning uden Forandring; den havde nogle Jorder og Gadejorde, hvoraf den oppebar Landgilde og Jordskyld, og sine mange Vicarier eller Altre, som nu skulde tjene Kirkens og Skolens Embedsmænd, forsaavidt som de kunde beskyttes mod Reclamanter eller reddes som en Afgift af det Altergods, som Arvinger tilegnede sig.

Skolen skulde efter Kirke-Ordinantsen egentlig nedlægges eller forenes med St. Albani Skole ved St. Knuds Kirke; men det skete ikke strax, uvist hvorfor; maaskee fordi den havde et godt nyt Locale, eller fordi Lehnsmanden ønskede at beholde den. 1539 blev tværtimod en ny evangelisk Rector indsat der.⁴⁶¹⁾

For øvrigt vedblev Provstiet at bestaae som kongelig Forlehnning og skulde efter Anders Glob's Død, som indtraf 1545 eller 1546, have tilfaldet Kong Frederik den Førstes Secretair Jørgen Gyldestjerne, der 1533 havde tilkjøbt sig Expectancen af Mest. Johan Walfendorph, som fik den 1531; men Gyldestjerne afstod den 1546 til Kongen, og denne forlehuede da Rigens Cansler Antonius Bryske med Odense Provsti og bestemte, at dette Lehn fremtidigens skulde være Rigscanslerens Embedslehn, som det og forblev, saalænge dette Embede var til.⁴⁶²⁾ En saa høi Embedsmands Belehnning med dette Kirkegods kunde ikke Andet end medføre adskillige Følger for den Kirke, hvormed det var saa nær forbundet, og har vistnok tilligemed Navnet Provst, som han vedblev at føre,⁴⁶³⁾ bidraget til, at et Slags Patronatsforhold

⁴⁶¹⁾ Mages Lauridsen; ifølge Pont. D. Atl. VI, 603.

⁴⁶²⁾ Ved. Sim. 2det D. 1ste S. S. 185 og 2det S. S. 29. 35—36 og 3die D. S. 154, jfr. Danske Mag. IV, 163 og 168.

⁴⁶³⁾ En af Canslerne kaldte sig endog Domprovst i et Dec. af 1568 i Bispe-Arch.

udviklede sig for denne Sogneskirke, som lidet stemmede med dens retlige Stilling som Kjøbstedkirke, men havde en nærliggende Parallel i St. Hans Kirkes Forhold til Lehnsmanden.

I denne Lehnstid reistes uden tvivl atter en Hovedbygning i Provstegaarden ned imod Aaen, hvor den sees, tillige med nogle Haveanlæg øst for Byens Bæk, paa Grundtegningen af 1593. Men i Almindelighed kunde kun en Forvalter være paa Stedet. Ved Souverainiteten opløstes Lehnet; Gaarden eiedes 1690 af Admiraltetsraad Laasjen, men blev i det 18de Aarhundrede (1746) benyttet til Tugt- og Manufacturhuus, senere (1770) til Rytterbaracker og bruges nu af Byen som Caserne.

§ 2. Sognekaldets Historie til 1739.

Det var en givet Forudsætning og mulig allerede administrativt udført, at Frue Sogn skulde have tvende Geistlige, da Commissionen 1541 traadte sammen for at fordele de forskellige Midler mellem Præster og Skoler. Erik Krumbiges Fundats anviste Sognepræsten foruden Tiende, Offer og Huuspenge (6 Skilling af hvert Aldsted) tvende Altrentier, nemlig 8 Mark af Nielsens Skriver for St. Andreæ Alter og 8 Mark af Hr. Hans Clemmentsen, „uden (udenat?) han formidler Noget i den Oppebørsel, som han fra hannem faaer udi sin Landsfogd.“⁴⁶¹⁾ Den sidste Clausel er dunkel og maa formodentlig forklæres saaledes, at Sognepræsten allerede havde et Landsfogd, i hvilket Hans Clemmentsen var hans Vicar,

⁴⁶¹⁾ Erik Krumb. Fundats, Hofmann Fund. VI, 260. Begge de nævnte Altrentier forekomme ogsaa i Christen Povlsens Fortegnelse af 1561: Niels Skriver havde endnu da sit Andreæ Alter, „som altid havde ligget til Provstiet“ og altsaa var brugt til Skriverløn: de 8 Mark er den Løn, som Skriveren pleiede at give sin Vicar. Om Hans Clemmentsens Alter (hvis Navn ikke heller der angives) siges der, at det var lagt til Capellanen.

der svarede Pæns deraf. Et Landsogn synes nemlig strax at være blevet annecteret til Frue Kald formodentlig af Provsten, og denne Foranstaltning blev billiget ved Kongens Brev af 1541, som derfor ikke behøvede midlertidig at tillægge denne Sognepræst Kongetiender som de to andre i Byen.⁴⁶⁵⁾ Men hvilket Kald der saaledes var tillagt denne Sognepræst, er ikke angivet; man tør forudsætte, at det var Seden, som siden findes annecteret dertil indtil 1739; men det er et Spørgsmaal, om ikke endog tvende Kirker Seden og Ugedrup engang vare tillagte denne Sognepræst; thi 1571 blev Sognepræsten haandthævet i sin Ret til begge diøse, da en Lehnsmænd (formodentlig i Nyborg) havde ladet begge Menigheder i Forening vælge sig en Præst.⁴⁶⁶⁾ Det synes antageligt, at Hans Clementsen engang har været Præst for diøse Kirker paa Frue Sognepræsts Begne; men da der skulde holdes en særlig Cappellan til dem, har mulig en senere Sognepræst fundet det fordeelagtigere at give Slip paa den ene Kirke, Ugedrup, som blev annecteret til Kjølstrup, og at lade den anden bestride af sin egen Medtjener i Odense; thi saaledes var Forholdet allerede i det 16de Aarhundredes sidste Deel. I ethvert Tilfælde er Frue Sognekald det eneste i Odense, som blev behandlet efter den kongelige Forskrift, at Sognepræsten skulde have et Landsogn til Annex.

Derfor endog kun Seden var tillagt Sognepræsten, var det en betydelig Forøgelse af hans Indkomst, da baade en Korn- og Dvægtiende og en Annergaard i Seden med Landgilde, Ægt og Arbeide og al Herligheden⁴⁶⁷⁾ derved var ham tillagt. I Embedsforretninger var det ikke meget Tillæg, da

⁴⁶⁵⁾ Ovenfor S. 37 Not. 83.

⁴⁶⁶⁾ Pont. Ann. III, 433.

⁴⁶⁷⁾ En Dem i det 16de Aarh. og et Thingssvidne 1611 hjemlede Sognepræsten den fuldstændige Ret. Bloch i. G. S. 750—51 og 801.

Sognepræsten lod Capellanen besørge Tjenesten og selv kun prædikede der Anden Helligdag de tre store Feste, formodentlig for at tage Offeret.⁴⁶⁸⁾

Endelig havde Sognekaldet den store Præstegaard, som endnu hører dertil, og indtil 1741 vedligeholdtes af Kirken, samt Brug af Kirkejorder. Det er ikke bekendt, naar disse Jorder tillagdes Sognepræsten; men da Canzleren overhoved var den, som bortfæstede disse Jorder, er det rimeligt, at en eller anden Canzler har tillagt ham dem i ældre Dage.⁴⁶⁹⁾ 1690 drev Præsten paa denne Maade en Avling, som i Matricken var blevet skuldsat for 8 Td. Hartkorn, og hvoraf han svarede Kirken 7½ Td. Byg⁴⁷⁰⁾ — et Fæste, som er blevet Udgangspunctet for en Erhvervelse af c. 30 Td. Land afgiftsfri Embedsjord.⁴⁷¹⁾

De første Præsters Historie er saare lidet bekendt,⁴⁷²⁾ dog vides saameget om den første Anders Roed, at han var en ivrig Befordrer af Reformationen, og at han levede i Embedet til 1552, hvorved det bliver vist, at den sværmeriske Præst Christopher Michelsen, som gjorde fælles Sag med Laurids Eliesen, ikke kan have været Sognepræst ved denne Kirke. Rimeligviis var hans Eftermand en Oluf, hvis Efternavn hidtil ikke engang har været bekendt, saalidet som hans Dødsaar; men af et Document i Bispe-Archivet sees imidlertid, at han har heddet Oluf Sørensen og var

⁴⁶⁸⁾ Bloch 1ste D. S. 801.

⁴⁶⁹⁾ Det synes, at Canc. Eiler Grubbe 1573 forrettede sig at ordne Kirkejordernes Bortfæstning; (Ved. Sim. 2det D. 2det H. S. 162) maa sige, at Præstens Beneficering i Forbindelse med Afstaaelsen af Agendrup Kirke.

⁴⁷⁰⁾ Indberetn. af 1690 i Bispe-Arch. Desuden svarede han 12 H. af en Haveplads, som 1690 laae pde.

⁴⁷¹⁾ S. nedenf. § 4.

⁴⁷²⁾ See Bloch f. G. 1ste D. S. 737 fgg.

i Embedet 1568.⁴⁷³⁾ Iøvrigt vil det ogsaa have været i hans Tid, at Embedet har erholdt et ikke ubetydeligt Tillæg, dersom det forholder sig saaledes, at St. Jørgens Kirke med Sogn, som hidtil have havt sin egen Præst eller været forenet med et Lære-Embed, 1555 blev incorporeret i Frue Sogn.⁴⁷⁴⁾

Mag. Berthel Lang skal være kommet til Embedet 1542 og levede til 1597. Efter ham fulgte Niels Glad, hvis Forseelse ved Alterens Sacrament gav Rigscauzleren Anledning til at faggive ham for den geistlige Domstol; hans Foged („Fogeden over hans Provstie“) optraadte som Actor — i den Grad betragtede man dengang Provstiets Besidder som Kirkepatron. Arild Hvitfeld vilde personlig gjerne have staaet sin Præst, men han kunde ikke undgaae en Mulet, som Provsten mulig selv maatte inddrive.⁴⁷⁵⁾ Ogsaa Niels Glad selv var beredt til at erkjende Cauzlerens Patronat, thi da hans Capellan døde, tilskrev han ham et Brev, hvori han overdrog ham den hele Ret til at vælge en Eftermand for at forebygge Strid og Uenighed blandt Borgerne. Cauzleren modtog denne Opfordring gunstigen, og idet han til-egnede sig en Andeel i Besættelsen som Patron, gif han ind paa Forslaget for at tjene Kirken og afværge Strid, og sendte den Person, som Glad havde begjært, for at fremstilles til Menighedens Antagelse.⁴⁷⁶⁾ Det er imidlertid ikke vist, at han fik Embedet; Glad døde kort efter. Ogsaa ved Sognes faldets Vacance vilde Cauzleren nu agere Patron: han skrev til Biskoppen om at oplede en duelig Mand til Embedet, som

⁴⁷³⁾ Provst Axel Urnes Brev om Chersangen (Skelen Nr. 66).

⁴⁷⁴⁾ Bloch f. G. 1ste D. S. 272.

⁴⁷⁵⁾ D. Mag. V, 84 fgg. og Jac. Mads. Visitatsbog v. Crone S. 27—28.

⁴⁷⁶⁾ Brev af 23de Juni 1602 i Actst. udg. af Byens Stifts lit. Selsk. 1ste Saml. S. 6—7.

tillige vilde tage Enken.⁴⁷⁷⁾ Men ei heller dette lykkedes: Biskoppen understøttede Valget af den assatte gullandske Superintendent Mag. Povl Andersen Medelby, som var i Embedet til 1632. Han havde Laurids Nielsen til personel Capellan fra 1627⁴⁷⁸⁾, og da han forventede andet Kald, sees, at Canzleren havde Andeel i personelle Capellaners Antagelse, thi Biskoppen talte derom med Medelby „paa Canzlerens Begne.“⁴⁷⁹⁾ Ved hans Eftermands Valg iagttoges alle Former: Canzleren præsenterede, formeentlig bestemt ved en Svisgerinde til Candidaten; der holdtes da Raadslag om Valg, og det faldt ud til at vælge den Præsenterede, hvorefter Canzleren begjærte Biskoppens Confirmation o: Collats. Man sees heraf, at Magistratens Ret til at kalde eller præsentrere til en Kjøbstedkirke var gaaet over til Patronen. Mag. Ludvig Michelsen blev valgt paa denne Maade. Præstegaarden blev ombygget ved hans Tiltrædelse.⁴⁸⁰⁾ Han oplevede den løbsmanske Strid og tog saa levende Deel i Rangstriden i Byen, at Consistorium maatte mægle mellem ham og en anden Magister. Han døde 1643. Mag. Niels Pedersen Bruun eller Bruun var den Sidste, som blev beklædt af Canzleren. Han blev 1661 Provst i Odense Herred. I hans

⁴⁷⁷⁾ Bloch f. G. S. 752.

⁴⁷⁸⁾ Han opføres rigtigheden blandt de residerende Capellaner Bloch a. St. S. 794.

⁴⁷⁹⁾ Medelbys Gravsteen laae indtil 1850 lige foran Alteret.

⁴⁸⁰⁾ Paa det i 1846 nedbrudte Baaningshus stod en Indskrift paa en Bjælle over Døren: Anno Domini MDCXXXIII permittente generoso et illustri viro Dno Christiano Thomæ Senatore et Cancellario Regni, patrono hujus ecclesiæ, curatoribus viro nobili Claudio Mulanio et Erasmo Christiani, hæ ædes in honorem Dei et domicilium pastorum sumtibus ecclesiæ ædificatæ. Psal. CXII Beatus vir, qui timet Dominum; opes et divitiæ sunt in ejus ædibus et (in) præceptis ejus manet in seculum seculorum. S. Generosa ultra. (Meddeelt af den nuværende Segnepræst).

Tid forandrede en Tiende af nogle Jorder under St. Knuds Kloster til en Refusion af 4 Td. Byg, som skulde betales af Odenfegaard.⁴⁸¹⁾ Den souveraine Konge fulgte en tidlang Patronernes Exempel at give Expectancer, og Mag. Niels Pedersen erhvervede sig en saadan Gunst for sin forventede Svigersøn, idet han fik Courector Mag. Peder Winsløw 1685 udnævnt til sin Capellan og Succesor. Det var imidlertid nær ved, at han havde maattet fortryde dette, da den udnævnte Succesor deels syntes at glemme Betingelsen, deels gjorde Forsøg paa at bevæge ham til Resignation. I sin Misforstaaelse herover vendte han sig umiddelbar til Kongen, berettede, hvorledes han havde Grund til at ansee Forbindelsen for sikket, men at han nu tvertimod syntes at indlade sig med en Anden og nølede med at opfylde sit Løfte; han udbad sig Kongens Tilladelse til at paatale det for Retten og ønskede, at Kongen vilde beordre Lehusmanden og Biskoppen til at paafjende Sagen. Kongen bød disse Mand under 11te Jan. 1667 at undersøge Sagen og indgive Relation i Cancelliet.⁴⁸²⁾ Men videre kom Sagen neppe; thi Peder Winsløw ægtede hende d. 20de Dec. 1667. Han succederede i Embedet 1670. Han fik Titel af Consistorialraad, var en agtet Skribent og Fader til de berømte Læger af dette Navn. Fra hans Tid have en fuldstændig Indberetning om Embedet af Aaret 1690; man seer deraf, at der horte 23 hele Gaarde og 12 halve og 4½ Løkker til Sognekaldet⁴⁸³⁾ og endeel af St. Knuds Klosters Jord. Korntienden var 37½ Td. Rug og 43 Td. Byg, for-

⁴⁸¹⁾ Regl. 17de Nov. 1676, som stadfæster det tidligere af 1661.

⁴⁸²⁾ Præsens Brev af 18de Dec. 1666 og Kongens Rescript findes i Bispe-Arch.

⁴⁸³⁾ Der nævnes blandt Bøndergaardene Kæbegaard, to Mellegaarde og to St. Jørgensgaarde, hvoraf den ene længe havde ligget øde, ligeledes en Halsegaard ved St. Jørgen. Jf. Pont. D. Atl. VI, 607.

uden en Refusion af 4 Td. for St. Knuds Kloster Jord, men som i lang Tid ikke var erlagt. Høitidsofferet ved Julen, som skulde være det bedste, beløb sig til 77 Rdl. 1 Mk. 15 S. Dvægtienden, hvoraf Præsten kun havde $\frac{1}{2}$, var ringe, Paaske- renten end mindre og tildeels vanskelig at erholde. Præstegaarden havde ingen Avling selv, men Præsten drev Kirkens Jord, og svarede $7\frac{1}{2}$ Td. Byg til Kirken. Annexgaarden i Seden, som var en Halvgaard, havde ligget øde efter Krigen, men svarede nu i Tiende og Landgilde 1 Pd. Rug, 2 Pd. Byg, 2 Lam, 2 Gæs, 2 Hens og et Læs Hø. Af Annexet opføres ingen anden Indtægt, men Provstigaarden svarede 1 Pd. Rug, 1 Pd. Byg, 1 Pd. Havre. Om Brændsel siges, at Kongen plejede at udvise til Præsten som til de andre i Odense af de kongelige Skove. Der var ingen Skole i Sognet, men Klokkeren boede i den gamle Skolegaard, Bogeskolen, paa Kirkegaarden. Iøvrigt er Beretningen gennemtrængt af Beflagelse over Tiderne og især over Tiendens Aftagelse, ved at Gaarde ligge øde og Marker ikke dyrkes. Skjønt Winsløv kun var i en Alder af 57 Aar, følte han sig svag, og maatte begjære saavel en personel Capellan som Kritisagelse fra sine Ugeprædikener, hvilke han efter Tour skulde holde i Graasbrødre Kirke og tillige i sin egen, hvorved han kunde have to—fire Ugeprædikener.⁴⁸⁴⁾ Tillige var han tungsindig og ønskede sig bort, uagtet han var meget yndet og agtet af sin Menighed. At Sognepræsten til St. Knuds Kirke var blevet ham foretrukket ved Provstevalget for Odense Herred, kan have havt sin Deel deri, og maaskee Biskoppen ligesom Lægerne troede ham bedst tjent med Forskyttelse. Hans Ven Biskop Bagger bevirkede, at han 1692 fik Tilladelse til at bytte

⁴⁸⁴⁾ Andrag. af 9de April 1692 i Biske-Arch. Jf. ovenf. S. 62.

Embedet med Sognepræsten i Præstøe Mag. Fred. Chr. von Haven.

Denne Mand tjente i Embedet i henved 47 Aar og har efterladt sig et hæderligt Minde i flere Henseender. Han opførte af Nytt og udvidede Sognets lille Fattigbolig, byggede det nye Huus paa Kirkegaarden, hvor senest Catecheten boede, og gav det til en Skole for Sognet;⁴⁸⁵⁾ han antog sig ogsaa Hospitalskirken og har forøget Præstegaarden med en stor Ladebygning. Han blev en Tid Vice-Stiftsprovst og var Provst i Odense Herred.⁴⁸⁶⁾ I hans Tid maa Embedet have forbedret sig, eftersom man ved hans Død kunde tænke paa at forserge baade Sognepræst og Capellan med det alene. En kort Tid havde han en Sen til personel Capellan, som ved hans Død 1739 blev residerende Capellan, da Kirkens residerende Capellan Ped. Oluffen Krybsing blev befordret til Sognekaldet. Men i Vacancen skete en stor Forandring med Sognekaldet, som forudsætter Capellaniets Historie, til hvilket vi derfor her gaae over.

§ 3. Capellaniets Historie.

At Frue Sogn skulde have tvende Geistlige, var forudsat i Erik Krummediges Fundats. Capellanen skulde ifølge denne have St. Jørgens Rente 18 Bund Korn (54 Ld. Byg), St. Anna Vicarie Rente 7 Mark samt Residentsen, som dog Johan Friis (midlertidig) havde reserveret sin Søster, fremdeles 2 Mark af Bagerlauget og 2 Mark af Skrædderne,⁴⁸⁷⁾

⁴⁸⁵⁾ Hofm. Tumb. V, 219—20.

⁴⁸⁶⁾ Hans Gravsteen laae indtil 1850 bag Alteret i det nordlige Hjørne af Choret.

⁴⁸⁷⁾ St. Annæ Alter nævnes i Christen Poulsens Fortegnelse som tillagt Capellanen; de andre (Gildesaltene) skulde sig formentlig under andre Navne. Derimod siger Christen Poulsen, at Hans

og endelig hvad han kunde faae af de Kirker, han tjente i til Hjælp for Sognepræsten. I Sammenligning med de andre Capellanier i Odense, som afslagdes med 22 Mark og 28 Mark,⁴⁸⁸⁾ var denne Capellans Stilling at ansee for gunstig, ligesom der ogsaa gaves ham strax Anviisning paa en Embedsbolig. Det synes saaledes her at have været lagt an paa, at han skulde være en virkelig selvstændig Aftenfangspræst, der foruden denne Tjeneste skulde være Sognepræsten til Hjælp mod særskilt Bederlag. Men det blev ikke saaledes: ingen Capellan synes at have havt ugunstigere Vilkaar end denne; hvorledes det gik til, vides ikke. Men da Sognepræsten fik Anneret, blev Capellanen hans Medhjælper baade i dette og i Byen paa en Maade, som mere lader see en personel Capellan i ham. Det seer ud, som om han ikke heller har faaet hvad der var ham tiltænkt af Kirkerente, thi i Marts 1600 klagede Capellanen over, at den Rente, som var tillagt ham i Erik Krummediges Fundats, ikke fulgte ham.⁴⁸⁹⁾ Det er tænkeligt, at Provstiets Besidder kan have gjort Forandringer, der vare fordeeltligere for Sognepræsten end for Capellanerne, og bidraget til, at disse kom til at staa mere i Præstens Tjeneste end i Kirkens. Erik Krummediges Fundats havde selv aabnet Veien for dette Forhold ved at forudsætte, at Capellanen skulde „tjene Præsten i hans Kirker“, altsaa baade paa Landet og i Byen, saaat Præsten kunde betragte sig som Besidder af det hele kirkelige Embede og bruge Capellanen, som han selv vilde. I Kjøbstaden kunde det mulig ansees som Capellanens eget

Clementiens Alter var tillagt Capellanen 1561, naagtet det (som ovenf. S. 164 anført) af Erik Krummedige var tillagt Sognepræsten. Maa-
 isse var der i Mellemtiden steet en Ombytning. Strædderlaugets Al-
 ter skal være stiftet 1470 (Bød. Sim. 1ste Bd. 2det H. S. 173).

⁴⁸⁸⁾ Ovenf. S. 52 og 92.

⁴⁸⁹⁾ Bloch a. Et. S. 751.

Embedes Hverv, at prædike til Aftensang; men i alt Andet, saasom Froprædiken, Tolvprædikener og Ugeprædikener maa han antages at have gaaet i Sognepræstens Sted. Paa Landet maatte denne nødvendig benytte hans Hjælp til Landsognet, i hvilket hans Tjeneste antog Præg af et fuldstændigt Vicariat, da i Reglen Sognepræsten ikke kom der uden de tre Gange, naar han paa Festerne's anden Helligdag tog Høstidsofferet.⁴⁹⁰⁾ Men Villaaarene for og den nærmere Bestemmelse af denne Tjeneste kunde være Gjenstand for særlig Accord ved hvert Skifte af Capellan, og Leiligheden blev uden tvivl saaledes benyttet, at Embedet i det første 100 Aar efter Reformationen sank dybere og dybere i Anseelse og Løn. Man kjender ikke engang Capellanernes Række i nogen Fuldstændighed; En nævnes 1561, en Anden 1571;⁴⁹¹⁾ og det er altsaa vel muligt, at den Christopher Michelsen, som gjorde fælles Sag med Laurig Eliesen og blev domfældt 1552 som Sværmer, kan have været Capellan her. Den Første, som kjendes med Visshed, er Mads Jensen, Cimber eller Zyde, som skal være kaldet 1577 og døde eller blev forflyttet 1602.⁴⁹²⁾ Hans hyppige Anstød mod Lov og Orden ere fortalte andetsteds;⁴⁹³⁾ men hans Strid med Sognepræsten Niels Glad og hans Klage til Cansleren kaste noget Lys over Embedets da værende Villaar. De tidligere Præster skulde have ladet Capellanen kjøre til Seden Kirke af Annerbonden i Seden, hvis

⁴⁹⁰⁾ Bloch a. Skr. S. 801. Det kunde derfor siges, at Capellanen „havde sit eget Sogn at varetage," og tillige, at Sognepræsten var „dets rette Sogneherre" — saal. i Actstykker hos Bloch a. St. S. 747 og 797.

⁴⁹¹⁾ Niuf Laurigen Graae, Stephan Laurigen og Christen Andersen nævnes som afgaaede 1561, 1571 og 1590 (Bloch a. Skr. 785—86); men den Sidstes Afgang kommer i Strid med Angivelsen, at Eftermanden blev kaldet 1577 (Smidsb.).

⁴⁹²⁾ Bloch a. Skr. S. 786 og Jac. Madsens Visitationbog ved Crone S. 22.

⁴⁹³⁾ Bloch a. St. og Jac. Mads. Visitationbog S. 29.

Gaards Herlighed med Vgt og Arbeide tilhorte Sognepræſten og var vindiceret ved et Thingsvidne i Berthel Langs Tid. I den ſenere Tid var denne Tjeneste nægtet Capellanen, og han maatte gaae til Landfoguet. Han gjorde nu 1600 Paaſtand paa denne lille Andeel af Herligheden over Annergaarden; Canzleren talte for ham til Sognepræſten og ſkrev til Biſkoppen om at forhjælpe ham, mulig mod et Vederlag, til denne Ret, hvilken han iøvrigt ikke erkjendte for en Retsforbring og ikke tiltænkte de følgende Capellaner. Ved denne Leilighed udbryder Canzleren i en Betragtning: „Præſter tale nu meget om Barmhertighed, men ingen findes hos dem. Denne fattige Mands Wilkaar ere ringe, har kun 30 Mark Korn, gjør hver Søndag tre Tjenester og maa gaae tilføds.“ Uheldigviis mangler Angivelsen af Kornindtægten, men at den ikke var de 54 Td. Byg af St. Jørgens Rente, ſees af det følgende Indhold af Canzlerens Brev, hvori han anbefaler Capellanen til at faae det ham i Erik Krummediges Fundats Tillagte af St. Annæ og St. Jørgens Alter. Man veed ikke, om Capellanen opnaaede Noget; han afgif kort før Niels Glad 1602; men Befordringen af Annerdonden blev ikke tilſtaaet de følgende Capellaner.

Ved Mads Jenseus Afgang erfares ogſaa ſaameget om Embedets Beſættelſe, at Menigheden udøvede en vis Indflydſe derpaa; thi Niels Glad onſkede ved Canzlerens Biſtand at udelukke den, idet han bad ham ſom Kirkenſ Patron at beſtiffe den, han anbefalede.⁴⁹¹⁾ Om denne, Jacob Pedersen, fik Kaldet, vides ikke; men i ſaa Fald var han der kun kort; thi den Næſte Oluf Anderſen var der allerede 1603 og afgif 1605. Denne Capellan geraadede atter i Strid med Sognepræſten om Embedets Pligter og Rettigheder: han

⁴⁹¹⁾ Lvenſer S. 167.

havde undladt at prædike til Helligaften til Alle Helgens Dag, fordi han meente, at det tilkom Sognepræsten saavel som Aftenfang, da han „skulde takke til Aftenfang, fordi han tog Offer til Hoimesse.“ Biskoppen mæglede forlig nærmest efter Capellanens Paastand, saaledes at Aftenfangen skulde overtages af Sognepræsten paa Offerdage, men Helligastener og Froprædiken stedse besørges af Capellanen. Tillige udvirkede han, at Sognepræsten lovede sin Bistand til at formaae samtlige Seden Mænd til at kjøre Capellanen, og da skulde Annexbonden tage sin Tour iblandt dem.⁴⁹⁵⁾ Om det paa denne Maade lykkedes Capellanen at faae Bogn til sin Kirke, er ikke bekjendt; et nyt Thingsvidue af 1611 om Sognepræstens Ret til al Egt og Herlighed af Annexgaarden hentyder til ny Strid, og den Maade, hvorpaa Capellanen omsider 1636 fik denne Befordring, lader ikke formode, at Seden Mænd lode sig overtale til at præstere den. Den næste Capellan Claus Rasmussen Juel kan kun have været der et Par Aar;⁴⁹⁶⁾ thi 1608 var Søren Dlusjen og 1614 var Anders Hinriksen Weil Capellan;⁴⁹⁷⁾ den Sidste blev senere Præst i Taagerup. Anders Jørgensen Mand kan saaledes kun have været der kort, da han 1616 blev kaldet til Kjerteminde.⁴⁹⁸⁾ Dlus Peder Jensen Holstebro var der i tre Aar. I hans Efterfølgers Kaldsbrev 1620, som haves, er det factiske Forhold udtrykkelig legaliseret: Sognepræst og Kirkeværger udstede Kaldsbrevet med Canzlerens (Jacob Ul-

⁴⁹⁵⁾ Bloch a. Skr. S. 757 og 790 og næstliggende i Jac. Mads. Visitatsbog ved Crone S. 29.

⁴⁹⁶⁾ Bloch a. Skr. S. 791 tillægger ham og Eftermanden tilsammen 11 Aar, men der ere tvende forbigaaede imellem dem. Claus Juel nævnes 1605 i Jac. Mads. Visitatsbog S. 30.

⁴⁹⁷⁾ Anders Perlestifters Beretning i N. Hist. Tidsskr. V, S. 150 og 153.

⁴⁹⁸⁾ Bloch a. Ef. S. 791 tillægger ham en langt længere Embedstid.

feltds) Bevilling, og der ſiges deri, at han ſkal være. Sognepræſten og Sognefolkene lydig. Denne Capellan Mouritz Chriſtenſen var imidlertid længe i Kaldet; han giftede ſig 1631, men attraaede da ogſaa et andet Kald, ſom han mulig fik 1633. Laurids Underſen var den ſidſte Capellan for Embedets Gjenopreiſning; han havde lovet den ſamme Lydighed og tog ſin Føde to Dage om Ugen ved Sognepræſtens Bord; med Undtagelſe af Embedsboligen, var ſaaledes lidet eller intet Tegn tilbage paa Embedets Selvſtændighed, og derſom ikke Kirken havde haft at vedligeholde Boligen, vilde den rimeligviis ogſaa have været borte. Den laae i Frue Kirkeſtræde og forblev ved Embedet ligetil dets Nedlæggelſe.

Om Sognepræſten Mag. Ludvig Michelfens ædle Character eller andre Forhold, mulig den ved hans Død indtraadte Vacance 1643, have været Grunden til Forandringen, vide vi ikke; men den Ordning, der forefindes ſenere, maa antages at være truffet ved denne Tid, da den i Aaret 1637 anſatte Capellan Hans Underſen Gblemand forblev i Embedet i 47 Aar og nød megen Anſeelſe. Muligt var det vel og, at den funde hænge ſammen med Provſtiets Oploſning 1661, men det er ikke rimeligt, at han ſkulde have kunnet udholde de gamle Forhold i 23 Aar. I hans Tid (der ſiges, fra 1636 til 1656) havde Capellanen Befordring af Annexbonden, men ſiden (maaſkee da Annergaarden blev liggende øde efter Krigen) af ſamtlige Seden Mænd, og da de 1677 atter gjorde Banſfeligheder, udfædte Stiftamtmanden Erik Banner et truende Brev af 17de Dec. 1677, hvori han bød dem opfylde denne Pligt uden Indvendinger. Men den vigtigſte Forandring beſtod i, at Capellanen fik ſin faſte Løn ſom Præſt af det Embede, hvori han meeſt tjente Præſten, nemlig hele Seden Sogns Korn- og Drægtiende (med

Undtagelse af Annergaardens) og alle Accidenter;⁴⁹⁹⁾ paa dette Punct forblev Embedet til 1739.

Hans Eblemand er lovrigt berømt for sin Fromhed og Nidkjærhed, og som han stod i Helligheds Ry hos sin Samtid, saaledes har han derved erhvervet sig en fortjent Plads i Kirkens Annaler.⁵⁰⁰⁾ Han gjorde daglig sin Bøn for Alteret, paa Prædikestolen og paa sit Gravsted i Frue Kirke (hvor hans Hustru hvilede fra 1659) og hver Søndag Morgen, før han reiste til Seden, i St. Knuds Kirke.⁵⁰¹⁾ Smag og Dannelse holdt just ikke Skridt med Nidkærligheden, og „Gamle Hans“ maatte erfare, at han ikke var saa yndet Taler, som hans personel Capellan og Eftermand Jørgen Clausen Sebbelov. Denne var Hører ved Skolen, ogsaa efterat han 1674 var blevet Eblemands Medhjælper. Som residerende Capellan 1684 fik han Boligen forbedret, men indløb sig i en mislig Strid med Sognepræsten om Annergaarden, paa hvilken han meente, som Præst for Seden, at kunne gøre Fordring; han vidste ikke, at den kloge Mag. Windsløv var i Besiddelse af utvilsomme Adkomster, ligesom han erkjendtes for den rette Sogneherre til Seden, der selv forrettede Tjenesten tre Gange om Aaret. Han blev forflyttet 1690 til Strynøe. Eftermanden Jens Pedersen Zenthen afgav en Indberetning om Embedet, som ikke mere er til, men hvori han bemærkede, at han ikke tog Offer af dem, som bleve offentlig afløste, hvilket ellers skulde være Skik. Han døde 1692, og Eftermanden Jens Pedersen Skaarup, som havde ligget 10 Aar i Kjøbenhavn og skrevet nogle smaae

⁴⁹⁹⁾ Saaledes angives i Beretn. 1690 og gjentages i Hsc. 3die Apr. 1739.

⁵⁰⁰⁾ Pont. Ann. Eccl. IV, 321. Bloch a. St. S. 796 fgg.

⁵⁰¹⁾ Hans Gravsteen laae indtil 1850 midt i det søndre Sidesløi.

Skrifter, ægtede hans Enke og levede til 1730, ſom Præſt kaldet „den fromme Hr. Jens“. ⁵⁰²⁾

Peder Pluſſen Kryſſing tjente i 9 Aar ſom Capellan og i 5 ſom Sognepræſt. Ved hans Overgang til ſiſt nævnte Embede, blev en ſtor Forandring iværkſat med begge. Han fandt ſig beſværet ved Tjenenſten i Seden, og foreſtillede ved Vacancen General-Kirke-Inſpectionen, at hans dobbelte Embede, der kunde medføre henimod 300 Prædiker om Aaret, baade var for omfattende og for ſlet lønnet, og at Seden Kald kunde bedre forbindes med Aſum, medens han meente, at Kjobſtedindkomſterne kunde være tilſtræffelige til begge, ſaa at hver af de tvende Compastorer kunde ſaae 400 Rdl. Det var i Tidens Aand at ſee de uheldige Annecteringer af Landſbykald ophævede, og da Aſum beſørgeſes af en Vicar for Lector Theologiæ, kunde tvende Ulemper afhjælpes og begge Sogne vinde en faſt Præſt. Regjeringen gif ind paa Kryſſings Forſlag, men bibeholdt dog en Forſkiel mellem de tvende Geiſtliche ved Frue Kirke, ſaaat den ene blev Sognepræſt, den Anden Capellan. Den kaldte Kryſſing til Sognepræſt, den perſonelle Capellan Salomon von Haven til reſiderende Capellan, og Lectorens Vicarius i Aſum til Sognepræſt for Seden. Munnergaarden tilfaldt dermed Denne, men de Indkomſter, der iøvrigt havde hørt til Sognekaldet, ſkulde deles, ſaaat Capellanen fik $\frac{1}{2}$ af Korn- og Dvægtiende og af alle Accidentier, medens hvert af Embederne beholdt, hvad det tidligere havde i Byen, Offer o. ſ. v. ⁵⁰³⁾ Dermed var Capellaniet bragt til ſin ſiſte Epoche og ſtod uforandret til dets Nedlæggelſe.

Salomon v. Haven iſtandsatte og udvidede Capel-

⁵⁰²⁾ Bloch a. El. S. 804.

⁵⁰³⁾ Kjc. 3die April 1739 og foregaaende Striv. fra General-Kirke-Insp. af 24de Febr. 1739.

lanresidenten 1741 paa egen Bekostning, og gjorde sig ogsaa fortjent af Kirkens Reparation. I hans Tid blev Embedets Byrder betydeligen formindskede ved Afskaffelsen af de mange Ugedagsprædikener,⁵⁰⁴⁾ og det kunde derfor ikke falde ham besværligt, at al Altertjenesten 1741 blev ham paalagt formedelst Sognepræstens Svagelighed.⁵⁰⁵⁾ Men Froprædiken vedblev dog i Frue Kirke saavel som i St. Knuds til 1784 (Nsc. 11te Juni). v. Haven blev 1750 kaldet til Sognepræst og forfattede det store kobberstufne Lykonfkningsdigt til Kongens Fødselsdag 1757.

Efter v. Havens Forfremmelse fulgte Bo Brodersen Hagen, der 1754 blev Sognepræst til St. Hans Kirke.⁵⁰⁶⁾ Christopher Gottschalch blev 1770 Præst til Hospitalet og Paarup, Christian Seidelin 1776 Sognepræst ved Kirken,⁵⁰⁷⁾ Henrik Jespersen Clementin 1783 befordret til Holland,⁵⁰⁸⁾ Lars Christian Dan, forhen Catechet ved Holmens Kirke, 1797 til Sjælland.⁵⁰⁹⁾ Den sidste Capellan var Andreas Borch, forhen Præst i Ribe Stift og 1809 forflyttet til Tommerup og Brylle, hvor han døde 1811.

Dette Capellanie var nemlig et af dem, som Nsc. 30te Sept. 1803 bestemte til Nedlæggelse til Fordeel for Skolevæsenet; en ordineret Catechet skulde træde istedet for at tjene Skolen og Kirken paa eensang. Han skulde beholde Capellansens Dffer, saaat det Motiv, at befrie Menighederne for altfor megen Dfferpligt, ikke her kunde finde Anvendelse. Man meente snarere, at Embedet var overflødig, da Froprædiken

⁵⁰⁴⁾ Nsc. 1ste Mai 1739.

⁵⁰⁵⁾ Bloch a. St. S. 777.

⁵⁰⁶⁾ S. ovenf. S. 139—40.

⁵⁰⁷⁾ See nedenfor S. 181.

⁵⁰⁸⁾ Rørup og Kraft Lit. Lexicon S. 124.

⁵⁰⁹⁾ Smstid. S. 132.

var affkaffet 1784, undtagen 4 Gange aarlig, og der ſiden 1739 kun holdtes een Ugeprædiken, ligesom de fem Ugeprædikener i Faften 1802 (Nfc. 22de Febr.) vare indſtrængede til to; det ſyntes alene at være Aftenſangſtjenesten, der derved tabtes, og man anflog ikke en Prædikenen høit i den Tid. Men man overſaae aldeles, baade at to Gange Gudſtjeneste er meget vigtig i en ſtor Menighed, hvor ei alle kunne komme til een Tid, og at den aandelige Paavirkning ikke lader ſig maale efter Timer, men høiligen befordre ved flere Perſonligheders Samvirken, og man overſaae, at et ſtort Landſogn, ſom laae til Frue Kirke, tabte Leiligheden til at beſøge Kirken paa den Tid, ſom ofte var beqvemmeſt for Landboerne, ligesom at det ogsaa i ſig ſelv er et Miſforhold at byde en Menighed, ſom nu beſtaaer af omtrent 4000 Mennesker, een eneste Gang Gudſtjeneste hver Søndag.

Skolevæſenets Fordeel blev ikke ſtor: Capellanreſidentſen blev ſolgt for c. 2500 Rdl., og den tredie Deel af Tienden, ſom tilhorte Capellaniet og anfloges til 250 Rdl., tilligemed en Jordskylſaſgift af 8 Rdl. 20 ſk. tilflød Skolevæſenet, dog førſt efter den daværende Sognepræſts Afgang, der beholdt ſaavel den ſom Renten af Boligen for ſit forøgede Arbeide. Da der nu ſkulde lønnes en Catechet med omtrent Tiendens Beløb, var det kun hans Timer, Skolen vandt, og den tabte endog en Deel af det Bundne, da Landdiſtrictet Giby 1826 havde ſaaet ſit ſærſtilte Skolevæſen og reclamerede ſin Anpart af Capellaniet. Cancelliet reſolverede, at Killerup og Giby Skolecommune ſkulde have en Trediedeel af den inddragne Tiende.⁵¹⁰⁾

Saaledes ender Capellaniets Hiſtorie med, at tvende Skolecommuner gjennem det har erhvervet en væſentlig Beſtanddeel af Sognekaldets og Kirkens oprindelige Eiendom.

⁵¹⁰⁾ R. Et. 26de Juni 1827.

Den nye Catechet fik ingen Bolig anvist, men har i senere Tid beboet den Bygning, som Sognepræsten v. Haven den Ældre havde stænket Sognet til Skole. Catecheterne have været Danq. Gaaborg fra 1813, Hans Mønneftad fra 1825, Jens N. Brasen fra 1829, G. C. N. Borch fra 1832, Fr. C. Petersen fra 1843, Th. Steenbuch fra 1848 til 1854.

§ 4. Sognekaldets Historie fra 1739.

Efter P. D. Krysfing, en nidfær Mand, som kun fort forblev i det beklippede Embede, da han døde 1744,⁵¹¹⁾ fulgte Mag. Laurids Jensen Brøndlund, som var blevet Student i sit 12te Aar og havde med saadan Iver dyrket Astronomien, at han har forfattet Almanakkerne for 1726 til 1729. Han var 1744 kaldet til Capellan til Trinitatis Kirke i Kjøbenhavn, men forfremmedes allerede 1745 til dette Embede, hvori han tidlig døde 1750.⁵¹²⁾ Nu fulgte den yngre v. Haven, som hidtil havde været Capellan, og efter ham 1776 ligeledes Kirkens Capellan Christian Seidelin, der fort for hans Død var blevet ham formelig adjungeret med Succession. Han var en videnskabelig dannet Mand og deeltog i Tidens kirkelige Polemik; han forbedrede Præstegaarden betydeligt 1778—80; han døde 1799.⁵¹³⁾ Tobias Wirth havde været residerende Capellan til St. Knuds Kirke,⁵¹⁴⁾ var en kyndig Mand i practiske Forretninger. Om Præstegaarden havde han en Strid med sin Formands Bo, og skjønt der ikke var meget at istandsætte, erhvervede han 400 Rdl. under

⁵¹¹⁾ Bloch a. Str. S. 772.

⁵¹²⁾ Vit. Veg. S. 101 og Bloch a. Str. S. 773.

⁵¹³⁾ De samne Skrifter S. 551 og 778.

⁵¹⁴⁾ See ovenf. S. 77 Not. 222.

Form af Indløsningssum af sin Eftermand.⁵¹⁵⁾ Han førte en Strid med St. Knuds Sogn om et Huus Syd for Byen og fornyede Striden med St. Hans Sogn om Blæsenborg Huus.⁵¹⁶⁾ I hans Tid faldt Byens Fattig- og Skolevæsens Ordning og Frue Kirkes næstsidste Reparation, i hvilke Sager han tog virksom Deel. Ved hans Embedstiltrædelse blev Brugen af Kirkens Jorder vel paa hans Embedstid indrommet ham, men dog kun mod en forhoiet Afgift af 15 Td. Byg, hvorved Forholdet blev staaende til hans Eftermands Død, skjønt der ved hans Afgang blev gjort Skridt til at tilegne Kirken en friere og fordeelagtigere Brug af dem. Medens Embedet leed nogen Afgang derved, vandt det derimod ved det residerende Capellanies Nedlæggelse, som foregik 1809. Hermed hængte det mulig sammen, at Gudstjenesten ved Nsc. 18de Jan. 1813 blev indskrænket paany: de ugentlige Fredagsprædikener i samtlige Byens Kirker bortfaldt, og i det Sted skulde holdes een hver Maaned for Altergangens Skyld;⁵¹⁷⁾ Fasteprædikenerne indskrænkedes til een hver Onsdag i St. Knuds Kirke af alle Præster efter Omgang. Naar vi hertil føie een Høimesse i hver Sognkirke og Aftenfang alene i een, og ved Festerne i to, samt tre Gange aarlig Froprædiken i tvende Kirker, have vi et Prædikereglement, der danner den yderste Contrast til det, som Christian den Fjerdes Dage frembød.⁵¹⁸⁾

Efter Wirth fulgte 1821 Augustin Herm. Steensbuch, som beklædte Embedet til 1845.⁵¹⁹⁾ I Vacancen efter

⁵¹⁵⁾ Ref. 19de Febr. 1802.

⁵¹⁶⁾ Ovenfor S. 140.

⁵¹⁷⁾ At denne senere er aflagt, er consequent, da Altergang i sig ikke opferdrer til Prædiken, naar man ellers anseer Ugeprædikener for overflødige.

⁵¹⁸⁾ See ovenfor S. 62.

⁵¹⁹⁾ Barfoed Danm. Geistl. S. 179—80. Erskovs Hørf. Lex. 3die Bd. S. 222.

hans Død skete den sidste Forandring med Embedet, idet Spørgsmaalet om Sognefaldets Forhold til Kirken med Hensyn til den Jord, som Præsten hidtil havde drevet mod en Afgift, blev afgjort ved Rgl. Resol. 24de Juli 1845, saaledes at Præsteembedet beholdt omtrent 30 Td. Land afgiftsfrit og et Huus, som var opført paa en af Markerne.⁵²⁰⁾

§ 5. Kirkebetjentene.

Sognebegnens Embede ved Frue Sogn blev 1541 tillagt en af Skolens Hørere. Efter Erik Krummediges Fundats skulde han nyde samme Løn som de andre tvende Sognebegne;⁵²¹⁾ men da Landsognet, her var saa betydeligt, har han rimeligviis havt en anseelig Indtægt af Dvægtiende og Degnekorn; thi skjønt St. Hans Sognebegn fik 18 Mark mere, fordi han ingen Bønder havde,⁵²²⁾ var Frue Sogns Degnekald dog bedre, efterdi det laae allerede i Begyndelsen af 17de Aarh. til den næstøverste eller fjerde Lecties Hører.⁵²³⁾ Om han havde Bolig i Kirkens Latinskole, vides ikke; saalænge den stod i sin gamle Form, er det rimeligt, men efterat den var blevet forenet med Albani eller St. Knuds Skole, boede Klokkeren i det gamle Skolehuus. Sognebegnen havde indtil 1572 daglig Chorsang Morgen og Aften i Frue Kirke; men ved Communitetsfundatsen blev den affkaffet.⁵²⁴⁾ Mulig hidrører det herfra, at denne Sognebegn havde 12 Mk. eller

⁵²⁰⁾ S. nedenf. i Kirkens Hist. S. 200.

⁵²¹⁾ Ovenf. S. 78.

⁵²²⁾ Ovenf. S. 106.

⁵²³⁾ Anders P. Perleff. Beretn. i N. Hist. Tidsskr. 5te Bd. S. 157: „Høreren ubi fjerde Lectie senger til vor Frue.“ Ligeledes 1690 „fjerde Lectiehører og Chorbegn her til Kirken“ (i Kirkeregnsk.) og 1742 i Hofm. Fund. V, 56.

⁵²⁴⁾ Ovenf. S. 43. 100 og 104.

3 Daler af Kirken, som gif over til 2 Rdl.⁵²⁵⁾ Embedets øvrige Historie bestaaer som de andre Sognedegnekalds meest kun i den successive Opkomst af andre Kirkebetjeninge, til hvilke Degne's Forretninger gif over, indtil denne som de andre Degne gav Plads for den danske Skoles Chordegne, og Latinskolen kun beholdt enkelte Bestanddele af det gamle kirkelige Degneembede.

Ved Siden af Chordegne stod i ældre Tider et anseeligt Chorpersonale: Frue Kirke havde som de andre Sognekirker sine tolv Degne, en Stiftelse af Dronning Margarethe og Kong Eric.⁵²⁶⁾ Nærmest bestemte til at gjøre en daglig Tjeneste Morgen og Aften for Stifternes og deres Forældres Sjæle, medens Kirken selv formodentlig havde andre Chorsangere af sin Skole,⁵²⁷⁾ gif disse Degne i Arv til den evangeliske Gudstjeneste og bleve dens eneste Chor. Provstiet maatte nemlig vedblive at udrede Lønne, som tillige var et vigtigt Skolebeneficium. Saalænge der endnu var en Skole ved Frue Kirke, kunde Bestemmelsen om den daglige Tjeneste let opfyldes, idet en Lærer og 11 Disciple holdt Tjeneste med Læsning af den hellige Skrift og Sang, som Kirkes Ordinantsen foreskrev. Men efter nogen Tid, mulig da Skolen var blevet forenet med St. Knuds, finder man, at denne Tjeneste blev forsvundet; dette var Tilfældet en Tidlang før 1568; men da fornyede Rigscanzler Axel Urne ved en Forhand-

⁵²⁵⁾ De kaldes „Hærens Løn“ og „Chordegpenge“, og forefindes allerede i det første Regnskab 1664. Hos Hofm. (Fund. V, 74) kaldes det Nyt-Hærs-Gave. Nu ere de formodentlig indbefattede i Klokkerens Løn.

⁵²⁶⁾ Ved. Sim. 1ste D. 2det H. S. 81 efter Hvitsfeldt S. 1086; s. ovenf. S. 161.

⁵²⁷⁾ Dette er ikke blot rimeligt, fordi Skolen var ældre og havde andre Stipendier, men forudsættes ogsaa, naar det engang vides at være skeet, at denne Kirketjeneste standse i nogle Aar 1501 (smstid. 2den D. 1ste H. S. 71).

ling med Biskoppen og Skolen alvorligen den til Beneficiet knyttede Betingelse.⁵²⁸⁾ Imidlertid varede den fornyede daglige Sang kun i tre Aar, thi 1572 (ved Communitetsfundatsen) blev al Skolens daglige Tjeneste henlagt til St. Knuds Kirke. Men da blev det tillige indstærpet baade, at det samme Antal Disciple skulde synge om Søn- og Helligdage i Frue Kirke, og at de skulde have den samme Løn derfor af Provstiet som hidtil.⁵²⁹⁾ Skolens Forpligtelse vedblev til Forandringen 1803; men om Lønnen ogsaa vedblev, og hvorledes den mulig ved Provstiets Opløsning er blevet Skolen vederlagt, vides ikke; men eftersom Biskop Jac. Madsen ikke omtalte Provsten, da han klagede over Lehnsmanden i St. Hans Kloster, der tilbageholdt en lignende Understøttelse til Skolen,⁵³⁰⁾ er det rimeligt, at Provstiet ikke har unddraget sig en Ydelse, der formodentlig ved en Ansættelse i Penge var blevet meget ringe i Tidens Løb. Dersom den blev paaagtet ved Provstiets Opløsning, kan den være indbefattet i det, som blev udrædet af St. Hans Kloster til Skolen;⁵³¹⁾ men den burde da egentlig saa atter i 1803 have været overført til Borger-skolen og Chordegne.

En Klokker forekommer vel ved denne Kirke allerede i det først bekyndte Kirkeregnskab 1664; men han kaldes endnu indtil 1677 kun Ringer; men „Matthias Ringer“ blev da til „Matthias Ludvigsen, Klokker,“ og hans Bolig

⁵²⁸⁾ Docum. af 24de Dec. 1568 i Bispe-Arch. Tjenesten betragtes af Canzleren fra de tvende Sider, at den var til Guds Ære og til Disciplenes Dvæls og Forbedring; og han driver stærkt paa, at den fremtidig skulde holdes „uden al Forsømmelse, Utugt og anden Uetsædighed“ (d: Mangel paa Orden og Paapassenhed). At han skulde have tilbageholdt Beneficiet, antydes ikke, men kun at Locat og Disciple havde forsemt Tjenesten og hans Hermand ikke paaæet det.

⁵²⁹⁾ Hofm. Fund. V, 65.

⁵³⁰⁾ Ovenf. S. 105.

⁵³¹⁾ Ovenf. S. 105.

kaldtes allerede tidligere Klokkerresidentsen. Klokkerens Løn af Kirken var 98 Mk. eller $24\frac{1}{2}$ Daler, som blev 16 Rdl. 2 Mk., og desuden Betaling for at reenholde Inventarium.⁵³²⁾ Iøvrigt havde han Indtægt af at grave Gravene (efter Taxter af 1672 og 1683), saaat Kirken endnu intet Graverembede havde.

Blandt Klokkerne har Johan Parman, som levede til 1751, listet sig et Minde i sin Kirke, idet han stænkede to Lysekroner til at ophænges i Choret og et af Sideskoiene (Mandskapellet) og til Lys til samme bestemte efter sin og Hustruens Død (1756) et Legat (50 Rdl.)⁵³³⁾. I hans Embedstid oprettedes de muleste Skoler, hvoraf en fik sin Plads paa Frue Kirkegaard, formodentlig i den Skolebygning, som Præsten v. Haven paa samme Tid opførte paa et Hjørne af Kirkegaarden og stænkede Sognet; men Joh. Parman blev ikke Catechet, hvorimod hans Eftermand Fred. Kyhl, der i Regnskabet benævnes „Seigneur Kuhl“, og de følgende Klokkere⁵³⁴⁾ forenede Catechetembedet med Kirketjenesten, indtil de ved Skolevæsenets nye Ordning gik ind under det almindelige Skolevæsen. Kort før (1802) var Klokkeren tillige blevet Chorbegn, og fik Høitidsoffer, Dvægtiende og Andeel i Versicularpengene samt 1 Tavle, hvilket Alt beregnedes til 47 Rdl. Af Kirken har han endnu 26 Rdl.

Som Catechet havde Klokkeren et Huus til Skole og et

⁵³²⁾ I de Regnskaber, hvoraf dette er taget, sees tilfældigviis, at Hans Hebbe var „Ringer“ til St. Knuds Kirke 1680 og Jørgen Strøder Klokker ved samme fra 1683, med hvilke tvende Navne saaledes Rækken af St. Knuds Kirkes Klokkere (ovenfor S. 81 Not. 234) kan foreges; de fik 2 Rdl. af Frue Kirke for at ringe de Dage denne Kirkes Præst gjorde Tjeneste efter sin Tour i Domkirken eller maaskee i Graabrødre Kirke, jf. ovenfor S. 63 Not. 172.

⁵³³⁾ Hofm. Hund. VI, 298—99.

⁵³⁴⁾ C. N. Jerslev 1775 forflyttet til St. Knuds Kirke 1799, H. A. Barfoed 1799 til 1835, J. L. Faber 1836, H. A. L. Schønberg 1848.

andet til Bolig. Det sidste var oprindelig den gamle Latinskole paa Kirkegaardens søndre Side, som med Joie kaldes „den største Antiquitet i Odense“, ⁵³⁵⁾ thi det er den Bygning, som spores fra det 14de Aarh. og modtog sin sidste Ombygning 1528. I Tidens Løb havde Klokkeren ombyttet disse toende Huse: den gamle Klokkerresidents var blevet Skolelocale og fik den Marmorplade paa sat, hvorpaa den betegnes som en af de muleste Skoler; Klokkeren havde Bolig i det nyere Skolehuus paa Hjørnet af Kirkestrædet, indtil det 1835 overlodes den ordinerede Catechet. Klokkeren har Bolig som Skolelærer.

En Graver nævnes vel ved denne Kirke i Slutningen af det 17de og i det 18de Aarh., men han var kun Klokkerens Karl og havde ikke anden Løn af Kirken end 2 Rdl. senere 4 Rdl. for at træde Bælgen og lidet Bederslag for andet Arbejde, Reengjering, Sneefastning, Kirkehret o. desl. ⁵³⁶⁾ Da der i Aaret 1802 af Regjeringen blev forlangt Oplysning om alle Gravertjenesters Løn, svarede derfor Klokkeren ved Frue Kirke ligesom ved St. Hans Kirke, at der ingen Gravertjeneste foresandtes; paa gjentaget Fordring maatte Klokkeren forklare, at han pleiede at give ham 10 Rdl. for at ringe, og at han for andre Smaatjenester havde 12 Rdl. af Kirken og omtrent 66 Rdl. uvisse Indtægter. Da Graverembedet fra denne Tid blev en særlig Kirketjeneste, fik han 20 Rdl. af Kirken for Ringningen. Paa Assistentkirkegaarden bidrager Kirken til UnderGraverens Løn med 42 Rdl.

Organisten eller Orgemesteren havde fra gammel Tid 3½ Rd. Rug og Byg, som gik over til 8 Td. 6 Stp. Rug og 10 Td. 4 Stp. Byg, og som formodentlig var ham til-

⁵³⁵⁾ Pont. Danske Atlas VI, 593.

⁵³⁶⁾ Jens Graver 1675, Søren Graver 1740, Henrik Ahrensen 1754, Niels Larsen 1770, C. Krone 1791, D. W. Rielsen 1813, B. Andersen 1849; (tildeels meddeelt af den nuværende Koster).

lagt af Provstiet, ligesom Organisten ved St. Hans Kirke havde sin Løn af Klostret. Men denne Lønning forblev paa Kirken, som ogsaa udrede 3 Rdl. 2 Mk. som Huusleie til ham. Om han engang har havt en Bolig, vides ikke.⁵³⁷⁾ I Aaret 1758 paatog Nic. Bruun sig efter Menighedens Ønske at spille Orgelet ogsaa til Aftenang, og paa samme Tid blev hans Kornindtægt (omtrent efter daværende Kornpriser) og Huusleie ansat til 50 Rdl. Senere forhoiedes hans Løn (1774) til 60 Rdl. og er omfider Reget til 100 Rdl., som udredes af Kirken. En Bælgetræder har nu 15 Rdl. og Kirkens Uhrmager 40 Rdl.

§ 6. Frue Kirkes Historie.

Frue Kirke havde i Aaret 1467 modtaget en Hovedreparation⁵³⁸⁾ og havde rimeligviis allerede da væsentligen erholdt det Udseende i Henseende til det Udortes, som den senere har bevaret. Kun har den i ældre Tider havt et Spiir paa Kirketagets Kors, thi saaledes er den afbildet paa Grundtegningen af 1593; naar det er nedtaget, vides ikke. En af Kirkens Tilbygninger er mulig tilkommen efter 1467, men dog før Reformationen, da Provst Urne synes at have opført det Capel ved Kirken, hvori han tog sit Hvilested, rimeligviis den Tilbygning, som nu kaldes Sacristiet.⁵³⁹⁾ De tvende andre

⁵³⁷⁾ Af de mange Organister, der have været ved denne Kirke, ere mig forekomne Jac. Pahl (1690), Lauritz Jacobsen (1701), Enoch Enochsen (1720), (Zimmer?) Rost og J. Fibiger (1729), Nic. Bruun (1743), S. Fange (1772), S. F. Schönberg (1804), N. Fischer (1805), J. Goerjom (1836), L. P. L. Tellefsen (1854). Ved Schönbergs Beskikkelse 1804 findes, at det kongelige Capel overlod Stiftsøvrigheden at besætte Embedet, fordi Stadsmusikanten som ukundig i Orgelspil ikke vilde overtage det og ingen af Capellets Medlemmer attraaede det.

⁵³⁸⁾ Ved. Sim. 1ste D. 2det H. S. 167—67.

⁵³⁹⁾ Den betegnes nemlig: „Senden i vor Frue Kirke for vor Frue Alter,“

Tilbygninger, som nu danne Kors-Kirkens Sidesløie og som ogsaa indvendig noksom adskille sig fra den oprindelige Bygning, vare i den catholske Tid Capeller og tjente formodentlig baade til Begravelse og til Altertjeneste; de kaldes endnu, efterat de forlængst ere indrettede til Menighedens Brug, „Karlcapellet og Gruentimmercapellet;“ maaskee har eet af dem engang i de allerældste Tider været bestemt til Præsternes Bolig.⁵¹⁰⁾ Kirken har ogsaa haft et Baabenhuus, frembragt ved Forlængning af Taget paa den nordlige Sidesløis vestlige Side, hvorfra var Indgang saavel til dette som til Kirkens Skib. Menigheden havde desuden Indgang gjennem Taarnet og i den søndre Sidesløi, ligesom nu. Kirkegaarden har siensynligen strakt sig videre i sydlig Retning end nu: den gamle Skole laae paa dens Grund, og dens Ringmuur gaaer som Grundvold ind under den ene Side af det første Huus i Kirkestrædet syd for Kirkegaarden.⁵¹¹⁾

Det er overhovedet kun stumme Vidner, af hvilke Frue Kirkes ældste Historie maa oses. Blandt dem er eet, hvis Indhold er saare dunkelt: en Steen har der været i Kirken, paa hvilken alene læstes: MCCCLIII in octava assumptionis beatæ Mariæ, — maaskee et Minde om en Restauration.⁵¹²⁾

(Danst Mag. I, 294), og et ved Frue Alter befaadt sig i Sacrificiet. S. Not. 544.

⁵¹⁰⁾ Nesen i Atl. Dan. omtaler, at „vor Frue Kloster blev forflyttet og Bygningen forvandlet til et Capel, som forenedes med Kirken.“ Men da der ikke kan have været noget særligt Kloster ved denne Sognekirke, maatte det mulig være at forstaae om Præstestabets Fællessbolig ved Kirken, der ogsaa kaldtes claustrum. (Sfr. Ved. Sim. 1ste D. 2det H. S. 202—3).

⁵¹¹⁾ Om denne Catechetbolig s. ovenf. S. 187. I dette Aar indskrænkes Kirkegaarden lidt paa den vestlige og nordlige Side til Fordeel for Gaderne, og den nævnte Bygning, som tilhører Skolevæsenet, agtes borttaget.

⁵¹²⁾ Ved. Sim. 1ste D. 2det H. S. 48.

Andre Vidner ere Altene og Vicarier, af hvilke denne Kirke ikke havde faa, uagtet den ingenlunde blev søgt som Begravelsessted i den catholske Tid. Da Christen Poulsen i Aaret 1561 skulde samle, hvad han kunde erindre eller opspørge om Altergodset i Odense, kunde han give Kongen Beretning om 11 Vicarier og formodentlig ligesaa mange Altene (foruden Høialteret) i denne Kirke.⁵¹³⁾ De have da opfyldt dens Capeller og Ydermure. Det mærkeligste var det, som skal have været i det nuværende Sacristie, stiftet 1470 af Skrædderlauget, som tilligemed dets Altertavle, et smukt udfaaet Arbejde, befandt sig der til vore Tider (nu indsendt til Museet), ligesom et colossalt Skab til dets vasa sacra befinder sig der endnu.⁵¹⁴⁾ Dersom det er det samme, som Provst Urnes Alter, saa havde de Urner taget dets Gods; kun en Rente af Skrædderlauget skulde tilflyde Capellanen. Paa lige Maade gif det med alle de øvrige: de bleve enten reclamationerede⁵¹⁵⁾ eller anvendte til Lønninger; Kirken beholdt Intet af disse Stiftelser, i alt Fald intet Andet end Ornamente og Klæder, af hvilke sidste den endnu i Aaret 1664 havde 4 couleure Messesageler og i Munkesappe.⁵¹⁶⁾

Men hvad der tilhørte Kirken selv, blev her ret vel bevaret. Det stod allerede før Reformationen i et heldigere Forhold til Provstiet end Klosterkirkenes Giendele til Klostre; thi som ovenfor bemærket havde Kirken allerede tidligere tvende

⁵¹³⁾ Af Altene nævnes af ham St. Jbs, Hellig-Kors, St. Gjertruds, Karinae, Audree, Martini, Laurentii og St. Annæ Alter. Ved de øvrige Vicarier nævnes Alteret ikke; et benævnes Provst Urnes Alter. I Pont. Atlas (VI, 592) tilføjes St. Jørgens og Bartholemæi.

⁵¹⁴⁾ Alteret var indviet Gud, Jf. Maria og St. Knud — og da man maa troe, at det var for dette, at Provst Urne led sig begrave, kunde det ogsaa være det, som derefter fik Navn af hans.

⁵¹⁵⁾ Ligesaa Kongen tog sin Part: han var Patron for St. Gjertruds Alter (Ved. Sim. Den D. 2det H. S. 119 og Chst. Pouls. Beretn.).

⁵¹⁶⁾ Invent. i Regnskabet.

borgerlige Kirkeværger, der deeltog med Provsten i dens Forvaltning.⁵¹⁷⁾ De Midler, som da stode under deres Bestyrelse, maatte følge Kirken, da Provstiet i protestantisk Betydning gik over til at være Kirkens Patronat; men de vare vel ikke meget tilstrækkelige, naar Provstiet unddrog sig de Forpligtelser, som det dog vel stundom forhen havde overtaget mod sin Kirke. Den betydeligste Indtægt havde Kirken af Tiende af Sognet, og den blev mulig ved Reformationen forøget, da Bispetienden skulde deles mellem Kirke og Præst. Dernæst havde den Agre og Jordskyld af Huse i Byen; men andet Gods fik den ikke, om end mulig Et og Andet kunde have været tillagt Provstiet for Kirkens Skyld, og man finder ikke Spor af noget Krav paa Provstiet for nogen ældre Dotation, undtagen alene den Pligt at holde de 12 Chorangere, som dog mere var Skolens end Kirkens Krav.⁵¹⁸⁾

Men med disse sine Rettigheder og Tiendele blev Kirken ikke ved Reformationen behandlet efter Lovens Forskrift, som Kjøbstedkirke at overgives Borgerskab og Magistrat. Den forblev i det nedarvede Forhold til den kongelige Lehnsmænd for Provstiet, og jo anseeligere dennes Stilling var (da det fra 1546 skulde være Rigens Cansler) desto lettere kan det forstaaes, at man lod ham mere og mere handle med Kirken som Patron; maaskee har ogsaa Rigscanzlerens Liberalitet imod deres Kirke funnet tjene til at dække det Unaturlige i Forholdet. 1596 siger endog Biskoppen ligesvem, at Cansleren havde jus patronatus til Frue Sogn.⁵¹⁹⁾ Kirkeværgerne vedbleve vel, men det er rimeligt, at de beskikkedes af Cansleren, og at han reviderede og deciderede Kirkens Regnskaber, hvorved de

⁵¹⁷⁾ S. ovenf. S. 160.

⁵¹⁸⁾ Ovenf. S. 184—185.

⁵¹⁹⁾ Jac. Mads. Bispestadsbog v. Crone S. 26.

da mere bleve hans Betjente end Medbestyrere.⁵⁵⁰⁾ Det var derfor ogsaa ham, der med deres Samtykke bortfæstede Kirkens Eiendomme, og navnlig synes Eiler Grubbe at have foretaget saadanne Bortfæstninger til Mænd og deres Arvinger — som det hedte „forat Kirkens Jorder kunde desbedre holdes ved god Hævd“, men ikke til Forøgelse af Kirkens Indtægter, thi Fæsteforholdet blev glemt og Afgiften usforandret.⁵⁵¹⁾ Præsten fik mulig ogsaa da sine Jorder af Kirken for 2½ Pund Byg,⁵⁵²⁾ og flere andre Fæstere de Jordlodder, hvoraf der under Navn af Landgilde endnu den Dag idag svares en yderst ubetydelig Kornafgift (7 Ld. 7 Skp. Byg) som en perpetueret Canon.⁵⁵³⁾

Derimod blev Kirkeordinantsens Forskrift bogstaveligen fulgt i en anden Henseende ved denne Kirke, nemlig i dens Forhold til Skolen. Naar en Stiftelse som Provstiet havde en Skole, hvis Bygning Provsten 1308 havde bygget,⁵⁵⁴⁾ hvis Rector og Disciple underholdtes af Provstiets almindelige Indtægter eller særegne til samme overdragne Eiendomme,⁵⁵⁵⁾ maatte den naturligt betragtes som hvilende paa Stiftel-

⁵⁵⁰⁾ Dette bekræftes derved, at da Rigscanzlerens Patronat faldt hen 1660, blev det Stiftsamtmand og Biskop, der strax (med Sædvanen i Kjøbstæder) udøvede visse Rettigheder. (En Erklæring af Magistraten 1688 siger dette, samt at Magistraten Intet havde med dens Regnskaber at gjøre).

⁵⁵¹⁾ Saaledes 1573 (Ved. Sim. 2den D. 2det H. S. 164) en stor Byggegrund i Byen for 2½ Mark aarlig Afgift. Og den Dag idag oppebærer Kirken af 12 Huse og Gaarde i Byen kun en Jordskyld af 6 Rdl. 3 Mk. 14 S.

⁵⁵²⁾ S. ovenf. S. 166.

⁵⁵³⁾ Et Forsøg paa at fornye Fæstet og forhøje Afgiften 1704 blev uden Frugt.

⁵⁵⁴⁾ Ved. Sim. 1ste D. 2det H. S. 11.

⁵⁵⁵⁾ Rectorens Len, 24de Ld. Korn, maa antages at hidrøre fra Provstiet (smst. og S. 100 og 100); Samborg Provsti var givet til 12 Disciple (ovenf. S. 161); Biskoppen forsørjede 32 (Ved. Sim. a. St.)

sen og ikke særlig paa Kirken (saaledes som ogsaa St. Knuds eller Albani Skole opretholdtes af St. Knuds Kloster).⁵⁵⁶⁾ Alligevel anvendtes Kirke-Ordinansens Bud, at Kirkerne i Kjøbstederne skulde vedligeholde Skoler og Embedsskoliger for Lærerne, paa Frue Kirke. Om det skete, saalænge den gamle Skole blev staaende selvstændig eller dog benyttedes til Skole,⁵⁵⁷⁾ vide vi ikke, saalidet som det er bekjendt, naar denne Skole blev sammensmeltet med den, som skulde være Byens eneste;⁵⁵⁸⁾ og selv efterat denne Forening var sket, synes det, at St. Knuds Kloster afholdt de Omkostninger, som mulig netop i den Anledning bleve fornødne til Udvidelsen af St. Knuds Skoles Bygning.⁵⁵⁹⁾ Men da St. Knuds Kloster var blevet seculariseret, blev det forlangt, at Provstiet skulde tage Deel i Omkostningerne ved den følgende Udvidelse af Skolen, og Provsten Arrild Hvitfeldt lod da udbetale 150 Rdl. af Frue Kirkes Midler, medens Lehnsherren paa St. Knud udbetede den større Part, ikke af St. Knuds Kirke, men af sit Eget 3: af Lehnets Indtægter.⁵⁶⁰⁾ Deslige Krav maatte saameget mere gjentage sig, som Cathedralsskolen ved St. Knuds Kirkes Udskillelse fra Lehnnet efterhaanden alene faldt St. Knuds Kirke til

⁵⁵⁶⁾ Kirke og Kloster havde fælleds Kasse, og Skolen hvilede altsaa ogsaa paa Klosterskædet j. ovenf. S. 41.

⁵⁵⁷⁾ 1539 fik den en Rector (ovenf. S. 163) og formodentlig en anden senere, Christen Christensen (Blich j. G. S. 337), som derefter fik Provstiets Kirke Frangde.

⁵⁵⁸⁾ Maafee 1552 jf. ovenfor S. 34.

⁵⁵⁹⁾ 1554 fik Prioeren Befaling at forlænge Skolen; (D. Mag. 2, 74) og den Steen med hans Navn og Årstallet 1561, som dog nok oprindelig har havt Plads i Skolen, (Henriks. Bidrag t. Odense Skoles Historie S. 13 Not.) kan være et Tegn paa Befalingens Efterlevelse; men hvad han gjorde, maatte see paa Klosterskædet Regning.

⁵⁶⁰⁾ Skolen blev dengang „bygget og forlænget 12 Ålen“ paa denne Maade, (Jac. Mads. Visitatsb. S. 26) og dermed betegnes en Ombygning, der snart kaldes en ny Bygning, snart en Forlængning. Jf. Henriksen a. Skr. S. 15.

Byrde, og denne havde ved Overgangen til Sognelirke 1618 kun faaet meget ringe Midler. I Aaret 1628 befalede Kongen, at alle Kirkerne (i Odense) skulde bidrage til Skolens Vedligeholdelse;⁵⁶¹⁾ men da deslige Bidrag skulde maales efter enhver Kirkes Evne, er det ikke rimeligt, at Frue Kirke bidrog Meget, og den synes at være ganske forsvaaret ved den store Reparation af Skolen 1696, hvorimod den i det 18de Aarhundrede blev sat i stadig Contribution til at udrede Bidrag til Rectors Huusleie, efterat Rectorboligen var solgt; dens Bidrag ansattes dog kun til 4 Rdl., medens St. Knuds Kirke udredede 16 Rdl. og tillige alene skulde afholde Skolens Vedligeholdelse.⁵⁶²⁾ Denne lille Rest af Forpligtelse mod Skolen er blevet staaende, efterat Kirkens Forpligtelse imod den iøvrigt er bortfaldet.

Imidlertid maa Kirken dog under Rigscanslerens Patronat have fundet Udvei til det Nødvendige; thi der er ikke Spor af Forlegenhed for dens Vedligeholdelse eller for Opfyldelsen af dens andre Forpligtelser, saalænge Patronatet varede. Maaskee har endog Patronatet bidraget til at redde Kirken, da der engang var Spørgsmaal om at skaffe St. Knuds Kirke Subsistensmidler ved at nedlægge Frue Kirke og forlægge Menigheden til den.⁵⁶³⁾ Kirkens betydeligste Indtægt var Tienden af Sognets store Landdistrict, om hvis Modtagelse in natura en aarlig Udgift paa Regnskabet vidner længe efterat denne Oppebørsel var ophørt;⁵⁶⁴⁾ Rigscansleren oppebar den formodentlig paa Provstegaarden eller i St. Jørgens Hospital,

⁵⁶¹⁾ Henrich. a. St. S. 16 Not.

⁵⁶²⁾ Stiftsivr. Ref. 2den Juni 1728 (i Bispe-Arch., Skolen Nr. 52.) St. Hans Kirke blev ganske fritaget, da den Intet eiede, og St. Knuds Kirke vedkjendte sig Forpligtelsen til at holde Skolen vedlige.

⁵⁶³⁾ Ovenf. S. 47.

⁵⁶⁴⁾ Rigtig 1718 fik Kornup, Kilderup og Giby Mænd aarlig 4 Sl. Daler af deres Sognelirke, see nedenf. Not. 575.

som ifølge Sagnet blev benyttet til Kirkelade efter Reformationen og laae under Provstiets.⁵⁶⁵⁾ Mindre Indtægt kan Kirken have havt af Begravelser, da den ikke var meget søgt udenfor Sognet, men adskillige rige Borgerfamilier og enkelte Adelsmænd havde dog deres Leiesteder der.⁵⁶⁶⁾ Af Stolestader havde den Intet i Canzlerens Tid, idetmindste intet Bist, og det er ikke bekjendt, om han benyttede Kirkens Ret til at begjære Tilslud af Menigheden under denne Form.⁵⁶⁷⁾ I Canzlerens Tid fik Kirken en ny Svy-Kloffe 1589 og en Stormskloffe, hvorpaa Arild Hvitsfjelds Navn findes.⁵⁶⁸⁾ Af private Velgjørere kjendes Jf. Ida Schenkel, som 1601 lod Prædikestolen opsætte og 1639 prydede Kirken med et Epitaphium,⁵⁶⁹⁾ og Jf. Pernille Lykke, som deelte en liden Rente mellem de Fattige og Kirken.⁵⁷⁰⁾

Ved Provstiets Inddragelse blev Frue Kirke behandlet som en kongelig Kirke, og kom strax under Stiftsfriverens Bestyrelse og Kirkecommissairens Overbestyrelse,⁵⁷¹⁾ indtil den omtrent 1672 tillige indordnedes i den almindelige Bestyrelse af Kjøbstedkirker ved Stiftsøvrigheden, idet Sognepræsten reviderede Kirkeværgens Regnskab og Bysfogden var Kirkefriver. Tilsidst bleve disse tvende Kirkens Inspection, nu i Forening med en Borgerrepræsentant.

Da Kirkefriveren Rasmus Andersen overtog Frue

⁵⁶⁵⁾ Bloch a. St. S. 588.

⁵⁶⁶⁾ Jær Familien Mule og flere Borgemeiere. Jf. Pont. D. Atl.

⁵⁶⁷⁾ Efter Rec. 1643 1—4—42.

⁵⁶⁸⁾ Ved. Sim. a. St. Bde D. S. 38. Pont. D. Atl. III, 445.

⁵⁶⁹⁾ Pont. D. Atl. III, 445, og Marm. Dan. I, p. 227.

⁵⁷⁰⁾ Hofm. Fund. V, 220.

⁵⁷¹⁾ Efter Rasmus Andersen, som døde 1675 og er begravet i St. Knuds Kirke, (Pont. D. Atl. VI, 593) blev Borgemeister Jens Madsen Stiftsfriver; men fra samme Tid førte han ikke mere Regnskab, skjønt han vel fik 1 Rdl. i Stiftsfriverpenge. Generalcommissairen var Plum, hvis Pøn ogsaa ophørte 1675.

Kirke, vare dens oeconomiske Vilkaar lidet gunstige: dens Korntiende var bortfæstet for 15 Pd. 4 Sfp. Rug (3: 37½ Td.) og 14 Pd. 8 Sfp. Byg (3: 43 Tønder), og dens andre Indtægter vare meget ubetydelige, saaat den hele aarlige Indtægt var mellem 200 og 300 Daler (3: 800—1200 Mk.). Paa den anden Side havde den endeel faste Udgifter, som maa ansees arvede fra Provstens Bestyrelse, saasom Organistens betydelige Løn, 164 Mk.,⁵⁷²⁾ Klokkerens 98 Mk., 4de Lecties Hører fik 12 Mk., Bælgetræderen 12 Mk., en Trompeter (Basunblæser) 32 Mk., Uhrmageren 20 Mk., og Giby, Korup og Kisserup Mænd 16 Mk., hvilket i Forening med endeel smaae Afgifter til Geistlige og Andre allerede udgjorde næsten Halvparten af Indtægten, og nu kom Stifts skriverens og Kirkecommissairens Løn til, 12 Mk. og 15 Mk., og flere af Regjeringen paabudne Afgifter, hvoriblandt Princessefesten 1664 til Beløb 120 Mk. Alligevel skulde Kirken vedligeholde ikke alene sig selv, men begge de Geistliges og Klokkerens Residenter. Kirken trængte allerede stærkt til Reparation 1671, og man maatte see sig om efter nye Indtægter. Under 10de Jan. 1672 forordnede derfor Stiftsøvrigheden, at de, som havde Stolestader, skulde komme Kirken til Hjælp ved aarlig Afgift: de øverste Stole paa begge Sider tilhørte Kongen og Dronningen, de øvrige skulde betales efter deres Beliggenhed; tillige blev sat Tæxt for Gravsteder og Klokker, som fornyedes 1682.⁵⁷³⁾ Udentvivl indbragte Stolestaderne i Tidens Løb ikke meget, og Begravelser tilførte ikke heller denne Kirke betydelige Indtægter, thi Summerne, som testamenteredes til Vedligeholdelse, gave lidet

⁵⁷²⁾ Ovenf. S. 187, her angivet til Penge efter det første Regnskab fra 1664.

⁵⁷³⁾ Begge Actst. i den ældste Regnskabsprotocol.

Overskud eller vare ikke store.⁵⁷⁴⁾ Nogle smaae Udgifter fjer-
nedes, saasom den besønderlige Afgift til Tiendeyderne.⁵⁷⁵⁾
Men den bedste Vei til at forbedre Kirkens Vilkaar vilde have
været at vinde et høiere Udbytte af Tienden; men da den af
Kirkecommissairen 1666 og atter 1674 var blevet bortfæstet
paa de gamle Vilkaar, hvilket maaskee dengang var antageligt
nok,⁵⁷⁶⁾ erhvervede Landcommissair Otto Pedersen sig
1692 kongelig Benaadningsbrev paa, at denne Kirketiende,
paa hvilken han havde tilkjøbt sig det daværende Fæste, maatte
forblive under hans Sædegaard Høllufsgaard;⁵⁷⁷⁾ som Folge
heraf maatte Stiftsøvrigheden 1721, da den blev fæsteledig,
fæste denne Tiende til Gaardens daværende Eier Justitsraad
Jver Andersen, der tilbød sig at betale 100 Rdl. i Ind-
fæstning, og med Undtagelse af en Forhøielse af Indfæstningen
til 160 Rdl. har fra den Tid hverken Afgift eller Indfæstning
kunnet lade sig forandre, hvor ufordeelagtig end Handelen er
for Kirken.

Kirkens trange Vilkaar bleve især følelige, da den 1740
behøvede en omfattende Reparation, der først var anslaaet til
c. 3000 Rdl., men dog nedbragtes til 2300 Rdl. I total
Mangel paa Hjælpemidler henvendte man sig til Kongen.
De Geistlige og Kirkeværgen forestillede, at ingen Kjøbstedkirke

⁵⁷⁴⁾ Dog vilde General Devitz's Begravelse under Sacristiet 1680 have
været at undtage, da den ledsagedes 1691 med en heel Bondegård,
dersom ikke netop kun en bestemt Landgilde af 12 Rdl. var blevet til-
lagt Kirken. Gaarden blev solgt 1715 for 240 Rdl., der stode hos
Præsten og senere laantes til St. Hans Kirke. Hofm. Fund. V, 218
og VI, 295—98. Jf. Schack 5te Bd. S. 12.

⁵⁷⁵⁾ Det blev omsider i Mæret 1718 besundet, at denne Udgift var uhjem-
let som en Levning fra den Tid, da Bønderne bragte Tienden i na-
tura og havde faaet de 4 Rdl. til L.

⁵⁷⁶⁾ Afgiften er Matrissens Skylsfæstning. Indfæstningen var 1666 kun
30 Dal., men 1674 dog 88 Dal.

⁵⁷⁷⁾ Kongebr. 30te Jan. 1692.

ſkulde findes i ſlettere Stand, og anholdt om enten at faae Kirkens Tiende frigjort igjen eller at faae Hjelp ved en Collect. Kongen bevilgede da under 22de Jan. 1740 Kirken 1 Rdl. af hver Kirke i Byen, en Beſſencollect ved alle Kirker og en Collectbog ligeledes i Byen alene; hvorhos han bed, at Stiftsøvrigheden ſkulde ligne det Dvrige paa Odenſe By og ſætte Menighed fremtidig for Kirkeſkat. Det hele Udbytte af den bevilgede Contribution og Indſamling blev 324 Rdl., og det var umuligt at ligne det Manglende paa Byen. I denne Forlegenhed kom den virkſomme Capellan Sal. v. Haven ſin Kirke tilhjælp; han tilbød at ſtaffe 300 Rdl. ſom Gave af Menigheden og udfatte en Plan til at udføre Arbeidet med egne Kræfter; denne blev vel ikke ganſke fulgt af Stiftsøvrigheden, men i Tillid til hans Loſte indſtillede den, at 200 Rdl. maatte lignedes paa de to andre Sogne og det Manglende laanes. Kongen bifaldt det og fritog Kirken for at vedligeholde Embedsboligerne, ſaa længe ſom den havde Gjæld.⁵⁷⁸⁾ Paa denne Maade og mod en Gjæld af 1300 Rdl. til Høſpitalet og Communitetet erholdt Kirken en fuldſtændig Reparation, ved hvilken Tagene bleve fornyede, Gulvene omlagte, alle Stole gjorte af Nyre, og under den nidkjære v. Havens Medvirkning, der ſelv fort efter blev Sognepræſt, blev Kirken ſnart iſtand til at begynde at afdrage ſin Gjæld.

Kirkeſkatten blev ſaaledes dengang undgaaet; de fornødne Midler erhvervedes ved en rigeligere Indtægt af de nye Stoleſtader, ſom vidner om en hæderlig Nidkjærhed baade fra Menighedens og fra Præſternes Side; ethvert Stoleſtade ligetil Klapperne i Sidegang og Hovedgang vare udlejede eller fæſtede ved Midten af det 18de Aarh., og de indbragte omtrent 200 Rdl. aarlig, ſaaat Kirkens Indkomſt ſteeg til 5 à 600 Rdl.

⁵⁷⁸⁾ Hſc. 10de Jan. 1741.

Lillige var den ved Rsc. 24de April 1741 for stedsse befriet for Præsternes Embedsboliger.

I Løbet af det 18de Aarh. sidste Deel forøgedes Kirkens Midler med endeel Capitallegater,⁵⁷⁹⁾ og efterhaanden afbetaltes dens Gjæld; i det nittende Aarhundrede benyttede den 1806 den gunstige Leilighed til at erhverve den herlige Altertavle fra Graabrøderkirke, hvis Opsættelse og Transport kostede over dobbelt saameget som Indkjøbet;⁵⁸⁰⁾ den gamle Tavle blev solgt 1812 for 80 Rdl.⁵⁸¹⁾ Men ved Pengevæsenets Forandring geraadede Kirken atter i en betydelig Tilbagegang. Førgjæves stræbte Kirkens Forsvar i Aaret 1822 at bøde paa denne ved Gjenerhvervelse af de Kirken tilhørende Jorder, som vare fæstede til Sogneskaldet, og ved hvis Afhændelse den fornødne Sum til en Hovedreparation formeentes at kunne indvindes.⁵⁸²⁾ De bleve endnu for den daværende Sognepræsts Embedstid ved Kaldet mod den tidligere Afgift af 15 Td. Byg.⁵⁸³⁾

Kirken maatte derfor omsider gribe til det allerede forlængst paaviste Middel at søge det Fornødne hos Menigheden. Dette var allerede skeet 1822 for St. Knuds Kirkes Vedkommende ved en Hjælpestat, og da en betydelig Reparation i Aaret 1825 var fornøden, erhvervedes en kongelig Ref. af 7de

⁵⁷⁹⁾ Schaft Fund. 5te Bd. S. 12.

⁵⁸⁰⁾ Transport og Opstilling kostede 462 Rdl. 2 Mk.; Muren i Choret maatte gjenneembrydes, for at bringe den ind.

⁵⁸¹⁾ Den blev kjøbt af Baron Stampe til Stampenborg, og er altsaa formodentlig anbragt i en sjællandsk Kirke. Det er rimeligviis den samme Altertavle, som Kirken havde anskaffet i Provst Urnes Tid, (s. ovenf. S. 160 Not. 451).

⁵⁸²⁾ Stiftsøvrigheden antog dengang, at de tilhørte Kirken; de bleve indbudte til Salg, men da der kun blev budt 3381 Rbd. for samtlige 49 Td. Land, fandt man det utilraadeligt at sælge dem, og Kirken fik ikke engang højere Afgift.

⁵⁸³⁾ Ref. 11te Dec. 1822 s. ovenfor S. 182.

Jan. 1826 for Paaligning af en lignende Hjælpeſkat i Frue Sogn, der beløb ſig til c. 478 Rbd. Ved denne blev Tranſgen afhjulpet, ſaaat Kirken baade 1835 kunde ophæve Stoleſtadepenge og fra 1840 af endog undlade at opkræve den halve Hjælpeſkat. Uden fremmed Hjælp kunde den endog ſee en meget omfattende Reparation imøde i Aaret 1839. Den vandt nemlig i Aaret 1846 omſider en forøget Indtægt af ſine Jorder, idet Spørgsmaalet om Kirkens eller Sognekaldets Eiendomsret til diſſe endelig ved Vacance i Præſtekaldet blev afgjort, ſaaledes at de deſtes mellem begge, hvorved Kirken erholdt fri Raadighed over omtrent 19 Td. Land (Koruplykken) ſamt Renten af 400 Rdl. af Kaldet, iſtedetſor den tidligere aarlige Afgift af dette⁵⁸¹⁾ — et Reſultat, ſom man temmelig vilkaarlig udbragte for at ſee ligeligt paa begge Stiftelſers Læv, da Meningerne vare ſaa ulige og vakkende i Henſeende til det egentlige Retsspørgsmaal, om Kirken havde Diſpoſitionsret over Jorderne, eller de vare (ſom de andre til Private forðum fæſtede Jorder)⁵⁸⁵⁾ blevne Hæſterens Eiendom mod den nedarbejdede Afgift. Ved Bortfæſtning af denne Jord (paa 9 Aar) erhvervede Kirken en aarlig Indtægt af 300 Rdl. iſtedetſor de 15 Td. Byg, ſom de ſidſte Præſter havde ſvaret.

Ved de ſaaledes forøgede og bevarede Indtægter er Kirken nogenledes betrygget med Henſyn til det allernødvendigſte; men det gjør dog et ſørgeligt Indtryk at ſee en vel ſunderet Kirke ſaaledes indſtrænket til det Læveligſte og henviſt til Menighedens Hjælp, hvor den havde rige Midler i ſit Eget, derſom det ikke var den berøvet: den halve Tiende af over 305 Td. Hartkorn, ſom tilhører den, er ved Perpetuationen til en Herregaard indſvundet til tredie Delen af dens Værdie.

⁵⁸¹⁾ Afgl. Ref. af 24de Juli 1845.

⁵⁸⁵⁾ See ovenfor S. 192 og Not. 553.

Dette Misforhold vil dobbelt føles, dersom engang Landdistriktet skulde kunne faae sin egen Kirke, som det vel kunde behøve; da vilde ikke engang den hele Tiendeafgift være tilstrækkelig til at vedligeholde denne, medens Sogneboerne udrede mere, end dertil behøvedes.

I de sidste Aar har Frue Kirke modtaget en overordentlig Forbedring; efterat den i Krigsaarene var blevet benyttet til Varedepot, er dens Indre i Aarene 1851—52 blevet fuldstændigen omdannet, overeensstemmende med nyere Tids Smag og Fordringer, saaat den afgiver en særdeles hyggelig og lys Helligdom, hvori den prægtige Altertavle har en værdig Plads. Dens Ydre og især dens Omgivelser har ligeledes modtaget Forbedring, saaat den tillige vil danne en støn Prydelse for Byen. Men desværre har Arbeidet ikke kunnet strække sig til den mærkelige Altertavle, hvis tilbørlige og kunstforstandige Restauration vilde medtage en meget betydelig Sum. Et Kunstværk, som dette, er vel ikke heller af de Ting, som en ubemidlet Kirke kan være istand til at vedligeholde saaledes som det fra et høiere Standpunct maatte fordres, ligesaa lidt som nogen Kirke (i det mindste ikke nogen almindelig Sogneskirke) har kunnet lade et saadant forsærdige. Men naar Fortids Fromhed har skænket saadanne Gaver til at pryde et Guds Hus, turde det vel ei heller være umuligt, at følgende Tiders gode Villie vilde række hjælpsom Haand til dets Vedligeholdelse, hvor det findes og omhyggeligen bevares og frezdes.⁵⁸⁶⁾

⁵⁸⁶⁾ En liden Beskrivelse af den findes af Müllert (Ødense 1813), men en fuldstændigere og høist interessant kan ventes offentliggjort i Kirkehistoriske Samlinger af Pastor Dr. Wiborg.

Tillæg og Berigtigelser.

- S. 24 Not. 47. Christian den Anden opholdt sig 1521 i Dronningegaarden (B. Sim. 2det Bd. 1ste S. S. 148), men dersom den efter Dronningens Død blev besat med Nonnerne allerede 1522 (1ste Sept.), maa den Gaard, som han beboede i Jan. 1523 og kalder „sin Gaard i Odense“, være en anden Kongsgaard. (Smidt. S. 156).
- S. 34 L. 7. Om St. Jørgens Gaards senere Historie s. Pont. Danste Atl. VI, 607.
- S. 46 L. 14. Kongebrevet af 1589 omtales ogsaa af Jac. Madsen (Bisitatsh. S. 31), og de til St. Knuds Kirke derved henlagte Tien-der siges at beløbe sig til 18 Pd. Korn. Ligeledes sees det (af samme Skrift), at denne virksomme Biskop satte private Belgiereres Bistand i Requisition; han fik en Prædikestol til Kirken (1590) af Eiler Brochenhuus til Raskbøl, og Penge til nye Vinduer (1591) af Gyens Adel.
- S. 50 L. 6. En af Klosterss Ciere, Kjøbmand Eilshov, lod paa Ladens Plads opføre de 3 Huse, som han skænkede til Frihellig for Trængende. (D. Atl. VI, 607).
- S. 52 L. 28. Fundes læs: — Fund.
- S. 52 L. 29. dette. — udslettes (.)
- S. 58 L. 22 og Not. 157. Til det, som hidtil har været betjendt om Mag. Jørgen Simonsen, kan tilføjes, at han havde mange Børn og megen Sorg i sin Familie, thi han mistede 8 Børn i Løbet af 14 Aar før 1587. Dette omtales i Fortællerne til de af ham i dette Aar udgivne Smaasrifter. Det ene af disse er ogsaa urigtigen benævnet i vore Literaturlexica (Worm 2, 382 og Myerup S. 556); det har Titel: „tvende Tractater, den første et Trøstestift for frugtsommelige Dvinder og Barselqvinder, den anden en Underviisning for Foster-Modere efter Kgl. Maj. Ordinance.“ Dette lille Skrift er 88 S. i lille 8vo; den første Tractat er tilegnet Odense Byes frugtsommelige Danneqvinder og Barselqvinder og er et ærligt og fromt Ord af en christelig Sjælesørger; den anden er henvendt deels til Ørigheben, som bør drage Omsejg for Jordemødres Ansættelse, deels til disse selv, i Samklang med de i Kirke-Ordinantsen givne Antydninger. Fostermoder siges at bruges i somme Lande (Provindsen) eensbetydende med Jordmoder (som ogsaa i Vid. Selsk. Ordbog bemærkes); men det sidste Navn udsleder han af Jorderb eller Begravelse, fordi Jordermoderens Forsømmelighed saa let kan blive Aarsag dertil.
- S. 63 Not. 172. Ligeledes betalte Frue Kirke for Ringning hver tredie Uge, s. S. 186 Note 532.
- S. 64 Not. 177. Dette hidrører fra, at Hospitalet havde købt Hæsselager-gaard 1725 som Prioritetshaver og solgte den igjen 1726 med Und-

tagelse af Uhret og en Kaffelovn, som Kjøberen, Commerceraad Baggesen, ikke vilde affjæbe det. (Bispe-Arch. Gudme H. Nr. 26.) Herved berigtiges ogsaa Rækken af denne Gaards Gier i Danske Atlas III, 558.

- S. 81 Note 234. Foran disse Klokkere kjendes endnu Hans Hebbe Ringer 1680 og Jørgen Schrøder Klokke ved St. Knuds Kirke 1683 (s. S. 186 Note 532). Hvoraf sees, at Navnet ogsaa først da opstod ved Domkirken.
- S. 88 L. 24. Denne Kirkestat paa St. Knuds Menighed, som blev paalagt 1822, er ophævet fra 1850.
- S. 109 Note 318 tilføjes: s. ovenf. S. 96 Not. 274.
- S. 119 L. 23. St. Hans Kirke fik saaledes engang 200 Rdl., som Kong Christ. 5. paalagde en Adelsmand at betale for en overordentlig Dispensation til Egtteskab i forbudet Led, og ligeledes andre vilkaarligen dicterede Bøder, saasom 180 Rdl., som to Præster maatte bøde for en Vielse 1695. (Bispe-Arch. Odense H. Nr. 10).
- S. 129 L. 12. 1660 læs: — 1560.
- S. 144 L. 22. Mogen læs: — Mogens.

